

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Bc. Lucia Rusňáková

**Vysoké Tatry ako pole konfrontácie českej a
slovenskej modernej architektúry**

Diplomová práca

Vedúci práce : PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Praha 2019

Prohlášení:

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 25. dubna 2019

Lucia Rusňáková

Bibliografická citace

Vysoké Tatry ako pole konfrontácie českej a slovenskej modernej architektúry [rukopis]: Diplomová práca. Lucia Rusňáková; vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc. – Praha 2019.- 155 s. Diplomová práca + 60 s. Obrazová príloha

Anotace

Diplomová práca spracováva štúdiu o architektúre na území Vysokých Tatier v časovom rozpätí od počiatku rekreačnej a kúpeľnej architektúry po prípravu Majstrovstiev sveta v klasických lyžiarskych disciplínach v roku 1970. Téma je spracovaná najskôr v širších súvislostiach objavovania hôr európskou kultúrou, ich postupného osídľovania a hospodárskeho využívania, nástupu a rozvoja klimatických kúpeľov a horských športových stredísk. Jadro štúdie ukazuje Vysoké Tatry ako priestor kontaktov architektúry slovenskej, českej, maďarskej a poľskej s dôrazom na vzájomné vplyvy českej a slovenskej architektúry v rokoch 1918–1970. Vybrané stavby na území Vysokých Tatier sú podrobené porovnávacej analýze a niektoré z nich sú porovnané s typovo príslušnými dielami ich autorov na iných miestach Slovenska a Česka. Cieľom komparatívnej časti je jednak stanovenie špecifik slovenskej a českej modernej architektúry, jednak stanovenie špecifických rysov architektúry Vysokých Tatier.

Klíčová slova

Vysoké Tatry, slovenská architektúra, česká architektúra, kúpeľná architektúra, športová architektúra, historizmus, secesia, moderna, funkcionalizmus

Abstract

The diploma thesis author will conduct a study about architecture in the territory of the High Tatras in the period from the beginning of the recreational and spa architecture to the preparation of the World Championships in the classic ski disciplines in 1970. The topic will be developed firstly in the wider context of the discovery of the mountains by the European culture, gradual settlement and the economic use of the mountains and the emergence and development of climate baths and mountain sports centres. The heart of the study will show the High Tatras as an area of contacts of the Slovak, Czech, Hungarian and Polish architecture, with an emphasis on the mutual influences of Czech and Slovak architecture in the years 1918-1970. Selected buildings in the area of High Tatras will be subject to comparative analysis and some of them will be compared with similar works of their authors in other parts of Slovakia and the Czech Republic. The

aim of the comparative part is to determine the specifics of Slovak and Czech modern architecture and to determine the specific features of the High Tatras architecture.

Keywords

High Tatras, Slovak Architecture, Czech Architecture, Spa Architecture, Sports Architecture, Historism, Art Nouveau, Modernism, Functionalism

Počet znaku: 333 274

Pod'akovanie

Týmto by som chcela pod'akovať vedúcemu mojej diplomovej práce PhDr. Vladimírovi Czumalovi za jeho vedenie, cenné rady a odbornú pomoc. Moja vďaka tiež patrí rodine, za jej podporu počas celého môjho štúdia.

Obsah

Obsah	5
1 Úvod	7
2 Zhodnotenie literatúry	9
3 Hory ako téma európskej kultúry	12
4 Hory a ich osídľovanie v európskom kontexte	14
4.1 Vegetačné stupne	14
4.2 Hospodárske využitie hôr	16
4.3 Balneológia a rekreácia	17
4.4 Turistika, alpinizmus, zimné športy	19
5 Charakteristika a dejiny osídľovania Vysokých Tatier	24
5.1 Črepiny dávnej minulosti	24
5.2 Osídlenie	27
6 Vysoké Tatry v slovenskej kultúre a v kultúre Československa	42
6.1 Prvé výskyty	42
6.2 Národné obrodenie	44
6.3 20. Storočie	47
6.4 Českí autori	50
7 Architektúra Vysokých Tatier do vybudovania Košicko-bohumínskej železnice (1871)	53
8 Architektúra Vysokých Tatier v rokoch 1871–1918	58
8.1 Základné charakteristiky	58
8.2 Starý Smokovec	60
8.3 Vznik a pád Podtatranských parkov	64
8.4 Štrbské Pleso	65
8.5 Ozubnicová železnica	68
8.6 Nový Smokovec	69
8.7 Dolný Smokovec	71
8.8 Tatranská kotlina (do roku 1918 Barlangliget, Tátra-Barlangliget, Hohlenhain, Tatra-Hohlenhain a Szepes-Bélaer Hohlenhain)	73
8.9 Tatranské Matliare	74
8.10 Studenopotocké Kúpele	75

8.11	Tatranská Polianka.....	75
8.12	Vyšné Hágy.....	76
8.13	Tatranská Lomnica	77
8.14	Nové Štrbské Pleso	81
8.15	Podbánske, Ždiar a Javorina	81
8.16	Tatranská elektrická železnica a pozemná lanovka na Hrebienok.....	82
8.17	Turistické chaty mimo osád.....	83
9	Architektúra Vysokých Tatier v rokoch 1918–1970.....	87
9.1	Medzivojnové obdobie	87
9.2	Vysoké Tatry počas 2. sv. vojny.....	99
9.3	Vysoké Tatry po 2. sv. vojne	100
10	Vysoké Tatry ako miesto konfrontácie českej a slovenskej modernej architektúry 112	
11	Porovnávacia analýza vybraných stavieb českých a slovenských architektov vo Vysokých Tatrách.....	117
11.1	1. komparácia.....	117
11.2	2. komparácia.....	120
11.3	3. komparácia.....	123
11.4	4. komparácia.....	126
12	Porovnávacia analýza stavieb vybraných architektov na území Vysokých Tatier a mimo nich	129
12.1	Dušan Samuel Jurkovič	129
12.2	Bohuslav Fuchs.....	134
12.3	Ing. arch. Zdeněk Řihák.....	138
12.4	Richard Pastor.....	142
13	Záver: Vysoké Tatry v slovenskej a českej architektúre 20. storočia.....	145
14	Zoznam použitých prameňov a literatúry	147

1 Úvod

Podľa legendy Tatry vznikli z Božej túžby po kráse. Hovorí sa, že keď sa Boh pozrel siedmy deň stvorenia sveta na svoje dielo, mal pocit, že ho treba ešte trochu prikrášiť. Preto vyslal jedného zo svojich anjelov, aby nabral do vreca priehrštie krás a dotvoril s nimi novučičký svet. Nebeskému letcovi sa však do cesty postavilo vysoké horstvo a on krídlom zavadil o krajný žulový končiar a skrivil ho. Vrece sa roztrhlo a jeho krásny obsah popadal dolu do horskej pustatiny. Na skalnaté vrchy a doliny sa rozsypalo množstvo prírodných krás. Do krajiny, ktorá sa zrazu zazelenala sviežim lesom a kosodrevinou, sa rozutekali kamzíky, medvede, svište, jelene a mnoho inej horskej zvery. Vo vreci bolo i dosť osviežujúcej vody, ktorá sa premenila na čarovné jazera a horské bystriny padajúce cez skaly v podobe úchvatných vodopádov. Skrivený vrch, ktorý zapríčinil nebeskú nehodu, dostal meno Kriváň a pohorie, ktorého je veľkou okrasou, ľudia nazvali Tatry. Do tejto ríše prichádza i človek. Každý vo svojej podobe. Prešiel ich, zliezol, prebádal, pomenoval, určil ich polohu a výšku. V mnohom sa stali symbolmi ich krása a vznešenosť sa ďalej ponúkajú pokoleniam.

Svoju diplomovú prácu som si vybrala z dôvodu osobného obdivu k nádhernej tatranskej prírode, jej scenérii a tomu, ako sa na priereze dejín zmenila až do dnešnej podoby. Zaujíma ma čo tu bolo pred osadami a ako sa vyvíjali v priebehu storočí. Ako sa z prvých jednoduchých drevených domov stali stavby dnešných rozmerov. Toto zaujatie mi zostalo a rozhodla som sa mu venovať v diplomovej práci. Jej témou je vývoj architektúry na území Vysokých Tatier od jej počiatkov až do roku 1970 so zameraním na vzťah českých a slovenských autorov. Mojim zámerom je prehľadne spracovať vývoj architektúry a zistiť, aký vplyv mali slovenskí a českí architekti v Tatrách a či je rozdiel v stope, ktorú tu zanechali.

Prácu začínam všeobecným zhodnotením postavenia hôr v živote bežného človeka a názorom na hory z pohľadu jednotlivých európskych kultúr. Ďalej rozoberám prírodné pomery, ktoré determinujú hospodársku a ďalšiu činnosť človeka na horách. Po týchto úvodných kapitolách sa dostávam k našim veľhorám. Opisujem vývoj osídlenia Vysokých Tatier a tiež ich výskyt v našej kultúre. Na to nadväzujem kapitolami venovanými historickému vývoju. Začínam vývojom do vybudovania Košicko-bohumínskej železnice, pokračujem opisom po 1. sv. vojnu, ktorý potom prechádza do architektúry po 2. sv. vojne. V záverečných kapitolách analyzujem tvorbu Slovákov a Čechov, najmä z pohľadu konfrontácie. To ilustrujem komparáciou vybraných stavieb

z dvoch pohľadov: 1. slovenský a český architekt s podobnými stavbami a 2. architekt a jeho stavby mimo Vysokých Tatier a tiež v nich.

Prácu som sa snažila napísať štýlom, ktorý by bol pútavý a čitateľovi príjemný. Považujem v prípade architektúry za mimoriadne dôležité vidieť stavbu, o ktorej sa rozpráva, preto dielo obsahuje rozsiahlu obrazovú prílohu.

2 Zhodnotenie literatúry

Literatúra týkajúca sa vývoju Vysokých Tatier, je rozsiahlo spracovaná vo viacerých publikáciách. O architektúre Vysokých Tatier zatiaľ nevyšla žiadna samostatná monografia. Architektúra je spomenutá vo viacerých publikáciách, ale vždy len v malom množstve. Musela som prebrať mnoho kníh, aby som získala dôkladné informácie a vývoji architektúry Vysokých Tatier.

V prvých kapitolách, kde rozoberám hory a ich osídľovanie v Európskom kontexte, cez hospodárske využitie, balneológiu a rekreáciu až k turistike a zimným športom som vychádzala najmä z nasledujúcich publikácií:

Kniha Zemepis človeka diel prvý¹ a zemepis človeka diel druhý², ktoré vyšli v roku 1941. Prvý diel knihy sa zaoberá človekom v rámci zemepisného prostredia, v ktorom žije. Obsahuje kapitoly ako Človek a podnebie, Človek a voda, Človek a vegetačné pásma. Ukazuje na prírodu a človeka a vykladá ich vzájomné vzťahy. Druhý diel je venovaný človeku, ktorý ako zemepisný činiteľ mení pôvodné prírodné oblasti. Vzťah človeka a hospodárstva, nerastnej ťažby, pastierstva.

Ďalej publikácia História turistiky na Slovensku – od štúrovcov po dnešok.³ Publikácia približuje najvýznamnejšie turistické udalosti na našom území od čias Rakúsko-Uhorska až po dnešnú dobu. Slovom i obrazom prezentuje širokú škálu a rozmanitosť turistického diania nielen na Slovenku.

V kapitolách, kde sa venujem vývoju tatranských osád mi pomohla najmä kniha Premeny Tatranských osád od Ivana Bohuša st. a Ivana Bohuša ml. z roku 2002.⁴ Kniha je veľmi zaujímavo písaná, podáva čitateľovi ucelené informácie od najstarších čias až po súčasnosť. Kniha mi pomohla taktiež pri spracovávaní kapitoly o dejinách osídľovania Vysokých Tatier. Nachádzajú sa v nej tiež informácie o vzniknutých stavbách, ale len v stručnom popise. Kniha je novšia prepísaná verzia knihy Osudy Tatranských osád, ktorú napísal Ivan Bohuš starší v roku 1982.⁵

Ďalšia kniha taktiež od autora Ivana Bohuša st. Od ohnísk a kolíb po TATRANSKÉ OSADY, ktorá pútavo opisuje osídľovanie Vysokých Tatier.⁶ Okrem známych stredísk

¹ KRÁL 1941.

² KRÁL 1941.

³ BÁRTA/KHANDL 2015.

⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008.

⁵ BOHUŠ 1982.

⁶ BOHUŠ 2004.

ako sú Smokovce, Štrbské Pleso a Tatranská Lomnica, venuje autor priestor napríklad aj Studenopotockým kúpeľom a podtatranským parkom, ktoré už dávno zanikli.

Najväčšia publikácia z ktorej som vychádzala je monografia Mesto Vysoké Tatry s podtitulom včera a dnes.⁷ Vyšla v roku 2018 pod perom viacerých odborníkov na jednotlivé kapitoly. Monografia vyšla pri príležitosti 70. výročia vzniku samostatného samosprávneho celku Vysoké Tatry a patrí medzi najrozsiahlejšie monografie v regióne. Obsahuje takmer 1000 fotografií na 556 stránkach. V knihe nájdete základné informácie o najstarších dejinách vzniku tatranských osád, prírodných pomeroch a archeológii, téme Tatier vo výtvarnom umení či hudbe. V monografii sa nachádzajú informácie aj o stavbách v jednotlivých osadách, ale iba stručne spomenuté, nie ako vyzerali po architektonickej stránke.

V kapitole o architektúre do roku 1871 a od roku som nenašla veľa informácií a musela som ich zložiť z viacerých zdrojov. Pomohli mi najmä knihy, ktoré som už vyššie spomenula. Boli to Premeny tatranských osád a monografia Mesto Vysoké Tatry.

Veľmi mi pomohla i internetová stránka: www.Nostalgicketatry.sk. Na stránku prispievajú autori, ktorí sa venujú tatranskej histórii a vývoju architektúry. Jednotlivé osady sú rozoberané po vzniknutých objektoch, od najstarších vzniknutých budov až k objektom pred 1. sv. vojnou. Na stránkach sa nachádzajú informácie, ktoré sú aj v jednotlivých publikáciách, ktoré som spracovávala do svojej diplomovej práce.

V kapitolách o architektúre po roku 1871 som najviac vychádzala z nasledovných publikácií:

Kniha Architektúra Slovenska v 20. storočí od Henriety Moravčíkovej a Matúša Dulla z roku 2002.⁸ Táto rozsiahla monografia poskytuje ucelený pohľad na vývoj slovenskej architektúry v 20. storočí v stredoeurópskom kontexte. Kniha je rozdelená na dve časti, v prvej časti sa autori venujú analýze udalostí, koncepcií, vplyvov, stavieb a architektov, ktorí pôsobili v danom období a je doplnená o kvalitný ilustračný materiál. Druhá časť katalógovým spôsobom predstavuje vyše tisíc stavieb. V doteraz najrozsiahlejšom chronologickom súpise zachycuje diela od začiatku do konca storočia. Autor Matúš Dulla je profesor a doktor vied a vedie Ústav teórie a dejín architektúry na FA ČVUT. Autorka Henrieta Moravčíková je nositeľkou Ceny prof. Martina Kusého 2014 za publikačnú a vedeckú činnosť v oblasti architektúry. Táto kniha mi pomohla pri architektonických rozboroch stavieb, ktoré vznikli na území Vysokých Tatier v 20. storočí.

⁷ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017.

⁸ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002.

Ďalším zdrojom informácií mi bola celá rada knižiek od Ivana Bohuša staršieho a Ivana Bohuša mladšieho. Vydali mnoho publikácií venujúcich sa jednotlivým osobnostiam tatranskej histórie. Spomeniem knihu napríklad Szontaghovci a Vysoké Tatry⁹ alebo Dr. Téry a Vysoké Tatry.¹⁰ Vydali taktiež viac publikácií venujúcich sa Tatranským turistickým chatám. Z ich dielne pochádza vyše 20 publikácií zaoberajúcich sa rôznymi aspektami tatranskej prírody a vplyvu človeka na ňu.

Dôležitým zdrojom informácií boli knihy od autora Martina Kusého Architektúra na Slovensku 1918-1945¹¹ a kniha Architektúra na Slovensku od roku 1945-1975.¹² Knihy podávajú ucelený pohľad na vývoj Slovenskej architektúry. Knihy sú rozdelené do jednotlivých druhov architektúry ako stavby na rekreáciu, sanatória a nemocnice,

V posledných kapitolách, kde som sa zaoberala komparáciou vybraných stavieb jednotlivých autorov, som nenašla žiadnu publikáciu a teda som ju spracovávala z vlastných postrehov a prebádanej a naštudovanej literatúry.

⁹ BOHUŠ 2014.

¹⁰ BOHUŠ 2015.

¹¹ KUSSÝ 1971.

¹² KUKAČKA 1976.

3 Hory ako téma európskej kultúry

Hory vždy mali svoje mystické kúzlo. Sú miestom, kde sa nebo dotýka zeme, kde sídlia Bohovia, odkiaľ prichádza spása a kde bol stvorený viditeľný svet. Vzťah človeka k prírode a k horám tu bol už od najstarších časov. Príroda, ako aj hory, od počiatku pútala ľudskú pozornosť a človek sa s ňou snažil žiť v súlade. Pripisoval jej nielen Božský pôvod, ale stala sa aj záujmom ľudského skúmania. Už antickí filozofi v nej hľadali pôvod vecí a javov, preukazovali jej patričnú úctu a čerpali z nej svoju inšpiráciu. Na rozdiel od prírody vzťah ľudí k horám nebol všade rovnaký. V starej Indii, Japonsku a Číne boli hory často prameňom inšpirácie básnikov, umelcov a filozofov. V antickom Grécku a starovekom Ríme to bolo naopak a vrchy v nich namiesto potešenia a zvedavosti vyvolávali strach a hrôzu a preto si ich všímali čo najmenej, okrem tých, ktorým prejavovali zbožnú úctu.¹³

Napriek negatívnym pocitom, ktoré hory vyvolávali, európske horské národy v tomto období poznali a aj využívali horské prechody. Tie boli už od pradávna miestami kultúrnych a obchodných stykov. Už v roku 150 p. n. l. boli známe štyri prechody cez Alpy. Z najstarších je Veľký Svätobernardský priesmyk, najmenej náročná najfrekvencovanejšia bola stará obchodná cesta vedúca po stredomorskom pobreží, najmenej používaná bola Hannibalova cesta a štvrtá bola cesta cez Julierský a Sentimerský priesmyk.¹⁴ Ešte dlho po zániku Ríma ľudia vrchom nedôverovali, kresťanstvo v tom čase zdôrazňovalo vieru v božský pôvod a nemeniteľnosť všetkého tu na zemi a to spôsobilo zneváženie prírody, celý materiálny svet, do ktorého zaradovali aj hory, kresťania pokladali za menej dôležité ako svet duchovna.¹⁵

Pokračovanie negatívneho vnímania hôr pokračovalo aj po páde Rímskej ríše. Ideál stredovekého aj renesančného človeka nestelesňovali hory, ale kludná nížina s tichými riekami, obrobenými poľami, drobnými hájmi, krajina zaľudnená a bezpečná.

Thomas Burnet vydal v roku 1681 dielo *Telluris Theroria sacra* (Svätá teória zeme).¹⁶ V období v ktorom žil, boli hory považované za desivé a nebezpečné, naopak za dokonalú a krásnu bola považovaná krajina rovná, plochá a obrábaná. Tento postoj sa odzrkadľuje

¹³ OPPLOVÁ/HRÚZA 1996, 15.

¹⁴ BEDNARÍKOVÁ 2007, 25.

¹⁵ DAVIES 2000, 22.

¹⁶http://www.historickedeductvi.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/Hory%20a%20ruiny_text%20proESF_s%20OBR.pdf, vyhľadané 20.1.2018

napríklad aj na stredovekých maľbách, ktoré len zriedkavo znázorňovali krajinu a na stredovekých mapách často chýbali zakreslené tie najvyššie štíty.¹⁷

K postupnej zmene vnímania hôr začalo dochádzať v baroku. Rovnako ako v Európe, aj na Slovensku a v Českej republike napomohlo prekonať strach z hôr, z puste a nedotknutej krajiny a to svojím záujmom o krajinné dominanty. Dokladom tejto zmeny v Čechách je kaplnka sv. Vavrinca na Snežke, najvyššej hory celého českého štátu. Kaplnku dal postaviť v rokoch 1668-1681 Kryštof Leopold hrabe Schaffgotsch a v tomto čase sa tu 5 krát do roka konali bohoslužby.¹⁸

Kráša horskej krajiny sa začala presadzovať až nástupom romantizmu, kedy sa hory stali predmetom intenzívneho turistického záujmu, ktorý pretrváva až do súčasnosti. Aj umelci začali postupne stvárňovať prírodné motívy s veľkou presnosťou a pochopením, začala sa prejavovať túžba po poznaní a láska k prírode.

19. storočie neprinieslo len romanticky estetický ideál malebnej horskej krajiny, ale počiatky záujmu o krásy horskej prírody spadali časovo dokopy s počiatkami procesu formovania novodobých národov, ktorý je často charakterizovaný ako národné obrodenie. Tento proces, ktorým prechádzali okrem iných európskych národov aj Slováci a Česi, bol sprevádzaný mimoriadne silným záujmom o minulosť. Z horských vrcholov a osamelých vrchov sa stávajú národné symboly, sú z nich vytvorené miesta historickej pamäti. Ideológovia nesiahali k historickej tradícii a národným mýtom len ako k prostriedku stmelujúcim formujúci sa novodobý národ, ale hlavne ako k zdroju záväzných vzorov a v zmysle nápodoby činov „veľkých mužov národa“.

Postoj k horám si v Európskej kultúre prešiel od strachu, cez objavovanie až k symbolu krásy. Vyvrcholením tohto spoločného vzťahu je použitie hôr ako národných symbolov v časoch národných obrození. Vývoj v kultúrnom vnímaní úzko súvisel s výskytom obyvateľstva v tejto oblasti.¹⁹

¹⁷ HOUDEK 1951, 30.

¹⁸ DITMER/LISÁK, 129.

¹⁹http://www.historickedeductvi.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/Hory%20a%20ruiny_text%20proESF_s%20OBR.pdf, vyhľadané 20.1.2018

4 Hory a ich osídľovanie v európskom kontexte

Ak niekto v našej prítomnosti hovorí o horách, tak aké pocity to v nás vyvolá? Vybaví sa nám väčšinou pred očami obraz horskej krajiny, ktorý v nás vzbudzuje príjemné pocity, je pre nás esteticky krásna a dokonalá. Utekáme sem pred hektickým životným štýlom z veľkomesta, cítime sa tu uvoľnene, s úsmevom na tvári prežívame tú nádheru vôkol seba a berieme to ako samozrejmosť. Tento pocit je natoľko samozrejмый, že si neuvedomujeme, že to niekedy tak nebolo. Ako sme si ale ukázali v predchádzajúcej kapitole, pre našich predkov bola horská krajina až do novoveku niečím nepriateľským, malo by sa jej vyhýbať a pozorovať ju len z diaľky. Veľký vplyv na tento postoj mali určite prírodné podmienky. Poďme sa pozrieť na to, aké prírodné podmienky na horách vládnu.

4.1 Vegetačné stupne

Podobne ako sa menia klimatické pásma v závislosti na zemepisnej šírke, menia sa vegetačné stupne v horských oblastiach a pribúdajúcou výškou. Tieto vegetačné stupne sa rozdeľujú na 4 skupiny.

Submontanný - podhorský stupeň:

Tento stupeň sa nachádza v nadmorskej výške do 900 m. n. m. a je najviac poznačený ľudskou činnosťou. Tento stupeň je tvorený zväčša poľnohospodárskymi pozemkami, ale aj močiarimi a zvyškami niekdajších rašelinísk.²⁰

Montanný – horský stupeň:

Hranica tohto stupňa sa začína hranicou lesa, ktorý tu nastupuje. Spodná hranica lesa čiastočne ustúpila poľnohospodárskej pôde a pasienkom. Tento stupeň je charakteristický husto zalesnenými plochami. Tento lesný kryt je nielen regulátorom podnebia, ale aj zdrojom tečúcej vody a taktiež miestom zberu plodín, lovu zvery a hlavne ťažby dreva a iných surovín. Vo Vysokých Tatrách sa horná hranica lesa nachádza vo výške okolo 1500 m. n. m.²¹ Do tohto pásma zaraďujeme lesy dubové,

²⁰ BOHUŠ 2009,74.

²¹ PLESNÍK 1971, 6.

bukové, jedľové, smrekové. Už vo výškach okolo 1400 m. n. m. je zreteľný úbytok stromov.²²

Subalpínsky – podhol'ný stupeň:

V tomto stupni prevláda porast kosodreviny miestami so vzácnou limbou. Kosodrevina v nižších polohách dorastá do výšky 3 metrov, s pribúdajúcou nadmorskou výškou nadobúda tvar zakrpatenej kroviny. Kosodrevinu približne vo výške 1850 m. n. m. striedajú alpské lúky.²³ Alpské lúky na ktorých sa pestujú obilniny, chová dobytok sú závislé od počasia, ročných období, striedajú sa tu obdobia zimy a tepla, sucha a vlhka, má za následok určité migrácie, pohyby obyvateľov - pastierov, ktorý v nich vypasávajú stádo dobytky.²⁴

Alpínsky – hôľny stupeň:

Alpínsky stupeň strieda vo výškach okolo 2300 m. n. m.. Podsnežný vegetačný stupeň, ktorý siaha až po najvyššie končiare Vysokých Tatier. Charakteristickým znakom tohto stupňa sú strmé a nehostinné skalné bralá vystavené silným vetrom. Skaly sú obrastené lišajníkmi, vyskytujú sa tu machy a v skalných štrbinách aj na najvyšších vrcholoch sa udržia cievnaté rastliny.²⁵ V Alpách sa alpínske pásmo končí približne v 2800 m. n. m. V Alpách okrem týchto 4 základných vegetačných pásiem majú ešte ďalšie výškové rozdelenia. Vo Vysokých Tatrách končiare siahajú približne do 2700 m. n. n.²⁶ V Alpách sa od 2800 m. m. nachádza ďalší stupeň Subniválny, ktorý končí približne vo výške 3100 m. n. m. Posledný Nivalný stupeň siaha až do výšky 4800 m. n. m. a je pre neho typický celoročný snehový kryt.²⁷

²² BOHUŠ 1962, 32.

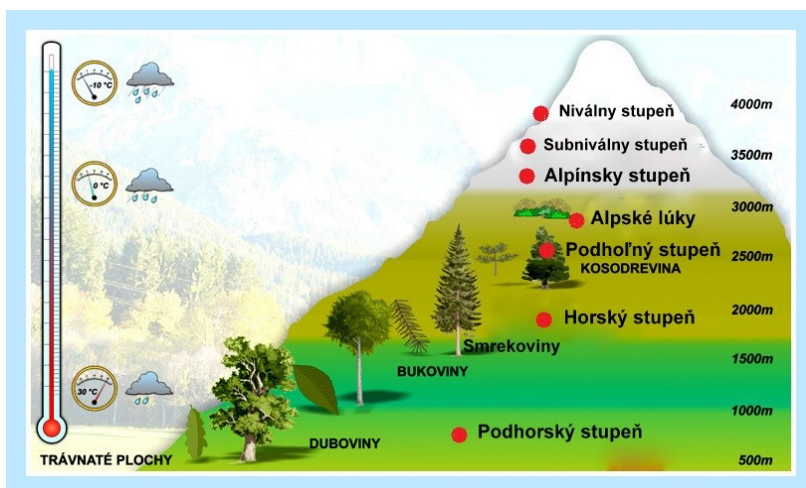
²³ LUČANSKÝ 2000, 2.

²⁴ BOHUŠ 2009, 75.

²⁵ BOHUŠ 1969, 44.

²⁶ DVORSKÝ 1908, 8.

²⁷ CHOVANCOVÁ/KOUTNÁ/ŠMATLÁK 2010, 258.

4.2 Hospodárske využitie hôr

Prírodné podmienky dávajú hranice aktivite človeka v horách, každopádne platí, že v každej historickej dobe sa snažil ťažiť z ich bohatstiev. Hospodársku aktivitu človeka v horách môžeme opísať rozdelením na jednotlivé formy, ktoré na seba postupne historicky nadväzujú.

1. prvá forma:

Bol zber, ktorý dával a dáva doposiaľ človeku lesné plody, v dubových lesoch žalude, olejnaté jadrá plodov niektorých ihličnatých a listnatých stromov.²⁸

2. druhá forma:

Bol lov, ktorý primitívnemu človeku dával dostatok potravy, ale tiež suroviny na šaty a obuv, zvlášť v dobe, kedy bola zver vypudzovaná z nížin a v lesoch a horách nachádzala úkryt.²⁹

3. tretia forma:

Bol vypas domáceho dobytku po lesoch a lúkach. Pastieri oživilí voľné plochy lúk a lesov, ktorí po zákaze voľného vypasu dobytku osídlili tieto končiny natrvalo. Dolná hranica ustupovala čoraz viac poľnohospodárskej pôde a pasienkom.³⁰ Časom ani tie nestačili a pastieri vyhánali stáda vysoko do dolín, kde zriaďovali sezónne košiare.

²⁸ BOHUŠ 1962, 77.

²⁹ KRÁL 1941, 83.

³⁰ BOHUŠ 1962, 19.

Bačovia a pastieri boli aj prvými znalcami liečivých bylín a ľudovými liečiteľmi.³¹ Spleť chodníčkov poľovníkov a pytlíkov zasahovala aj na horské hrebene, kam sledovali migrácie stád kamzíkov.³²

4. štvrtá forma:

Bolo drevárstvo, ktoré v prvom rade dávalo človeku svetlo a oheň na ohrev jedla a teploty. Spotreba tohto paliva, na ktorej bol človek pred užívaním uhlia a iných horľavín výlučne odkázaný, bola tak veľká, že vzájomné boje o lesy boli spôsobené jeho nedostatkom. Les sa stal veľmi rýchlo miestom hospodárskej ťažby.³³ Drevorubači postupom doby už nebývajú v lesoch, ale svoju prácu vykonávajú len v určitých ročných obdobiach. Jednalo sa napríklad o roľníkov, ktorí sa len na zimu stávali dočasne drevorubačmi a na leto sa vracali do svojich trvalých sídiel.³⁴

5. forma:

Rozvoj stredovekého baníctva, na ktorého počiatku stáli nemeckí baníci, vyvolalo počiatky veľkého priemyslu, ktorý sa odsťahoval do lesa, za drevom, nielen pre vystuženie štól a šacht, ale tiež pre trhanie skál ohňom a v neposlednom rade pre spracovanie vytúženej rudy a kovu.³⁵ Celé stáročia sa človek zaujímal o rudné ložiská a pokúšal sa vysoko na skalnatých štítoch a banícke šťastie. Vedľa baníctva sa do lesov premiestnila aj iná priemyslová výroba a to sklárstvo, hrnčiarstvo, pálenie tehál a pálenie vápna.³⁶

4.3 Balneológia a rekreácia

V tejto kapitole predostriem využitie nielen Vysokých Tatier, ale aj iných častí Európy ako miesta využitia liečebných prameňov a zároveň ako toto využitie súviselo s rekreáciou. Ako sa začala vyvíjať rekreácia, ľudia postupne potrebovali využívať svoj voľný čas a tak zrodil sa záujem o turistiku, alpinizmus a najmä vysokohorské zimné športy.

³¹ KLEMENT 1930, 85.

³² BOHUŠ 1962, 20.

³³ BOHUŠ 2009, 8.

³⁴ KRÁL 1941, 222.

³⁵ KRÁL 1941, 227.

³⁶ BOHUŠ 1969, 91.

Balneológia

Pojem balneológia je odvodený od latinského slova balneum, čo v preklade znamená kúpele. Balneológia je časť lekárskej vedy skúmajúca účinnosť liečivých prameňov na ľudský organizmus a určujúca správny postup liečby. Môžeme ju definovať ako aj náuku o liečivých vodách, kúpeľoch a ich účinku na ľudský organizmus.³⁷

Prepojenie hôr s kúpeľmi sa zrodilo z toho, že ľudia zistili, že hory majú v sebe skryté iné liečebné účinky ako klasické kúpele. Je to spojené s prírodnými liečivými zdrojmi, na ktoré má vplyv: vysokohorská klíma, čistota vzduchu, podnebie a vysokohorská poloha nad vrstvou prachovej a dymovej atmosféry a rozsiahle porasty ihličnatých lesov zabezpečujú neobyčajnú čistotu a sviežosť vzduchu, bez prachu, chemických a iných dráždivých látok a baktérii v ovzduší. Základnou liečebnou metódou na horách je klimatoterapia: jej základnou zložkou je pobyt pacientov na čerstvom vzduchu doplnený liečebnou rehabilitáciou.³⁸

Slovensko

Slovensko sa radí medzi významné kúpeľné krajiny, s množstvom vzácnych liečivých, termálnych a minerálnych prameňov, ktoré sú prírodným zdrojom regenerácie.

V druhej polovici 19. storočia sa podľa príkladu Álp začína vo Vysokých Tatrách rozvíjať kúpeľníctvo a turistika. Unikátna vysokohorská klíma Vysokých Tatier a jej blahodarne účinky na ľudský organizmus, boli jedným z hlavných dôvodov vzniku klimatických kúpeľov vo Vysokých Tatrách. Klimatická liečba na území Vysokých Tatier má vyše storočnú históriu.³⁹ Aplikovala sa vo viacerých lokalitách a mnohé z nich sa zachovali ako klimatické kúpele do dnešných dní. V Tatrách sa liečila, a lieči, tuberkulóza a tiež špecifické a nešpecifické pľúcne ochorenia. Podrobnejšie sa vývoju balneológie na Slovensku venujem v nasledujúcich kapitolách.

Rekreácia

Rekreácia je slovo latinského pôvodu. Creo (are) znamená tvoriť, plodiť, vytvoriť. Recreo (are) znamená znova tvoriť, opäť oživiť, obnoviť, osviežiť a zotaviť. Recreatio (onis) sa vysvetľuje ako osvieženie, občerstvenie a zotavenie. Z uvedených definícií je zrejmé, že sa jedná o proces znovuobnovenia fyzických alebo psychických síl, ktoré

³⁷ JANDOVÁ 2008, 2.

³⁸ ŠÍPOŠ/KOVAČEVIČ 1972, 164.

³⁹ ŠÍPOŠ/KOVAČEVIČ 1972, 162.

boli oslabené predchádzajúcou činnosťou. Jedným z možných spôsobov rekreácie je pobyt v priaznivom prírodnom prostredí.⁴⁰

Potreby súvisiace s cestovným ruchom vznikajú až na určitom stupni vývoja spoločnosti. Je to stav kedy boli relatívne uspokojené nevyhnutné potreby jednotlivca a začínajú sa uspokojovať aj menej nevyhnutné potreby, uspokojované v cestovnom ruchu. Medzi tie zaradíme aj rekreáciu. Rozvoj rekreácie a cestovného ruchu úzko súvisí s rastom životnej a kultúrnej úrovne obyvateľstva.⁴¹

Slovensko

Na Slovensku už v minulosti obyvatelia uskutočňovali určité rekreačné aktivity, ktoré postupne prerástli až do novodobých moderných foriem. Oblíbené boli najmä prvé formy horskej turistiky, ktoré z 19. storočia prerástli v 20. storočí do expanzívneho budovania horských športovo-rekreačných a liečebných stredísk. O horské oblasti sa začali zaujímať rekreanti až v 19. storočí. Tatranské osady mali charakter kúpeľov so sezónnym využitím. Postupne sa v tatranských osadách stali módnymi aj zimné športy a v horách zavládol celoročný ruch.⁴²

4.4 Turistika, alpinizmus, zimné športy

Turistika

V baroku sa stretávame s počiatkami turistického záujmu o hory, ktorý sa prejavoval výstupmi na vrcholy hôr. Medzi významné sa pokladá dielo českého jezuitského historika Bohuslava Balbína, v ňom autor opisuje náročne výstupy na Sedlo v Českom stredohorí, na najvyšší vrchol Českého lesa Čechov u Domažlic.⁴³ Opisoval tu nielen svoje estetické dojmy z túr, pohľady, ktoré sa mu naskytli do diaľav krajiny, ale aj hrdosť nad športovým výkonom. V dobe osvietenstva sa ľudia zamýšľali aj nad vedeckým a poznávacím účelom. Jáchym hrabe zo Šternberka na svojich cestách do slovenských hôr, alebo do ďalekých Álp so sebou nezabudol brať barometer a pri výstupoch na horské štíty zaznamenával barometrický tlak a výsledky svojich pozorovaní publikoval.⁴⁴

⁴⁰ KYSELKA 2007, 65.

⁴¹ MACKOVÁ 1973, 9.

⁴² KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 133.

⁴³ MAUR 2006, 12.

⁴⁴ MAUR 2006, 12.

Za skutočnú novodobú turistiku, ktorá má nielen prehľbiť poznanie prírody, ale poskytnúť aj telesné a duševné osvieženie, medzi ktoré patrí aj zábava sa zrodila v 19. storočí meštianskou spoločnosťou. Pre prvú polovicu 19. storočia sa stáva typické putovanie po krajine vo väčších či menších spoločenstvách, ktorým ide nielen o osobný pôžitok z poznávania prírody a krásy hôr, ale aj o spoločenskú zábavu.⁴⁵

Slovensko

Poznatky a skúsenosti hospodárskych exploatátorov začali v 16. storočí čoraz viac zaujímať príslušníkov spišskej podtatranskej inteligencie a to kňazov, lekárov, vzdelaných statkárov, ale predovšetkým profesorov na kežmarskom lýceu. Tu možno badať začiatky vedeckých záujmov o prírodu Tatier a s nimi spojené terénne činnosti, ktoré považujeme za základy turistiky. Kežmarskí študenti už v 16. storočí podnikali náučné exkurzie do Doliny Kežmarskej Bielej vody.⁴⁶ Neskôr sa títo turistickí nadšenci začali organizovať a vznikali prvé spolky, kluby a zväzy. V roku 1873 bol založený Uhorský Karpatský Spolok venujúci sa propagácii a sprístupneniu Vysokých Tatier širšej turistickej verejnosti.⁴⁷ Medzi hlavne aktivity spolku patrilo budovanie a udržiavanie turistických chodníkov a mostov v dovtedy ťažko prístupných dolinách a horských terénoch.⁴⁸ Na zlepšenie podmienok pri túrach začali vznikať rôzne turistické zariadenia, ako prístrešky, chaty, táboriská a neskôr aj horské hotely. Prvú turistickú chatu na území Tatier postavili v roku 1865. Je to dobre známa, dnes už zrekonštruovaná Rainerova chata.⁴⁹

Alpinizmus

S výstupom na horské velikánov je vedľa estetického zážitku aj idea triumfu nad prírodou a súťaženie medzi sebou v dosiahnutí stále obťažnejších výkonov, k víťazstvám samých nad sebou. Hory už neboli len navštevované, ale začali byť dobývané, zdolávané, pokorované. V druhej polovici 19. storočia sa začína hromadne rozvíjať horolezectvo, označované do dnes ako Alpinizmus. V roku 1857 bol založený prvý horolezecký spolok v Anglicku a o päť rokov neskôr vzniká aj rakúsky

⁴⁵ BOHUŠ 1977, 43.

⁴⁶ BOHUŠ/BOHUŠ 2008, 14.

⁴⁷ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 95.

⁴⁸ BOHUŠ 2009, 9.

⁴⁹ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 132.

Alpenverein. Tieto faktory súviseli s budovaním lokálnej infraštruktúry, prinášajúce nové zisky miestnemu obyvateľstvu.⁵⁰

Slovensko

Záujem o najvyššie miesta Tatier, ktoré nazývali obyvatelia pre ich večný sneh na vrcholoch aj Snežné hory, sa začína prejavovať v 17. storočí, obmedzoval sa však na pár jednotlivcov z prostredia vzdelaných vrstiev žijúcich v podtatranských sídlach.⁵¹ Na začiatku zdolávania tatranských vrcholov bol pravdepodobne rok 1615 a výstup Dávida Frolicha s dvoma priateľmi na jeden z tatranských štítov, predpokladá sa, že to bol Kežmarský alebo Lomnický štít. Nevie sa to s presnosťou do dnešného dňa, pretože v tej dobe ešte nemali vrchy svoje mená⁵². Ďalšou dochovanou zmienkou o výstupe na niektorý tatranský štít, jedná sa pravdepodobne taktiež o Kežmarský štít, nazývaný vtedy matkou - Mutter či babičkou – Grossmutter je opis študenta kežmarského lýcea, rodáka z Wroclavi Daniela Speera na konci prvej polovice 17. storočia, ktorý absolvoval s piatimi spolužiakmi a ich učiteľom - vodcom. V tomto opise sa zachovali prvé záznamy o turisticko-horolezeckom výstroji a ich pomôckach. Ďalším významným výstupom na štít bol výstup evanjelického kňaza Jura Buchholza staršieho z Veľkej Lomnice, jednalo sa o Slavkovský štít v júni 1664 a bol to trojdňový výstup.⁵³ Opis tohto výstupu bol uverejnený až v roku 1774 a je spolu s opismi iných túr prvým dielom, zaoberajúcim sa výlučne Tatrami.⁵⁴ Ďalším významným prvovýstupom v Tatrách bol výstup Jonáša Czirbesza na Kriváň v roku 1773. Výstupy na končiare boli veľmi namáhavé, trvali často aj niekoľko dní, pretože vtedy ešte neexistovali žiadne turistické chodníky a výstupy vyžadovali predieranie sa stráňami husto porastenými kosodrevinou.⁵⁵

Zimné športy

Zimná sezóna je v porovnaní s letnou sezónou špecifickým obdobím, ktorá je spojená hlavne s aktivitami charakteristickými pre športové vyžitie. K najvýznamnejším aktivitám zimného cestovného ruchu patrí lyžovanie. Predchodcami lyží, ktoré boli používané pri chôdzi vo vysokých vrstvách snehu, boli snežnice, ktoré tvoril drevený rám s otvormi pre výplet zvyčajne z konopného lana. Pripevňovali sa na nohy tenkými

⁵⁰ MAUR 2006, 16.

⁵¹ BOHUŠ 2010, 8.

⁵² BOHUŠ 1969, 99.

⁵³ BOHUŠ 1977, 44.

⁵⁴ BOHUŠ 1962, 78.

⁵⁵ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 99.

remeňmi alebo popruhmi. Snežnice boli využívané pri strážení hraníc, pri poľovníctve či lesníctve. Na začiatku 20. storočia sa začínajú objavovať inovované snežnice - lyže, kedy snežnica bola pripevnená k dlhšej doske.⁵⁶ Drevené lyže boli skôr nástrojom, ktorý pomáhal prežiť. Boli to obyvatelia severských krajín, ktorí sa zaoberali tým, ako pohyb na lyžiach spraviť efektívnejším. Riešenie našli v pásoch, ktoré zhotovovali z pravej tulenej kože a upevňovali zo spodku lyží. Lyže od druhej polovice 19. storočia prestali slúžiť len ako prostriedok dopravy, ale ľudia ich začali využívať na oveľa zaujímavejšie aktivity.⁵⁷

Z lyžovania sa stal istý druh zábavy a športu. Rozvoj lyžovania ako športového odvetvia sa datuje približne do roku 1860, kedy nastal prelom medzi lyžovaním ako úžitkovou činnosťou uľahčujúcou život lovcem, sedliakom, či vojakom v chladných oblastiach a lyžovaním ako športovou a rekreačnou aktivitou obyvateľov.⁵⁸

Slovensko

Podľa dochovaných historických záznamov sa prvé lyže na území dnešného Slovenska objavili v roku 1865.⁵⁹ Priviezol ich lekárnik Cordidesz, ktorý sa vrátil z emigrácie z Anglicka cez Nórsko domov na Smokovca. Prvým, kto na lyže nasadol bol Dr. Mikuláš Szontagh v roku 1873 a použil lyže s jednou palicou. Prvým výrobcom lyží na Slovensku sa stal J. Strížka z litovského Mikuláša, ktorý ich zhotovoval podľa nórskeho vzoru od roku 1887. Prvé preteky v behu na lyžiach sa uskutočnili v roku už v roku 1899 na trase Štrba – Veľký Slávkov. Na Slovensku už na prelome 19. a 20. storočia tvorili športoviská neodmysliteľnú súčasť tatranských osád. Vysoké Tatry sa stali strediskom lyžovania. Vznikli tu bobové a sánkarské dráhy a takmer každá osada mala lyžiarku lúku.⁶⁰ Medzi tých, ktorí sa zaslúžili o rozvoj slovenského lyžovania, patrí aj doktor Michal Guhr, ktorý v roku 1910 usporiadal prvý lyžiarsky kurz. Jeho osobitý vzťah ku skokom sa prejavil pri budovaní skokanských mostíkov. Ako prvý postavil v roku 1911 snehový mostík a o rok neskôr to bol drevený mostík, ktorý sa nachádzal nad Tatranskou Poliankou.⁶¹ Prvé medzinárodné preteky v skokoch na lyžiach sa

⁵⁶ TEREZČÁK 1997, 35.

⁵⁷ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 102.

⁵⁸ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 78.

⁵⁹ BOHUŠ 1969, 89.

⁶⁰ BOHUŠ 2014, 16.

⁶¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 79.

uskutočnili v roku 1911 v Tatranskej Polianke. Počas 1. sv. vojny vyrástol pod Predným Soliskom v roku 1943 prvý lyžiarsky vlek na Slovensku.⁶²

⁶² BOHUŠ 2014, 92.

5 Charakteristika a dejiny osídľovania Vysokých Tatier

Vysoké Tatry sú jediným vysokohorským pohorím v celom vyše 1200 kilometrovom oblúku Karpát. Ich celková rozloha je 341 km², z toho slovenská časť zaberá 260 km².⁶³ Hlavný hrebeň Vysokých Tatier sa tiahne v dĺžke 26, 5 km od Laliového sedla na západe až po Kopské sedlo na východe.⁶⁴[1] Pred desaťtisíc rokmi prekonávalo pohorie, ktorému dnes hovoríme Vysoké Tatry, svoju poslednú veľkú premenu. V tomto čase ľadovce würmského zaľadnenia strácali silu následkom klimatických zmien. Oteplenie spôsobilo ich roztopenie a na povrch sa dostával postupne skalný reliéf približne v takej podobe, v akej ho môžeme vidieť dnes. Mohutné skalné štíty s vyhladenými a strmými stenami sa striedajú so štrbinami a sedlami, ktoré vytvárajú horské hrebene s bočnými rebrami a rázsochami. Pod nimi na mnohých miestach ležia kužele skalných útvarov.⁶⁵ Množstvo takéhoto materiálu prenášali ľadovce v smere svojho toku a ukladali ho na miestach, kde zanikali. Bolo to väčšinou v ústiach dolín, kde vznikali čelné moreny, ktoré sa stali po roztápaní ľadovcov kolískami tatranských plies. Touto aktivitou vzniklo na území Vysokých Tatier 85 plies.⁶⁶ Miesta, na ktorých bol medzi skalami aspoň kúsok pôdy sa čoskoro začali zelenáť. Svoje korytá si tu našli bystriny, ktoré vytvárali na dolinných koncoch množstvo vodopádov a kaskád. Medzi najznámejšie vodopády patria Vajanského, Hviezdoslavov, Obrovský vodopád, vodopád Skok a Studenovodské vodopády.⁶⁷

5.1 Črepiny dávnej minulosti

Oteplenie pred 10 000 rokmi spôsobilo ústup ľadu, svahy a doliny sa zazelenali a zmenila sa hlavne aj klíma v podhorí. Pravekí obyvatelia nížin rýchlejšie napredovali vo vývoji.⁶⁸ Paleolitickí ľudia sa usadili najskôr v nížinách a v údoliach riek, kde si zakladali postupne svoje prvé sídla. V mezolite, teda v strednej dobe kamennej, ktorá trvala približne asi 8000-5000 rokov p. n. l., stáli obydlia v okolí Spišskej Belej,

⁶³ LACIKA 2003, 32.

⁶⁴ LUČANSKÝ 2000, 6.

⁶⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 17.

⁶⁶ BOHUŠ 1969, 14.

⁶⁷ LUČANSKÝ 2000, 7.

⁶⁸ BOHUŠ 2009, 8.

Kežmarku, Veľkého Slávkova, Popradu, Matejoviec a Štrby. Od začiatku mladšej doby kamennej približne 5000 p. n. l. až po začiatok doby bronzovej približne 1900 p. n. l. sa vďaka obrábaniu pôdy osídlenie Popradskej kotliny stabilizovalo. Z pravekých nálezísk mala veľký význam neolitická lokalita Burich, ktorá sa nachádzala nad ľavým brehom Popradu, kúsok od dnešnej Veľkej Lomnice. Lokalita bola literárne nazývaná Burberg, čo v preklade znamená hradisko. Približne pred 4000 rokmi tu pravekí osídlenci nahromadili plošinu zo zeminy, ktorá bola približne vysoká 10 až 15 metrov a na nej vybudovali sídlisko s mierne zahĺbenými drevenými prístreškami.⁶⁹[2] Pravekí ľudia opustili toto a aj ďalšie eneolitické sídliska o tisíc rokov skôr, ako sem prišli prví Slováci, Nemci či Maďari. Pre archeológiu objavil tento hrádok lekár a polyhistor Michal Greisiger, ktorý ale nemal dostatok peňazí na výskum a preto požiadal predstavenstvo obce Veľká Lomnica, aby presne na tom mieste, zriadili cintorín. Hrobové jamy mali slúžiť ako archeologické sondy, a to sa aj podarilo, okrem sošiek divo žijúcich zvierat tu objavili aj mnoho plastík domácich hospodárskych zvierat, z čoho sa dozvedeli, že títo obyvatelia sa venovali aj pastierstvu.⁷⁰

Najstaršie známe tatranské sídlisko, ktoré sa nachádzalo vyššie v Tatrách, sa zrodilo pod rukami chovateľov oviec na západ od dnešného Dolného Smokovca - Pod lesom pri potoku Štiavnik.[3] Bolo objavené lekárom Jánom Filipským, ktorý pracoval v tunajšej liečebni. Archeologický výskum bol vykonaný v roku 1975 pracovníkmi Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave pod vedením Bohuslava a Márie Novotných a za spolupráce Richarda Kovalčíka z Podtatranského múzea v Poprade.⁷¹ Archeológmi boli odkryté základy na svoj čas monumentálneho hradiska z konca 3. tisícročia p. n. l. Bolo ohradené niekoľko metrov vysokým a trojnásobným kamenným múrom oválneho pôdorysu s jedinou tzv. Kliešťovou bránou, ktorá bola obrátená na juh a do nej smerovali dve cesty z podhoria a tretia cesta viedla vyššie ponad hradisko. Na najvyššom mieste stála signalizačná a strážna veža z hlíny, dreva a kameňa. To ako vyzerala vnútorná výstavba presne nevieme, ale boli to zrejme zahĺbené malé chatky. Osada bola zničená požiarom alebo nepriateľmi.⁷²

Na prelome kresťanského letopočtu bola osídlená vyvýšenina Velickej doliny – Žltá stena, ktorá ležala západne od dnešnej Tatranskej Polianky.[4] Neopatrnou ťažbou štrkopiesku v 19. storočí, boli poškodené pozostatky pravekého výšinného sídliska

⁶⁹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 8.

⁷⁰ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 40.

⁷¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 8.

⁷² KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ a kol. 2017, 40.

a zachovalo sa nám len torzo kamenného opevnenia na západnej strane morény.⁷³ Ťažba bola zastavená v roku 1958 a správa TANAP-u sa postarala o spevnenie narušených svahov a v roku 1969 po zdokumentovaní objektu boli pozostatky pokryté ochrannou vrstvou zeminy.⁷⁴ Výskum z roku 1969 vykonaný na podnet Múzea TANAP-u v Tatranskej Lomnici Jozefom Vladárom z Archeologického ústavu c v Nitre ukázal, že na Hrebeni Žltej Steny bolo opevnené výšinné sídlisko ľudu púchovskej kultúry, ktorý v tom čase obýval severné oblasti Slovenska.⁷⁵ V roku 1874 našli pri výkope základov prvej budovy Nového Smokovca robotníci striebornú mincu, na ktorej sa nachádzal portrét cisára Marca Aurélie a slúžila ako platidlo. V súvislosti s nájdenou aureliánskou mincou možno predpokladať, že tatranskí obyvatelia mali obchodný styk s rímskymi légiami, ktoré mali svoje predsunuté posty na južnom Slovensku. V roku 1884 sa pod vedením riaditeľa vtedajšieho Tatranského múzea vo Veľkej, lekárnik Aurela Viliama Scherfela a za účasti vienského maliara – archeológa Ignáca Spottla uskutočnil výskum lokality.⁷⁶ Najviac nálezov bolo nájdených na ľavom brehu Slavkovského potoka, na čistine približne 2 km juhozápadne od dnešnej osady. Jednotlivé artefakty potvrdili, že na prelome kresťanského letopočtu tu bolo laténske metalurgické pracovisko. Archeológovia identifikovali taviacu pec kruhového pôdorysu z kameňa a hlíny, mohutnú žulovú nákovu, grafitové kokily na odlievanie rudy. Okolo pracoviska našli veľa črepov ručne formovanej a zle vypálenej keramiky, kamenné dláto, kostená ihlica a kuriózný výtvar: železná plastika stojaceho vojaka.⁷⁷ [5]

V stredoveku bolo v montánnom stupni Vysokých Tatier len jediné osídlené miesto, majer veľkolomnického panstva v blízkosti dnešných Tatranských Matliarov. Dátum jeho založenia nepoznáme, ale pravdepodobne jeho najstaršia zmienka o ňom s názvom Merthler sa nachádza v listine Spišskej kapituly.⁷⁸ V listine z roku 1326 sa majer, ktorý zanikol v roku 1360 spomína pod názvom Martyrumfalua, osadníkmi boli tirolskí kolonisti, ktorí prišli z tirolskej horskej usadlosti Matri. Pôvodný názov lokality pripomína aj terajší názov osady Tatranské Maliare.⁷⁹

⁷³ BOHUŠ 1977, 34.

⁷⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 9.

⁷⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 30.

⁷⁶ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 10.

⁷⁷ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 10.

⁷⁸ LABUDA 2008, 60.

⁷⁹ BOHUŠ 1996, 409.

5.2 Osídlenie

Dlhú dobu nebolo hornaté územie Tatier ničím majetkom, išlo teda o územie „nikoho“. Až v 11. storočí sa stali Tatry súčasťou Uhorska a tým korunným majetkom uhorských kráľov.⁸⁰ Historický vývoj Tatier sa začína až v 13. storočí, keď za panovania uhorských kráľov Ladislava III. a Ondreja II. boli Tatry rozdelené medzi tri rodiny: Berzeviczyovcov, Mariássyovcov a Szentiványiovcov, ktorí si toto vlastníctvo udržali až do 19. storočia. Zaujímavosťou je, že územie v Tatrách držali aj dve mestá a to Kežmarok a Spišská Belá.⁸¹ Hoci donácie zahrňovali aj lesy a hory, tieto ostávali podľa legend skôr príbytkom škriatkov, víl a divej zvery než človeka. V 13. storočí začali vznikáť aj prvé podtatranské obce: Važec, Štrba, Gerlachov, Štôla, Mengusovce, Stará a Nová Lesná, Huncovce, Slavkov. Ich obyvatelia si ešte len začínali hľadať cestu k veľikánom, čnejúcim hrdo nad ich chyžami. Pôvodné obyvateľstvo takmer vyhynulo počas tatárskeho plienenia, neochránili ich ani hlboké tatranské lesy, ktoré Tatári zapálili v rokoch 1241-1242.⁸² Prvým historickým významným činom na sprístupnenie Tatier bolo vybudovanie cesty zo Žiliny do Košíc za vlády uhorského kráľa Ľudovíta I. Veľkého v roku 1364. Cesta mala veľký význam pre osídlenie kraja a hospodárske oživenie.⁸³

V Tatrách, tesne po historickom osídlení popradskej doliny začali trávnaté stráne a doliny obsadzovať pastieri dobytka a oviec a mnohí z nich sa popritom venovali ešte aj poľovačkám na kamzíky a lapaniu svišťov. Polia a pasienky získavali klčovaním a žiarením, čím v 13. storočí značne zmenšili plochu tatranského lesa.⁸⁴ Vypásanie a košarovanie spôsobilo eutrofizáciu pôdy (obohacovanie pôdy dusíkom a fosforom) trusom pasúceho sa dobytka, čo malo za následok nežiaducu zmenu druhového zloženia rastlín. Veľké stáda oviec sa niekoľko storočí pásli aj na úbočiach Belianskych Tatier, páslo sa dokonca na vrcholovej plošine Muráňa-Jahňacia záhrada, kde bolo treba ovce vynášať po rebríkoch.⁸⁵

Ďalší stupeň hospodárskeho rozvoja Tatier predstavovali bane, ktorých vznik sa datuje na začiatok 15. storočia za vlády cisára Žigmunda Luxemburského a Mateja Korvína. Vznikali banské cesty, haldy, banské stupy, ťažbové jamy, ryhy a štôlne. Niektoré

⁸⁰ HOUDEK/BOHUŠ 1976, 31

⁸¹ KUKAČKA 1974, 3.

⁸² BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008. 11.

⁸³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008. 11.

⁸⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008. 12.

⁸⁵ BOHUŠ 1969, 88.

z nich sa zachovali a sú doteraz rozpoznateľné napríklad v oblasti Kriváňa alebo Patrie. V štôlnach hľadal zlato, striebro, meď a antimonit.⁸⁶

V časoch politických a náboženských nepokojoch v 15. storočí, trvajúcich vyše sto rokov, boli Tatry takmer opustené. Až koncom 16. a začiatkom 17. storočia sa začal rozvíjať aj kultúrny život v okolí Tatier, najmä v bohatom podtatranskom meste Kežmarku. Hlboké lesy a divá príroda privábili v 18. storočí do tatranských dolín nejedného hľadača pokladov, toto storočie bolo taktiež obdobím osvietenstva, návratu k prírode, ako aj rozvojom vied i techniky, manufaktúr a priemyslu. Vrcholilo obdobie baníckeho rozvoja, ktoré ale kvôli malej výnosnosti a nesmierne ťažkým pracovným podmienkam koncom storočia zaniklo. Bohatstvo lesov sa bezhlavo využívalo na výrobu dreveného uhlia. Vznikla uhliarska osada Ždiar a začalo rozkvitať pašeráctvo medzi poľskou a uhorskou stranou. Toto obdobie nepatrilo iba k hospodárskemu rozmachu, ale taktiež sem začali prichádzať domáci a aj zahraniční učitelia. Mních Cyprián zostavil svoj svetochýrny herbár v roku 1751, viedenský dvorný matematik prišiel do Tatier, aby preskúmal možnosti využitia minerálov, ďalej tu pôsobili aj francúzski učitelia Hacquet a Beudant, Angličan Towson a napokon aj chýrny švédsky botanik Wahlenberg.⁸⁷ V roku 1770 dôstojníci rakúskeho generálneho štábu prví zmapovali výšky štítov. Do Tatier to bolo však zo sveta ešte stále príďaleko, ale aj tak boli naše Tatry objavené a prúd návštevníkov z domova i cudziny mohutnel.⁸⁸

Liečebné využitie tvorí významnú súčasť histórie Vysokých Tatier. Prvým prírodným liečebným faktorom boli minerálne vody na južných úbočiach Slavkovského štítu. Ľudia z okolitých dedín už od pradávna využívali tieto „slavkovské kyselky“ nielen na pitné, ale aj kúpacie kúry.⁸⁹ Prameň kyslej vody pod Slavkovským štítom bol známy už od pradávna a v deň slnovratu, neskôr v deň Petra a Pavla sa k nemu konali každoročne hromadné púte a to pôvodne údajne k počte hôrneho ducha Zmoka.[6] Toto miesto patrilo do 17. storočia grófskej rodine Csákyovcov a jeden ich člen gróf Štefan Csáky, veľký poľovník, pri spomenutom prameni postavil si v roku 1793 lovecký zrub. Postupne sem pozýval známych, ktorým sa tu veľmi páčilo a tak prišiel na myšlienku tu založiť letovisko - osadu.⁹⁰ Uskutočnil ju v roku 1797, keď tu dal vybudovať ďalšie 3 obytné domy pre hostí a kaplnku. Vzniklo prvé letovisko Vysokých Tatier s názvom Smokovec. Štefan Csáky sa časom dostal do rozporu so svojou sestrou, ktorej patrili

⁸⁶ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 44.

⁸⁷ BOHUŠ 1977, 37.

⁸⁸ BOHUŠ 1982, 11.

⁸⁹ BOHUŠ 1982, 11.

⁹⁰ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 49.

pozemky, na ktorých Smokovec vyrastal. Nezhody pramenili z nedodržania majetkových dohôd a rúbania okolitých lesov. Ich vyvrcholením bolo, že urazený gróf Csáky prestal navštevovať osadu, ktorú založil.⁹¹

V pánskom dome, ako nazývali najstaršiu budovu, sa okrem Csákyovcov zdržiavali aj majitelia Strážok Horvátovci–Stanthisovci, ale aj veľkolomnickí zemepáni Berzeviczyovci. V otcovom odkaze pokračoval jeho syn Karol Csáky, ktorý od roku 1814 prenajímal osadu schopným podtatranským hotelierom. V roku 1824 dal postaviť v nevýraznej dolinke, tam kde dodnes pramení smokovecká kyselka, skromný kúpeľný dom.⁹² Najúspešnejšími a najpopulárnejšími nájomcami tohto domu boli v rokoch 1833–1867 manželia Rainerovci zo Spišskej Soboty. Títo nájomcovia začali veľmi netypicky. Ako prvé pretvorili prostredie, o ktoré sa ich predchodcovia takmer nestarali. Pustili sa do úpravy lesoparku, do výstavby chodníkov na Hrebienok, k Slavkovej a Peknej vyhládke, do výstavby altánkov na najlepších vyhládkových miestach a do výstavby vodovodu od Piaticich prameňov.⁹³ Zo začiatku Rainer nesúhlasil s vybudovaním letoviska, ale nakoniec svoje stanovisko zmenil a výstavba vodoliečby priniesla do Starého Smokovca ďalších návštevníkov. Budovu, v ktorej bola zriadená vodoliečba, Rainerovci výhodne kúpili a previezli do Vysokých Tatier z likvidovanej cholerovej karantény v Kvetnici pri Poprad.⁹⁴[7] Budova vodoliečby stála skrytá v zalesnenej hornej časti, neskôr nazývanej Priessnitzovej dolinky. V roku 1850 dali Rainerovci do prevádzky prvú murovanú poschodovú budovu a o 6 rokov tu vyrástol krásny Švajčiarsky dom. Rainer chcel turistom uľahčiť výšlapy na Lomnický štít a tak vybuďoval v roku 1865 na Starolesnianskej poľane neobhospodarovanú útulňu, dodnes funkčnú Rainerovú chatu.⁹⁵ Po manželkinej smrti Rainer stratil záujem o podnikanie. Nový nájomca Smokovca po Rainerovi sa stal Karol Melichar Schwarz, počas jeho doby prenájmu tu vzniklo viac poschodových hotelov a kaviareň.⁹⁶

Z týchto malých počiatkov pomaly a postupne vyrástlo dnešné najväčšie tatranské rekreačné, kúpeľné a klimatické miesto. Meno Smokovec - nemecky Schmecks, bolo po založení Nového Smokovca v roku 1875 zmenené na Starý Smokovec, ktoré sa využíva dodnes.⁹⁷

⁹¹ DEMJANOVÁ 2009, 10.

⁹² BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 18.

⁹³ BOHUŠ 1982, 33.

⁹⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 19:

⁹⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 21.

⁹⁶ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 49.

⁹⁷ KUKAČKA 1974, 92.

V dobe existencie prvej osady, bol turistický ruch vo Vysokých Tatrách pomerne malý. Prvou príčinou bola odľahlosť Tatier od hlavných komunikačných tepien a druhou bolo, že neexistovala žiadna ustanovizeň, ktorá by sa sústavne a všestranne starala o Tatry, propagovala a sprístupňovala ich. Ešte v 60. rokoch 19. storočia boli značne vzdialené od železníc, ktoré by ich spájali s okolitým svetom. Na východe končila železnica až v Košiciach, na juhu v Lučenci, na juhozápade konská železnica z Bratislavy končila v Trnave, na severozápade siahala železnica len po Bohumín a na severe po Bochniu. Od týchto konečných staníc sa muselo cestovať pod Tatry poštovými dostavníkmi a potom ďalej povozmi, čo bolo veľmi komplikované, drahé a vyžadovalo to mnoho času. Konečne v roku 1867-1872 vybudovali košicko-bohumínsku železnicu, ktorá viedla pod samými Tatrami a uskutočnila spojenie od východu aj západu.⁹⁸ Hlavnými jej stanicami pod Tatrami boli stanica Štrba a Poprad.⁹⁹ Druhým dôležitým faktorom bol vznik turistického spolku v roku 1873 s názvom Uhorsky karpatský spolok. Spolok začal hneď zo zlepšovaním a udržiavaním stávajúcich a výstavbou nových ciest, chodníkov, značkováním, ďalej propagáciou turistiky, horolezectva, vydávaním turistických sprievodcov a máp a mnoho ďalšieho.¹⁰⁰ Smokovec sa vyvíjal dlhých 72 rokov ako jediná osada turistického a kúpeľného ruchu v montánnom stupni južného úpätia Vysokých Tatier. V čase keď vrcholili prípravne práce na podtatranskom úseku Košicko-bohumínskej železnice, mal smokovecké zariadenia v prenájme videnský obchodník Kamil Melichar Schwarz, ktorý sa dostal výstavbou hotelov Poľovnícky roh, Morské oko a Bezstarostnosť do finančnej tiesne a preto posunul svoj kontrakt ďalej Boršodsko-miškoveckému parnému mlynu.¹⁰¹ Aj napriek tomu, že po vybudovaní Košicko-bohumínskej železnice sa v okolí Smokovca začal prebúdať ďalší život, Smokovec dlhšiu dobu stagnoval a začala skôr prevládať tendencia zakladania nových turistických centier.¹⁰²

Ako druhá v poradí bola založená osada Štrbské Pleso. Vznikla na pozemkoch, ktoré získal v roku 1267 šľachtic českého pôvodu Bogomer od kráľa Bela IV.¹⁰³ Prvá ubytovňa mimo Starého Smokovca vyrástla na juhovýchodnom brehu Štrbského Plesa prízemná poľovnícka zrubová chata liptovsko jánskeho a štrbského zemepána Jozefa Szentiványiho. Postupne sa tu začalo rozvíjať nové klimatické stredisko zástavbou

⁹⁸ BOHUŠ 2014, 21.

⁹⁹ ARGALÁCS 2012, 16.

¹⁰⁰ KUKAČKA 1974, 95.

¹⁰¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 22.

¹⁰² BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 31.

¹⁰³ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 51.

viliek, turistických chát, letohrádkov a v roku 1885 tu vznikol kúpeľný dom.[8] Keď sa pruský magnát Christián Kraft Hohenlohe, ktorý vo Vysokých Tatrách už vlastnil rozsiahle pozemky dozvedel o finančných problémoch Szentiványiho, začal na neho naliehať, aby mu odpredal svoj štrbský majetok. Nakoniec Szentiványi musel predat' svoj majetok, ale pred cudzincom uprednostnil uhorský štát.¹⁰⁴ Štát si uvedomil, že musí nejako čeliť klesajúcej návštevnosti Tatier v čase módných alpských a prímorských pobytov veľkorysejšou výstavbou, a tak prenajal Štrbské Pleso podnikavej spoločnosti Wagons Lits Cook. Tá tu v roku 1906 vybuodovala jeden z najhonosnejších objektov Grandhotel. Ďalšie dva vyrástli v roku 1904 v Starom Smokovci a v roku 1905 v Tatranskej Lomnici.¹⁰⁵ Vďaka celoročnej prevádzke sa Štrbské Pleso postupne stávalo aj zimným športovým strediskom, pomohlo tomu najmä sprevádzkovanie parnej ozubnicovej železnice zo Štrby v roku 1896,[9] otvorenie Grandhotela a v roku 1912 sprístupnenie elektrickou železnicou z Popradu cez Starý Smokovec.¹⁰⁶

Rozmnožovanie letovísk, respektíve klimaticko-liečebných miest malo za následok nielen oživenie ruchu a príliv cudzincov, ale vzrástol a uplatňoval sa aj liečebný význam Tatier.¹⁰⁷ Hlavnými liečebnými činiteľmi na južne strane boli: chránenosť od severných vetrov, ich kontinentálna klíma, chránené od rušivých účinkov morí, v zime pomerná suchosť ovzdušia, jeho čistota a iontizácia, nízky tlak, bohatstvo na slnečné žiarenie. Úspech bol docieľovaný najmä v liečení tuberkulózy, chorôb dýchacích orgánov, hormonálnych porúch a teda v tomto ohľade dokázali byť Tatry rovnocennými s podobnými liečebnými miestami, ba dokonca v mnohom ich predstihujú.¹⁰⁸

Za odlišných okolností a s iným programom vyrástla v poradí tretia osada Nový Smokovec, ktorá vznikla v bezprostrednej blízkosti Starého Smokovca. Jej zakladateľom bol doktor Mikuláš Szontagh starší, ktorý prišiel do Tatier v roku 1873 ako mladý, bezmajetný kúpeľný lekár a nastúpil do funkcie kúpeľného lekára v Starom Smokovci. Sklamalo ho primitívne zdravotnícke vybavenie smokoveckej vodoliečby a nevôľa majiteľov investovať do potrebných úprav, ale aj napriek tomuto faktu tu vydržal tri roky.¹⁰⁹ Svoje skúsenosti zbieral aj v zahraničí mimo letných sezón, striedavo v niekoľkých prímorských i horských kúpeľoch Talianska, Nemecka, Švajčiarska v novozaložených liečebniach tbc v severotalianskom Merane

¹⁰⁴ BOHUŠ 1982, 253.

¹⁰⁵ KRESÁNEK 2009, 700.

¹⁰⁶ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 37.

¹⁰⁷ BOHUŠ 2014, 24.

¹⁰⁸ KUKAČKA 1974, 106.

¹⁰⁹ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 55.

a švajčiarskom Davone. Zo získaných skúseností, ktoré tam nadobudol, sa rozhodol založiť podobný ústav vo Vysokých Tatrách.¹¹⁰

V roku 1875 sa Mikuláš Szontagh starší dohodol s veľkoslavkovskými urbaníkmi na prenájme lesa, kde sa rozhodol uskutočniť svoj plán. Vybudoval tu liečebný dom, ktorý bol daný do prevádzky v roku 1876. Szontagh sa stal absolútnym priekopníkom klimatickej liečby.¹¹¹ Letná sezóna neuspokojovala Szontagha predovšetkým z medicínskeho hľadiska.**[10]** Bol presvedčený o tom, že práve zimné klimatické podmienky boli najpriaznivejšie na liečbu tbc a tak od roku 1882 zaviedol celoročnú prevádzku.¹¹² V roku 1899, keď Mikuláš Szontagh starší zomrel, v Smokovci stálo 38 budov a 26 z nich tvorilo komplex liečebnej osady. Rodinných majetkov sa ujal Mikuláš Szontagh mladší až v roku 1909, pretože v čase smrti svojho otca mal len tesne po maturite a išiel študovať medicínu. Po dokončení medicíny a praxi v Turzovke, Trenčianskych Tepliciach a v Merane, kde stretol svoju manželku Máriu Frapporti, tiež dedičku tamojšieho sanatória sa spolu vrátili do Smokovca. S chuťou sa pustili do obnovy liečebnej osady, snažili sa o oživenie stagnujúcich zimných sezón, rozšírenie lôžkových kapacít a potrebnú modernizáciu lekárskeho zariadenia.¹¹³**[11]** Počas vojny v roku 1917 sa začala výstavba moderného sanatória, ktoré bolo uvedené do prevádzky 28. júna 1925 a s názvom Palace – sanatórium a spojené sanatória Dr. Szontagha.¹¹⁴ Svetová hospodárska kríza na konci 30. rokov 20. storočia donútila akcionárov, predať celý objekt Všeobecnému penzijnému ústavu. V súlade s novou koncepciou noví majitelia urobili rozsiahlu prestavbu a na podnet Szontagha kúpil aj príľahlé pozemky, kde vystaval park športové ihriská a vybudoval dlhú kolonádu na prechádzky pre pacientov počas zlého počasia.¹¹⁵

Tatranská kotlina vznikla v doline medzi Belianskymi Tatrami a Spišskou Magurou a podnet k jej založeniu dalo sprístupnenie Belianskej jaskyne v útrobach Kobylieho vrchu.¹¹⁶**[12]** Verejnosť sa dozvedela o jaskyni v roku 1881 a 6. augusta 1882 bola slávnostne odovzdaná kvapľová jaskyňa s upravenými chodníkmi, mostmi, schodmi a priechodmi turistickej verejnosti.¹¹⁷ Na začiatku 20. storočia pozostávala Tatranská

¹¹⁰ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 39.

¹¹¹ DEMJANOVÁ 2009, 10.

¹¹² BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 39.

¹¹³ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 56.

¹¹⁴ BOHUŠ 2014, 43.

¹¹⁵ BOHUŠ 2014, 44.

¹¹⁶ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 61.

¹¹⁷ BOHUŠ 1982, 87.

Kotlina z 31 budov a 13 menších viliek zámožných občanov z celého Uhorska. Počas 1. sv. vojny sa aj tu zotavovali a liečili frontoví vojaci.¹¹⁸

Tatranské Matliare sa narodili po tichu v siedmom desaťročí 19. storočia, keď tu vznikla horáreň huncovského komposesorátu. Osada bola využitá aj počas 1. sv. vojny, kedy tu vznikol vojenský lazaret na liečbu tbc.¹¹⁹ Tatranskú Polianku založil Pavol Weszter, ktorý vlastnil pri Veľkom Slávkove turistickú základňu - Weszterov park. Postaral sa o to, aby jeho synovec Michal Guhr mladší vyštudoval medicínu v Budapešti a po krátkej praxi nastúpil ako lekár v novo-postavenom kúpeľnom dome, čím osada získala liečebné poslanie. V roku 1914 zablokovalo uhorské ministerstvo vojny 64 lôžok pre potreby vojenského lazaretu a doktor Guhr sa o ne príkladne staral.¹²⁰

Po vybudovaní Košicko-bohumínskej železnice do Tatier prichádzalo čoraz viac turistov, ktorí putovali od zastávky v Lučivnej cez Mengusovce a Štôlu do Vysokých Tatier. V časti batizovských lesov, ktorá niesla názov Hágy, stála horáreň Kahule, jedna z najstarších vo Vysokých Tatrách.¹²¹ Pozemok patril batizovskému a markušovskému zemepánovi Františkovi Máriassymu, ktorý využil cestu, ktorá viedla cez jeho pozemok do Tatier na biznis a začal svoju chatu prenajímať turistom. V roku 1891 severozápadne od hotela postavili kúpeľný dom s ponukou kosodrevinových a limbových kúpeľov.

Ako posledná z osád založených v 19. storočí vstúpila na javisko dejín Tatranská Lomnica. Jej osobitosťou bolo, že nevznikla z iniciatívy jednotlivca alebo súkromnej zárobkovej spoločnosti, ale že ju zakladal uhorský štát.¹²² Územie na ktorom vznikla, daroval kráľ Ondej II. v roku 1209 predkom neskoršieho rodu Berzeviczy.¹²³ Majetok sa dedičskými vzťahmi, predajmi a po zrušení poddanstva vyčlenením urbárskych podielov čoraz viac drobil. Tým narastal hospodársky tlak množiacich sa majiteľov na horské pasienky a lesy pod Lomnickým štítom.¹²⁴ Na ich žalostný stav poukázal VII. celouhorský lesnícky zjazd v Kežmarku v roku 1856 a neskôr sa ministerstvo pôdohospodárstva rozhodlo postupne odkúpiť najviac ohrozené porasty a zavádzať v nich racionálne lesné hospodárstvo. Okrem lesníckych zámerov sa ministerstvo rozhodlo založiť prvé štátne klimatické kúpele vo Vysokých Tatrách.¹²⁵ Štát si pri

¹¹⁸ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 44

¹¹⁹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 46.

¹²⁰ BOHUŠ 1982, 256.

¹²¹ DEMJANOVÁ 2009, 4.

¹²² KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 58.

¹²³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 52:

¹²⁴ BOHUŠ 1982, 91.

¹²⁵ DEMJANOVÁ 2009, 7.

zakladaní Tatranskej Lomnice počínal netypicky, za prioritu považoval predaj stavebných pozemkov vplyvným súkromníkom, ktorých zmluvne zaväzoval v krátkom čase stavať na nich vily.¹²⁶ Vyčlenených 69 parciel sa nepodarilo predat', aj keď ceny boli oproti urbárskym majetkom nižšie. Mnohí kupci parciel nespĺnili podmienku stavať do dvoch rokov a boli aj takí, ktorí lacné pozemky nadobudli so špekulatívnym úmyslom, aby ich odpredali ďalším záujemcom. Boli z toho súdy, no vyzneli v prospech majiteľov pozemkov, pretože stavebná lehota nebola v smerodajných spisoch akýmsi nedopatrením zaznamenaná. Aby sa stavebné pozemky jednotne lokalizovali, schválil župný hlavný notár 27. októbra 1892 pre osadu názov Tátra-Lomnic.[13] V roku 1911 sa práve Tatranská Lomnica stala konečným východným cieľom Tatranskej elektrickej železnice, ktorá ju spojila s Popradom.¹²⁷

Nové Štrbské Pleso je poslednou z osád, ktoré vznikli pred 1. sv. vojnou. Architekt Karol Móry kúpil od štrbských urbárikov pozemky ležiace juhovýchodne od Štrbského Plesa a v roku 1905 tu založil novú osadu.¹²⁸[14]

Po vybudovaní Klotildinej cesty medzi Štrbským Plesom a Starým Smokovcom a nadväzujúcej Cesty Márie Terézie po Tatranskú Kotlinu, odkiaľ pokračovala celkom dobrá cesta do Tatranskej Javoriny. Uhorské ministerstvo sa rozhodlo predĺžiť cestu po Lysú Poľanu, ktorá stála na pohraničí, aby sa uľahčil turistický kontakt s poľskými Tatrami.¹²⁹ Cesta bola dokončená v roku 1908 a odvtedy bolo možné prekonať cestu aj kočom alebo autom. Cestu medzi Štrbským plesom a Podbanským s názvom Cesta mládeže, trvalo skolaudovať celých 60 rokov. Cesta pospájala staršie tatranské osady a pri nej začali vznikať aj nové osady. Charakteristické pre ne bolo, že boli vybudované iba ako sezónne kúpeľné a turistické centrá. Boli to osady Podbanské, Ždiar a Javorina.¹³⁰

Ozbrojený konflikt medzi Rakúsko-Uhorskom a Srbskom vyústil v júli 1914 do prvej svetovej vojny, územie Slovenska zasiahli bojové strety len okrajovo, keď ruské vojská po rozsiahlej ofenzíve prekonali Karpaty a prenikli na východné Slovensko.¹³¹ Aj keď sa vojna nedostala bezprostredne až k Vysokým Tatrám, štyri roky ovplyvňovala situáciu v tatranských osadách. V roku 1914 bola väčšina hotelov zatvorená a tak isto

¹²⁶ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 52.

¹²⁷ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 53.

¹²⁸ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 53.

¹²⁹ BOHUŠ 1982, 168.

¹³⁰ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 60.

¹³¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 82.

boli zatvorené aj všetky turistické chaty, hotely a sanatória.¹³² Tatry sa stali centrom pre vojenské lazarety a pre rekonvalescenciu dôstojníkov. Najväčšiu časť miesta zaberali tuberkulotici, pretože v ťažkých vojnových rokoch sa táto choroba veľmi rozšírila. V marci 1915 vojenská správa rozhodla o zriadení sanatórií v Starom Smokovci a Tatranskej Lomnici v roku 1917 sa v Novom Smokovci začalo stavať veľkokapacitné sanatórium Palace.¹³³ Okrem vojakov sa tu v zvýšenej miere objavili aj turisti, ktorých v roku 1915 odohnala vojna z jadranského pobrežia a z tirolských vrchov. Posledné roky vojny boli poznačené zmätkom a nestabilitou pred zjavne sa blížiacim koncom habsburskej monarchie. Udalosti dostali rýchly spád, v roku 1918 sa vojna skončila a v posledných októbrových dňoch sa rakúsko-uhorská monarchia rozpadla a Slovensko sa stalo súčasťou novovytvorenej Československej Republiky.¹³⁴

Vojna sa skončila, avšak mier nenastal. Predstavy o povojnovom vývoji krajiny boli rôznorodé a nebolo tomu inak ani na Spiši, ktorý sa vyznačoval národnostne pestrým zložením obyvateľstva. Na aktívny odpor proti pričleneniu tatranskej oblasti k Československu sa chystali najmä predstavitelia miestnej rakúsko-uhorskej administratívy. Koncom októbra bol na občanov vyvinutý nátlak agitačnou kampaňou, aby občania v prípade plebiscitu hlasovali za Uhorsko.¹³⁵ Monarchisti si postupne uvedomovali, že Uhorsko padlo, ale nevedeli si predstaviť svoju existenciu vo zvrchovanom slovanskom štáte. Dva týždne po vyhlásení republiky 11. novembra 1918, predniesli Kežmarčania Tibor Kéler a spisovateľ Artur Weber zhromaždením mešťanom svoj projekt Spišskej republiky. Politicky to mala byť „maďarsko-nemecká republika“, ale autori a obhajcovia návrhu neuspeli.¹³⁶ Do Tatier prišla československá armáda. Jej prvý oddiel doviezol do Popradu pancierový vlak 14. decembra 1918, vzápätí ich posilnili ďalšie jazdecké jednotky, hlavnú základňu si na krátky čas vytvorili v starosmokoveckom Grandhotely a v neďalekej Tatre zriadili vojenskú nemocnicu.¹³⁷

Komplikovaná situácia sa odrazila vo fungovaní štátnych kúpeľoch Tatranská Lomnica a Štrbské Pleso. Dovtedajší funkcionári nemali ochotu spolupracovať a aj posledný maďarský riaditeľ spoločnej správy kúpeľov priebeh odovzdávania kúpeľov ignoroval. Vedením oboch osád bol poverený skúsený odborník Cyril Holuby, ktorý predtým pôsobil ako hlavný inšpektor v moravských kúpeľoch Luhačovice, kde získal povesť

¹³² BOHUŠ 1982, 169.

¹³³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 82.

¹³⁴ BOHUŠ 1982, 170.

¹³⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 84.

¹³⁶ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 49.

¹³⁷ BOHUŠ 1982, 178.

schopného hoteliera a organizátora. Ten však čoskoro ušiel pred postupujúcou maďarskou Červenou armádou, ktorá na dva mesiace v roku 1919 počas rozsiahlej ofenzívy obsadila Košice a Prešov a bola tu na krátky čas vyhlásená Slovenská republika rád.¹³⁸

Všetky tieto turbulencie spôsobili, že v letnej sezóne roku 1919 bolo obsadených len veľmi málo lôžok, väčšina hotelov bola zatvorená, všetky chaty vyrabovali a ich zariadenie zničili neznámi vandali. Pobyt v tatranských letoviskách, ktorý do prevratu bol poväčšine záležitosťou len vyšších maďarských a nemeckých kást, sa postupne po roku 1918 stal prístupný širším slovenským a českým vrstvám.¹³⁹ Bol to následok značných zmien vo vlastníctve. Československý štát prevzal majetky a podniky uhorského štátu, československé sociálne ustanovizne prevzali príslušné liečebné podniky, Klub československých turistov prevzal väčšinu chát. Po stabilizácii, v medzivojnovom období, museli hotelieri zvädzať boj o každého zákazníka. Tatry v druhej polovici dvadsiatych rokov výrazne zvýšili ceny v ubytovaní. O sprístupnenie tatranských stredísk pre širšiu verejnosť sa aktívne angažoval Klub Československých turistov, ktorý sa snažil o cestovné a ubytovacie zľavy pre svojich členov, aby prilákali čo najviac rekreantov.¹⁴⁰

Po vojne došlo k zakladaniu nových stredísk. Vznikol Horný Smokovec, ktorého výstavba začala v roku 1926, keď tu začali vznikať súkromné penzióny a vilky. Charakter osady dostal až v roku 1938, keď jej bol určený názov Horný Smokovec. Ďalej vznikli Vojenské zruby v roku 1923 a detské letovisko Tatranská Lesná v roku 1930. Existujúce tatranské letoviská, klimatické liečebné miesta sa ďalej zveľaďovali. Starý Smokovec zostával najväčším z nich, zato štátne kúpele Tatranská Lomnica a Štrbské Pleso sa stali najmodernejšími.¹⁴¹

Cesta za zveľaďovaním nebola jednoduchá. Jedinou obývanou budovou Štrbského Plesa po všetkých zmenách bola erárna horáreň, jedným z dôvodov bolo, že orgány nového Československého štátu ešte neprevzali kúpeľnú osadu. V roku 1919 sa ujalo spravovania „klimatických lázní Štrbské Pleso“ pražské ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy. Najväčšou športovo – spoločenskou udalosťou medzivojnového obdobia boli Majstrovstvá Európy v ľadovom hokeji, ktoré sa mali konať v Prahe, ale pre nepriaznivé počasie ich presunuli na Štrbské Pleso a do Nového

¹³⁸ BOHUŠ 1982, 179.

¹³⁹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 86.

¹⁴⁰ KUKAČKA 1974, 157.

¹⁴¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 96.

Smokovca. V roku 1935 sa tu uskutočnili Preteky FIS, ktorých hlavné súťaže sa odohrávali na Štrbskom Plese.¹⁴²

Osadu Nové Štrbské Pleso, nazývaná aj „Móryho osada“ s nevelkým hotelom zdedil po bezdetnom zakladateľovi jeho synovec, hudobný pedagóg a skladateľ Ján Móry, ktorý od roku 1931 do roku 1936 dal v osade postaviť dva menšie a cenovo prístupnejšie penzióny. Móry pre svojich hostí organizoval koncerty, na ktorých prezentoval vlastnú tvorbu.¹⁴³

Podbánske počas medzivojnového obdobia nezaznamenalo žiadne významnejšie zvýšenie turistickej frekvencie, bolo to spôsobené tým, že to bola najzápadnejšia časť Tatier a bolo tu slabé dopravné spojenie.

V Ždiari si miestne obyvateľstvo začalo v medzivojnovom období svoje rodinné domy upravovať na penzióny. V roku 1938 si tu niekoľko Pražanov postavilo zrubové chatky a hovorilo sa im „Malá Praha“.¹⁴⁴

Tatranská Javorina nezaznamenala v medzivojnovom období významnejší rozvoj. Javorina bola od 27. novembra 1938 do 1. septembra 1939 ako Jaworzyna Spiska pripojená k Poľsku. Okupáciou Poľska hitlerovskými vojskami sa táto anexia skončila.¹⁴⁵

Tatranská Kotlina prekonala po 1. sv. vojne obdobie stagnácie. Najskôr mesto Spišská Bela predalo svoje budovy Josefovi Ondrichovi, ktorý chcel z osady vytvoriť lacné turistické východisko do Belianskych Tatier. Keď sa v roku 1926 stal majiteľom všetkých bývalých mestských objektov a niekoľkých viliek PhDr. Mgr. Ctibor Zelený, vytvoril z celého komplexu liečebňu tuberkulózy pre menej náročných a osada opäť ožila. V Tatranskej Polianke v rokoch 1919-1920 prebiehala rozsiahla rekonštrukcia Guhrovho sanatória. Po smrti doktora Guhra v roku 1933 sa ujal vedenia sanatória Dr. Nitsch.¹⁴⁶

V roku 1928 predal August Hohenlohe, celý komplex Vyšných Hágov československému lesnému eráru. Vychádzajúc z polohy osady, klesajúcej návštevnosti a vzostupu tuberkulózných ochorení sa štát zameril na liečebné využitie osady. Budovy z 19. storočia nevyhovovali kapacitne a ani novodobým medicínskym požiadavkám

¹⁴² BOHUŠ 1982, 207.

¹⁴³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 101.

¹⁴⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 106.

¹⁴⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 60.

¹⁴⁶ KOLLAROVÁ/JANIGOVÁ 2017, 218.

a tak v roku 1934 začala výstavba veľkého moderného sanatória, ktoré bolo dokončené kvôli 2. sv. vojne až v roku 1941.¹⁴⁷

V Starom Smokovci sa počas medzivojnového obdobia nič podstatné nezmenilo, až do roku 1945 bola majiteľkou osady Spišská úverová banka v Levoči.¹⁴⁸ V Novom Smokovci bolo v roku 1925 dobudované veľkokapacitné sanatórium Všeobecného penzijného ústavu a v istom roku tu dali do prevádzky protituberkulózne detské sanatórium.¹⁴⁹

Po 1. sv. vojne prevzalo dvanásť budov Dolného Smokovca československé ministerstvo zdravotníctva, celý tento komplex slúžil pre liečbu detských tuberkulotikov. V roku 1931 vyrástla moderná ústredná budova Šrobárovho liečebného ústavu detskej tuberkulózy a respiračných chorôb.¹⁵⁰

Aj napriek povojnovým ťažkostiam vykazovala Lomnica pod správou pražského ministerstva zdravotníctva vysokú návštevnosť. V roku 1920 sa snažili štátne kúpele presadiť právnu normu, ktorá by umožnila vyvlastňovať alebo vykúpiť súkromné vily zahraničných majiteľov. S touto aktivitou neuspeli, ale podarilo sa im zabrániť výstavbe ďalších súkromných vil zahraničným majiteľom a naopak československým občanom bolo od roku 1927 dovolené stavať nové penzióny i rodinné domy na erárnych, ale aj na veľkolomnických urbárskych pozemkoch.¹⁵¹ Prvé detské sanatórium tu vzniklo v roku 1921. Významnou turistickou atrakciou sa stala visutá lanovka, ktorú po Skalnatú dolinu dostavali v roku 1937 a na Lomnický štít o tri roky neskôr. Tým sa umožnilo využitie Skalnatej doliny ako významného lyžiarskeho zázemia Tatranskej Lomnice. Súčasne sa umožnila výstavba astronomických a meteorologických pracovísk v doline i pri cieľovej stanici na Lomnickom Štíte.¹⁵² Po prvej svetovej vojne tu bolo rozšírené golfové ihrisko a v roku 1936 bola nahradená stará, už 13 rokov nepoužívaná, bobová dráha za novú.¹⁵³ Nádeje, že po 1. sv. vojne nastane trvalý mier, netrvali dlho. V roku 1933 sa stal nemeckým ríšskym kancelárom vodca nemeckej nacistickej strany Adolf Hitler. Po jeho nástupe sa začalo Nemecko intenzívne zbrojiť. V roku 1938 porušilo medzinárodnú Versailleskú zmluvu tým, že vysielalo svoje vojenské jednotky do Porýnia a v roku 1938 napadlo Rakúsko. V roku 1938 konkrétne 30. septembra podpísali zástupcovia

¹⁴⁷ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 102.

¹⁴⁸ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 103.

¹⁴⁹ BOHUŠ 1982, 188.

¹⁵⁰ BOHUŠ 1982, 189.

¹⁵¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 104.

¹⁵² BOHUŠ 2014, 93.

¹⁵³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 105.

Nemecka, Talianska, Veľkej Británie a Francúzska Mníchovskú dohodu o novom usporiadaní Európy a na základe nej muselo Československo odstúpiť svoje pohraničné oblasti - Sudety hitlerovskému Nemecku a južné časti museli odovzdať Maďarsku.¹⁵⁴

Slovenská vláda prijala podmienku politickej závislosti od Nemecka a Čechy s Moravou sa stali jeho protektorátom. Slovenský štát vznikol 14. marca 1939 a do jeho majetku pripadalo celé štátne vlastníctvo v našich Tatrách. V dôsledku štátoprávnych zmien a politických pomerov turistický ruch v Tatrách veľmi upadol. V septembri sa územie Slovenska stalo nástupišťom hitlerovskej armády vo vojne s Poľskom. V takýchto podmienkach nemohlo byť ani reči o cestovnom ruchu. Dočasné rozdelenie Československa odrezalo od Vysokých Tatier nielen české zeme, ale aj Maďarsku pripojené južné a východné územia Slovenska, vrátane Košíc. V časopisoch z rokov 1939 a 1940 sa objavovali články informujúce o tom, že tatranské klimatické strediska osireli.¹⁵⁵

Udalosti druhej svetovej vojny sa bezprostredne dotkli Vysokých Tatier iba dvakrát. Najskôr, keď Hitlerovská armáda začala svoje ťaženie na východ a po druhý krát vtedy, keď sa pozostatky fašistických armád vracali späť do Nemecka. Nastali neprekonateľné zásobovacie ťažkosti, keď ustupujúce fašistické vojska rabovali predovšetkým potraviny a s ustupujúcou armádou natrvalo odchádzali aj spišskí Nemci z okolitých dedín, ktorí tvorili množstvo zamestnancov v Tatrách.¹⁵⁶ Tým, že frontová mašinéria prechádzala len úpäťm Tatier, prežili tatranské osady hrôzy najväčšej vojny v dejinách ľudstva bez významnej ujmy. Príslušníci Wehrmachtu a nemeckých jednotiek opustili Vysoké Tatry ešte pred príchodom oslobodzovacieho frontu, v dňoch 25-27 januára 1945. Škody po vojne sa dotkli hlavne inventárov budov, ich rozkradnutia, zničenia, a tiež neuhradených súm za ubytovanie. Hitlerovci sa vyhrážali, že pred odchodom z Tatier podmiňujú niektoré budovy, našťastie poškodili pri odchode iba údolnú stanicu visutej lanovky v Tatranskej Lomnici a dva mosty na Ceste slobody pri Tatranskej Polianke. Po ich odchode zostal najviac poškodený Starý Smokovec a to Grandhotel, v ktorom sídlili nemeckí príslušníci Wehrmachtu počas vojny.¹⁵⁷

Po oslobodení a vzniku ľudovodemokratickej ČSR v roku 1945 aj Tatry začali nový život. Primerane výstavbe socializmu, novej dobe a jej potrebám, slúži štátu a ľudu,

¹⁵⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 111.

¹⁵⁵ BOHUŠ 1982, 215.

¹⁵⁶ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 112.

¹⁵⁷ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 114.

verejným korporáciám, inštitúciám, zdravotníctvu, turistike, horolezectvu, rekreácii a športu.¹⁵⁸

Po oslobodení Tatier sa Tatranci s veľkým nadšením pustili do práce, vedeli, že letná sezóna nemôže byť ešte úspešná, ale verili, že mier prinesie demokraciu a prosperitu. Bolo treba odstrániť škody, obnoviť zásobovanie, ktoré bolo počas vojny úplne odstavené a nahradiť chýbajúce pracovné sily. Ako následok vojny sa opäť rozmohla pľúcna tuberkulóza. Hotely, penzióny a zotavovne sa dočasne orientovali na poskytovanie služieb ľuďom, ktorí prežili vojnu a boli odkázaní na osobitú starostlivosť a rekonvalescenciu.¹⁵⁹ Pomaly sa do osád vracali okrem ľudí s poškodeným zdravím aj turisti v podobe Slovákov a Čechov. V podmienkach povojnovej Československej republiky došlo k závažným majetkovým zmenám. Už v roku 1945 nastúpili národné správy do podnikov, ktoré podľa vtedajších vyhlásení patrili Nemcom, Maďarom a nepriateľom slovenského národa. Po februári 1948 boli všetky zariadenia cestovného ruchu a zdravotníctva znárodnené.¹⁶⁰

Administratívne boli slovenské Tatry zadelené do troch okresov a patrili do katastrálneho územia 22 obcí. Po dlhých prípravách boli Tatry vyhláškou č. 52/1947 Sb. n. SNR vyňaté z katastru spomenutých obcí. Zriadená bola, spôsobnosťou od 26. mája 1947, nová politická obec Vysoké Tatry so sídlom v Starom Smokovci. Tento faktor umožnil v decembri 1948 rozhodnutím Slovenskej národnej rady vyhlásiť TANAP za zákonom chránenú oblasť. Zákon vstúpil do platnosti 1. januára 1949.¹⁶¹

Veľký nárast pacientov a obmedzená kapacita sanatórií bola príčinou novej vzniknutej liečebnej osady Nová Polianka. Vznikla pod južnými úbočiami Gerlachovského štítu, západne od Tatranskej Polianky.¹⁶² V roku 1956 bola slávnostne otvorený vojenský liečebný areál, ktorý dodnes patrí k špičkám zariadení Slovenskej armády.¹⁶³

Po skončení 2. sv. vojny, a najmä v období príprav na lyžiarske Majstrovstvá sveta v roku 1970 sa väčšina tatranských osád rozrástla. Táto výstavba sa uskutočnila v dvoch väčších etapách. Prvá etapa súvisela s výstavbou zameranou predovšetkým na bytovú a občiansku vybavenosť a v menšej miere prebiehala výstavba rekreačných a hotelových zariadení. Druhá etapa bola vyvolaná od roku 1965 prípravami na Majstrovstva sveta v klasických lyžiarskych disciplínach. Nad Štrbským plesom

¹⁵⁸ KUKAČKA 1974, 171.

¹⁵⁹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 115.

¹⁶⁰ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 115.

¹⁶¹ LACIKA 2015, 41.

¹⁶² BOHUŠ 2014, 81.

¹⁶³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 121.

vyrástol areál - dejisko Majstrovstiev sveta 1970. V súvislosti s očakávanou zvýšenou návštevnosťou počas majstrovstiev sa investovalo aj v ďalších osadách. Investičná aktivita sa nezastavila ani po roku majstrovstiev 1970, hoci tie boli jedným z hlavných stimulov stavebného rozvoja tatranských osád v 60. rokoch minulého storočia. Trend veľkých stavieb socializmu sa prejavil aj v cestovnom ruchu, začali sa budovať predovšetkým veľkokapacitné zariadenia. Tatry sa rozrástli od prvých osád cez rôzne spoločenské a štátne zariadenia až do vrcholnej podoby počas majstrovstiev sveta. Tento vývoj sa tiež odrazil na postavení Tatier v kultúre Československa a taktiež na ich architektonickom výzore¹⁶⁴

¹⁶⁴ BOHUŠ 1982, 244.

6 Vysoké Tatry v slovenskej kultúre a v kultúre Československa

Nejedna krajina sa môže pýšiť bohatstvom prírodných klenotov, národných parkov - hôr i veľhôr, oveľa rozsiahlejších a mohutnejších ako sú tie naše slovensko-poľské nazývané aj najmenšie veľhory sveta. Málokedy však nájdete veľhory, ktoré by sa do takej miery zrástli s duchovnými dejinami krajín a národov na svojom úpätí, že sa stali súčasťou národnej identity, oficiálnej a aj neoficiálnej symboliky.

6.1 Prvé výskyty

Názov Tatier je zreteľne odvodený z jeho prvých historických podôb. Názov Triti, v latinskej slovnej väzbe „montes, quibus nomen est Triti“, je písomne doložený prvý krát v odpise zakladacej listiny pražského arcibiskupstva. Cisár Henrich IV. ním v roku 1086 verifikoval platnosť nezachovaného dokumentu rovnakého znenia z čias okolo roku 970 s podpisom nemeckého cisára Otta I.¹⁶⁵ Český kronikár Kosmas použil vo svojom diele *Chronica Boemorum* z rokov 1119-1125 už podobu Tatri. Názov je zreteľne slovanský a znamená skaly- skalnaté hory.¹⁶⁶

Slovensko bolo vždy „krajinou pod Tatrami“ ktorého symbolom sa stal byzantský dvojkříž na trojvrší. Prvé erbové znaky „Horného Uhorska“ s týmto symbolom poznáme už zo 14. storočia, z čias kráľa Ladislava V.¹⁶⁷ Trojvršie - symbolická plnosť hôr sa tradične vysvetľovala ako spojenie troch horstiev Horného Uhorska a to Tatra–Matra–Fatra.¹⁶⁸ Symbol tatier však výrazne vystúpil do popredia až v súvislosti so sebaidentifikáciou Slovákov ako národa, v období národného obrodovania.¹⁶⁹ Tatry sa priam núkali ako veľký inšpiračný zdroj, ich smelé kontúry, vyrážajúce z okolitých pahorkatín Liptova a Spiša, dynamické krivky Kriváňa, Lomnického štítu a ďalších horských velikánov, orámované dramatickými líniami mračien bezprostredne oslovovali dušu vnímavého pozorovateľa.¹⁷⁰ Prvý doklad svetského výtvarného diela s tatranskými vzťahmi predstavuje rodinný erb veľkolomnických zemepánov

¹⁶⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 44.

¹⁶⁶ BOHUŠ 2009, 10.

¹⁶⁷ BOHUŠ 1977, 124.

¹⁶⁸ HOUDEK 1951, 12.

¹⁶⁹ HOUDEK/BOHUŠ 1976.

¹⁷⁰ BOHUŠ 1977, 124.

Berzeviczyovcov z polovice 15. storočia. Jeho hlavný motív tvorí masív Lomnického štítu s postavou kamzíka na hrebeni.¹⁷¹

Najstaršie vyobrazenie Tatier pochádza zo 14.-15. storočia a predstavuje biblický výjav vsadený neznámym umelcom do miestneho rámca Popradskej doliny. Táto nástenná maľba sa nachádza na víťaznom oblúku gotického kostola sv. Egídia v Poprade.¹⁷²

Ambíciou prvých písomných zmienok o Tatrách nebola umelecká výpoveď, ale informácia o cestách do hôr a výsledkoch ich vedeckých bádání v oblasti botaniky, mineralógie, geológie a geografie. V umeleckej literatúre predchádzal ich obraz vývojom v závislosti od ich historickej a spoločenskej situácie. V diele „Medulla geographiae practicae“ od Davida Frölichia z roku 1639 sa nachádza jedna z prvých vytlačených správ o Vysokých Tatrách, venuje im tu dvadsať riadkov.¹⁷³ Opisuje Vysoké Tatry ako oveľa divšie a strmšie než talianske, švajčiarske a tirolské Alpy. Podľa neho sú takmer neprechodné, preto ich milovníci prírody len zriedka navštevujú. V roku 1644 vydal svoje druhé dielo, ktoré slúžila ako príručka s názvom „Bibliotheca sen cynosura peregrinantium“.¹⁷⁴ Juraj Buchholz starší je prvý autor, ktorý uviedol konkrétny názov zdolaného tatranského končiaru.¹⁷⁵

Prvú mapu vyhotovil Samuel Mikovíny z Ábelovej v prvej polovici 18. storočia. Štíty znázornil plasticky vo forme kopčekov, tak ako to robili potom ešte dlho všetci priekopníci tatranskí mapéri.¹⁷⁶ O prvé panoramatické spodobenie sa pokúsil v niekoľkých náčrtoch priekopnícky tatroznalec Juraj Buchholtz mladší v roku 1717.¹⁷⁷

Až mapy 70. rokov 19. storočia sa svojou technikou začali približovať dnešným. Prvá mapa, na ktorej sú označené zemepisné názvy je Kryova mapa Spiša z roku 1723. V minulosti označovali na mapách zväčša iba Štrbské pleso, Kriváň a Lomnický štít.¹⁷⁸ Priekopníkom tatranskej fotografie sa stal Karol Divald starší, ktorý už v roku 1871 zhotovil prvé tatranské snímky. V roku 1875 Karol Divald vydal ilustrované dielo

¹⁷¹ DOMIN 1931, 125.

¹⁷² BOHUŠ 1977, 124.

¹⁷³ BOHUŠ 2010, 8.

¹⁷⁴ BOHUŠ 1977, 9.

¹⁷⁵ BOHUŠ 1977, 9.

¹⁷⁶ BOHUŠ 1962, 35.

¹⁷⁷ DOMIN 193, 125.

¹⁷⁸ BOHUŠ 1962, 36.

o Tatrách, prvé takéhoto druhu s názvom „Die Central-Karpethen und drene einige Partien.“¹⁷⁹

Prvé knižné ilustrácie s tatranskou tematikou zdobia diela Belsazara Hacqueta a Roberta Towsona z rokov 1796-1797.¹⁸⁰ V polovici 19. storočia boli krásy Tatier častým námetom domácich i zahraničných maliarov. Medzi najkrajšie patrili tatranské krajinky spišskosobotského výtvarníka Karola Tybéliho, banskobystričského litografa Ľudovíta Libayho a imponujúca panoráma Tatier od Kriváňa až po Slavkovský štít od Vojtecha Klimkoviča z Košíc.¹⁸¹ Po 1. sv. vojne sa značne rozšírili možnosti umeleckého uplatnenia slovenských a českých maliarov vo Vysokých Tatrách. Tatry sa stali prírodným ateliérom mnohých umelcov, ako napríklad Martina Benku, Janka Alexyho, Antonína Hudečka, Ľudovíta Fullu, Jaroslava Votrubu a mnoho ďalších. Najplodnejší z nich bol Otakar Štáfl, ktorý prvý prenikal hlboko do najintímnejších zákutí našich Tatier a v úsilí žiť s týmto prostredím v čo najužšom styku, usadil sa natrvalo v Mengusovskej doline.¹⁸²

Do slovenskej krásnej literatúry vstúpili Tatry na začiatku 19. storočia básnickou zbierkou vtedy 19-ročného študenta Pavla Jozefa Šafárika s názvom „Tatranská múza s lýrou slovanskou“ z roku 1814. Táto zbierka bola akýmsi umeleckým manifestom začínajúceho a neskôr popredného bádateľa, ale nielenže nastolila v slovenskej poézii nový literárny smer, ale pozdvihla Tatry na piedestál ako duchovné centrum, symbol jeho trvácnosti. Šafárika inšpirovala zrejme Palkovičová kniha básni „Múza ze slovenských hor“ z roku 1801. Keď v roku 1832 zakladal profesor Juraj Palkovič jeden z prvých slovenských kultúrno - literárnych časopisov nazval ho „Tatranka“.¹⁸³

6.2 Národné obrodzenie

V diele pionierov slovanskej vzájomnosti Hollého a Kollára vyčnievajú Tatry ako symbol a kolíska nielen Slovákov, ale i slovanstva. V tom čase na slovenskú duchovnú scénu prichádzala nová generácia tvorcov, ktorá bola silno ovplyvnená myšlienkovými prúdmi romantizmu, ktoré v Európe oživilí záplavu vlasteneckých hnutí - Štúrovci. Skoro vo všetkých básniach Štúrovcov sa objavujú Tatry ako matka Slovákov, ako symbol národa. Štúrovci neospevovali len vonkajšie krásy Tatier, ale ich básne

¹⁷⁹ HOUDEK/BOHUŠ 1976, 11.

¹⁸⁰ BOHUŠ 2014, 16.

¹⁸¹ DOMIN 1931, 126.

¹⁸² ARGALÁCS A KOL. 2015, 71.

¹⁸³ DOMIN 1931, 126.

obsahovali aj odraz ducha prírody. Ich literárnym základom sa popri Palkovičovej „tatanke“ stáva v roku 1836 Kuzmányho almanach „Hronka“ s podtitulom Podtatranská zábavnica.¹⁸⁴ V čase sociálneho a národného útlaku pod zorným uhlom romantiky videli v Tatrách kolísku, stred, životný zdroj Slovenska, symbol národného bytia, prameň skrytých síl slovenského národa, záštitu pred nepriateľmi a akosi symbolicky od nich očakávajú spásu a vzkriesenie národa.¹⁸⁵

V roku 1845 založil Ľudovít Štúr slovenské národne noviny a ich literárnu prílohu nazval Orol tatranský.¹⁸⁶ Prvý celonárodný kultúrny spolok bol založený v roku 1844 v Liptovskom Mikuláši s názvom Tatrín a bol to predchodca Matice slovenskej.¹⁸⁷

Štúrovci sa stali priekopníkmi slovenskej turistiky, ich púte a vychádzky na rôzne pamätne miesta boli dôležitým kryštalizačným a stmelujúcim činiteľom hnutia.¹⁸⁸

V očiach štúrovského pokolenia sa stal jeho smelý, naklonený vrchol symbolom slovanskej jednoty, sily a slovenskej národnej slobody.¹⁸⁹ Tam na „výšinách“ nebolo žandárov, zradcov a udavačov, tam bolo možné si slobodne zarečniť, zaspievať zakázané hymny a piesne. V septembri roku 1835 kedy výstupy na tatranské končiare boli ešte veľmi ojedinelé, odvážne a priam odvážnym podujatím sa vybrala sedemčlenná skupina národovcov z Východnej na Kriváň.¹⁹⁰ Usporiadateľ mikulášsky podnikateľ Gašpar Fejérpataky-Belopotocký napísal do almanachu „Hronka“ správu, ktorú nazval Cesta na Kriváň Liptowský, ktorá vyvolala v kruhu národovcov silnú odozvu. Časť z výstupu zakomponoval do svojho románu aj Ladislav Karol Kuzmány v roku 1838.¹⁹¹

Prvá hromadná národná vychádzka na Kriváň sa uskutočnila v roku 1841, ktorej sa zúčastnili aj Ľudovít Štúr, Michal Miloslav Hodža a ďalší aktivisti, vrátane Johanny Lehotskej a niekoľko ďalších dám, ktoré boli zrejme prvé ženy na tomto vrchole. K tejto výprave sa pridali aj zahraniční hosti, grécke knieža Ján Aristarchos, ktorý bol Štúrovým poslucháčom na bratislavskom evanjelickom lýceu. Na vrchol vystúpili 16. augusta, len 12 dní po výstupe miestnych ľudí, ktorí na štíte inštalovali monštruózne maďarsko-nemecký obelisk na počesť saského vladára Fridricha Augusta II., ktorý na

¹⁸⁴ KUKAČKA 1974, 12.

¹⁸⁵ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 8.

¹⁸⁶ KUKAČKA 1974, 12.

¹⁸⁷ KUKAČKA 1974,12.

¹⁸⁸ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 79.

¹⁸⁹ BOHUŠ 1962, 119.

¹⁹⁰ KUKAČKA 1974, 12.

¹⁹¹ BOHUŠ 1962,119.

Kriváň vystúpil rok predtým.¹⁹² Kriváň dokonale uchvátil citlivú Štúrovu dušu a tieto dojmy ospieval v básni „Ku Kriváňu“.¹⁹³

Začali sa organizovať ďalšie národné výstupy, ktoré sa stali tradíciou a v roku 1842 sa výstupu zúčastnil aj ruský slavista Izmail Ivanovič Sreznevskij. V roku 1844 pri príležitosti založenia Tatrína, vystúpili na Kriváň Jozef Hurban, Ján Francisci a Janko Kráľ v sprievode ďalších vlastencov, ktorí ich sprevádzali po Štrbské pleso.¹⁹⁴

Najkrajším príkladom vstupu Tatranskej tematiky do tvorby slovenských národovcov je hymnická pieseň Nad Tatrou sa blýska. Zložil ju básnik Janko Matúška v roku 1843, pri príležitosti pamätného exodu štúrovcov z Bratislavy do Levoče. Počas revolúcie 1848-1849 bola táto pieseň jednou z najobľúbenejších hymien slovenských dobrovoľníkov a na ich zástavách sa objavil starobylý slovenský symbol – dvojkríž na charakteristickom trojvrší. Pieseň Nad Tatrou sa blýska sa stala po oslobodení v roku 1919 súčasťou československej národnej hymny.¹⁹⁵

Po tragickom konci povstania prebleskli v slovenskej romantickej literatúre prvky tatranského mesiášstva. V Hodžovom epose „Matora“ sa zjavil slovensko – slovanský mesiáš pod menom Tatrín. Nová epocha v slovenskom emancipačnom hnutí odštartovala v roku 1861 nielen pamätným martinským Memorandom, ale aj národným výstupom na Kriváň 3. septembra. Väčšina zo skupiny zostala na Podkrivánskej poľane, na štít vystúpila 32-členná skupina vedená Štefanom Daxnerom, ktorý bol spoluautor Memoranda. V ťažkosti výstupu videli národovci symbol trnistej cesty Slovákov k sebaoznaniu.¹⁹⁶

K tradičným súčasťami oslavy na vrchole patrila vatra, prejavy, recitácia a spevy vlasteneckých piesní. Po oficiálnom programe niektorí účastníci zhodili z vrcholu pozostatky nenávideného obelisku z roku 1841, na ktorom už predtým bolo bielou olejovou farbou cez maďarské texty napísané „Sláva Slovenom, peklo zradcom“! Tradícia národných výstupov na Kriváň sa odvtedy vinie ako zlatá niť dejinami slovenského národno-emancipačného hnutia. Oduševnené ozveny krivánskych výstupov nájdeme v dielach Jozefa Božetecha Klemensa, Pavla Sucháňa, Svetozára Hurbana-Vajanského, Martina Rázusa a ďalších.¹⁹⁷ Najznámejšiu a najväčšiu báseň „Sen o Kriváni“ napísal v roku 1906 Pavol Országh Hviezdoslav. Za zmienku taktiež

¹⁹² BOHUŠ 2010, 11.

¹⁹³ BOHUŠ 1962, 119.

¹⁹⁴ KUKAČKA 1974, 13.

¹⁹⁵ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 11.

¹⁹⁶ KUKAČKA 1974, 13.

¹⁹⁷ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 79.

stojí básnická zbierka od Svetozára Hurbana Vajanského „Tatry a more“, v ktorej v centre záujmu básnika je vzťah jednotlivca a národa, úsilie o národné sebavedomie.¹⁹⁸ Od roku 1923 nadobudli národné výstupy nový význam a aj organizačnú platformu v spolupráci Matice slovenskej a liptovskej organizácie Klubu slovenských turistov.¹⁹⁹ Význam Tatier ako národného symbolu sa premietol aj do premien oficiálnej symboliky Slovákov, heraldickým symbolom Matice slovenskej sa v roku 1863 stal tradičný dvojkríž na trojvrší. Príznačné je, že trojvršie oproti starouhorským predlohám značne povyrastalo. Začalo vyplňať celú spodnú tretinu oválneho štítu a dostalo typicky „tatranské“ strmé kontúry. Jeho autorom je známy slovenský maliar a prírodovedec Jozef Božetech Klemens.²⁰⁰

Do znaku Československej republiky vstúpil dvojkríž na trojvrší v pozícii erbu na hrudi českého leva, ale podobal sa skôr starouhorským predlohám, ktoré mali oblejšie vrchy, kde vyčnieval centrálny vrchol. Erb navrhol Juroslav Kursá a výtvarne ho spracoval František Kysela. Komunisti prechodne nahradili dvojkríž a trojvršie partizánskou vatrou nad Kriváňom.²⁰¹ Po rozdelení ČSFR v roku 1993 sa osamostatnili aj slovenské národné symboly. Biely dvojkríž na modrom trojvrší sa stal erbom a aj súčasťou vlajky Slovenskej republiky a pieseň Nad Tatrou sa blýska jej oficiálnou štátnou hymnou.²⁰²

6.3 20. Storočie

6.3.1 Časopisy

V roku 1883-1885 vychádzal prvý tatranský časopis „Thatravidék“ a písal ho Dr. Mikuláš Szontagh.²⁰³ Neskôr vyšiel celý rad tatranských sprievodcov v nemeckej, maďarskej a poľskej reči a v roku 1911 konečne aj prvý slovenský „Sprievodca po Tatrách“ z pera Miloša Janošku. Ten v roku 1921 vydal aj prvý slovenský, reprezentatívny turistický časopis „Krásy Slovenska“.²⁰⁴

Dôležitú úlohu pri propagácii Vysokých Tatier medzi širokou verejnosťou zohrali dobové médiá, ktoré prinášali informácie z aktuálneho diania. V roku 1921 začal

¹⁹⁸ BOHUŠ 2010, 10.

¹⁹⁹ KUKAČKA 1974, 13.

²⁰⁰ BOHUŠ 2014, 28.

²⁰¹ KUKAČKA 1974, 13.

²⁰² KUKAČKA 1974, 13.

²⁰³ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 106.

²⁰⁴ BOHUŠ/HOUDEK 1976,152.

vychádzať časopis Krásy Slovenska, okrem krásam prírody, turistike, horolezectvu sa venoval tatranskému daniu. Od roku 1937 začala vychádzať príloha venovaná čisto iba daniu vo Vysokých Tatrách pod názvom Vysoké Tatry. V roku 1924-1929 vychádzal časopis Aloiza Chytila „Z Tater a našich hor a lázní“, ďalej orgán KČST vydával „Časopis turistu“ a orgán klubu alpinistov Československa v Prahe „Horolezec“.²⁰⁵ V roku 1931 začal vychádzať časopis Vysoké Tatry, vydával ho Športový klub, od roku 1934 sa časopis spojil s časopisom Krásy Slovenska a vychádzal ako jedna príloha.²⁰⁶ V roku 1939 pod tlakom rútiacich sa udalostí rozpadlo sa Československo a 15. marca 1939 vznikol Slovenský štát. Články o Tatrách uverejňovali „Krásy Slovenska“ a „Vysoké Tatry“ do roku 1940 a od roku 1940 aj nový informatívny časopis „Host' a turista“. Ing. Ivan Houdek ďalej uverejňoval historické články o Tatrách a napísal štúdiu „Počiatky a rozvoj tatranského názvoslovía“ v roku 1941. V roku 1942 Jozef Šimko a Fero Lipták vydali „Vysoké Tatry, turistický sprievodca po tatranských dolinách“. Jozef Šimko ďalej napísal v roku 1943 „Horolezecké kapitoly“, prvé dielo tohto druhu v slovenčine.²⁰⁷ Z umelcov Jozef Konečný a Jaroslav Votruba pilne pracovali v Tatrách a v roku 1943 Slovenský spolok výtvarných umelcov zriadil výstavu z ich diel.²⁰⁸ Po 2. sv. vojne nastali zmeny a to pri reorganizácii turizmu zanikli časopisy v roku 1949 „Časopis turistu“ a „Horolezec“, ktoré sa hojne zaoberali aj Tatrami. V roku 1948 vyšlo dielo Karola Skripského „Léto v Tatrách“. V roku 1948 vydal Alojz Lutonský dielo „Symbolický cintorín vo Vysokých Tatrách.“²⁰⁹ V roku 1951 začal vychádzať Závodný časopis pre zamestnancov Slovenských hotelov, pre oblasť Vysoké Tatry pod názvom Tatry pracujúcim.²¹⁰

6.3.2 Literatura

Národným osamotením sa naplnili stáročné nádeje Slovákov a odzrkadlilo sa to aj v slovenskej literatúre. Emil Boleslav Lukáč napísal Lomnický štít, Fraňo Král napísal knihu Jano, ktorú situoval do podtatranskej dediny a prózou Čenkovej deti vstúpil do Tatier. Máša Hamal'ová otvorila novú etapu tatranských literárnych súvislosti - literatúru preniesla do Tatier. Napísala napríklad Červený mak. Július Lenko pochádzal

²⁰⁵ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 153.

²⁰⁶ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 329.

²⁰⁷ BOHUŠ/HOUDEK 1976,164.

²⁰⁸ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 164.

²⁰⁹ BOHUŠ/HOUDEK 1976, 164.

²¹⁰ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 319.

z Tatier a plno jeho básni spomína na krásne detstvo Večerné verše-Kriváňu, V zálive smrekovej hory.²¹¹

6.3.3 Malba

V prvých desaťročiach 20. storočia a najmä po roku 1918 sa začali intenzívne rozvíjať vzájomné česko-slovenské styky na poli výtvarného umenia. Záujem umelcov o Tatry sa stupňoval a v roku 1923 bolo založené „Tovarišstvo výtvarných umelcov Tatran“, organizačne to znamenalo podchytenie najplodnejších tatranských maliarov a sprístupnenie ich diel verejnosti prostredníctvom výstav v mnohých mestách našej republiky. Tatry sa stali prírodným ateliérom Miloša Bazovského, Martina Benka, Ladislava Čemického, Janka Alexyho, Ľudovíta Fulla a ďalších. Tatranské námety vo svojich dielach spracovávali po 1. sv. vojne aj českí maliari a to Jaroslav Kozina, Karel Bandouch, prof. Stanislav Holeček, František Záleský, Jaroslav Votruba, Josef Olexa a ďalší.²¹² V rokoch 1920-1926 navštevoval Tatry aj jeden z hlavných predstaviteľov českej krajinomalby Antonín Hudeček.²¹³

Po 2. sv. vojne pokračovalo konzervatívne krídlo slovenského umenia v maliarskej exploatacii v tradičnom a konvenčnom duchu. Patrili medzi nich napríklad Ján Grotkovský, Gejza Kieselbach, Karol Polónyi, Vladimír Vestenický a ďalší. Za Tatrancov boli považovaní už spomínaní českí maliari Jaroslav Votruba a Josef Olexa, aj keď nemali na Slovensku trvalé bydlisko. Koncom 60. rokov sa prví umelci pokúsili opäť spojiť aktuálne umelecké myšlienky s tatranskými námetmi. Po takmer storočnej absencii umenie opäť zaznamenáva človeka v horskej scenérii, no stavia sa k jeho činnosti zväčša kriticky. Medzi týchto umelcov patrili napríklad Ladislav Čarný, Vladimír Popovič, Vladimír Hulík a ďalší.²¹⁴ V roku 1959 otvorili v Starom Smokovci Tatranskú galériu, ktorá bola neskôr presťahovaná do Popradu a v roku 1973 sa časť Tatranskej galérie presťahovala do výstavného pavilónu v Hornom Smokovci.²¹⁵

²¹¹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 498.

²¹² BOHUŠ/HOUDEK 1976, 208.

²¹³ BOHUŠ 1977, 126.

²¹⁴ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 485.

²¹⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 485.

6.3.4 Fotografia

Z fotoalbumov spomenieme aspoň Vysoké Tatry Antonína Bečvara z roku 1948, Tatry naše Tatry od Ericha Tylinka z roku 1955 a Cesty k vrcholom z roku 1956, Naše hory z roku 1956 a Hory a lidé z roku 1964 od Viléma Heckela.²¹⁶

6.3.5 Kinematografia

V roku 1902 bol natočený prvý statický tatranský film – diapozitívne snímky z lyžovania v Tatrách. O desať rokov neskôr mal premiéru v Budapešti prvý pohyblivý film spoločnosti Pathé, predstavujúci obraz meniacej sa panorámy Tatier pri pohľade z okien. Slovenská krajina, folklór a zvyklosti učarovali aj protagonistom kinematografie. Spoločným menovateľom týchto filmov je sentimentálna naivita a pohľad českého meštiaka na slovenskú svojráznosť. Boli to filmy napríklad Sneženka z Tater z roku 1919, Biela stopa a Zakopanský vodca.²¹⁷ Krátkometrážne filmy náučného charakteru začali vznikať v 20. a 30. rokoch a boli to napríklad film od Tomáša Trnku Bouře v Tatrách, vlastivedný film Vysoké Tatry a Spiš z roku 1933 a určite za zmienku stojí prvý ozvučený dokumentárny film v dejinách slovenskej kinematografie Zem spieva z roku 1933 od Karla Plicku, ktorý opisuje ľudové zvyklosti na pozadí krásnej prírody prevažne severného a východného Slovenska.²¹⁸ Filmová kinematografia nabrala po 2. sv. vojne na obrátkach najmä vďaka tomu, že napredovala technika, zvýšil sa počet kín a od roku 1953 začala v Československu vysielat' televízia. V roku 1955 bol natočený film „Anděl na Horách“, do dnešnej doby nebola krajšie zachytená krajina Vysokých Tatier. Je v ňom bravúrne zachytená zimná krajina zo všetkými technickými vymoženosťami tej doby, ako boli elektrická železnica, skokanské mostíky, lanovky a zotavovne. Určite musíme spomenúť obľúbenú trilógiu podľa námetu Martina Holého z roku 1967 Medená veža, Orlie pierko z roku 1971 a Stratená dolina z roku 1976.²¹⁹

6.4 Českí autori

Z českých autorov mal blízky vzťah k Tatrám Jirí Mahen, ktorý napísal Požiar Tatier v roku 1934, Karel Čapek napísal články o Slovensku, Tatry letos, Vlasta Štaflová, ktorá napísala Reflexy na hladine a dvanásť poetických dojmov z Popradského plesa.

²¹⁶ BOHUŠ 1977, 125.

²¹⁷ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 325.

²¹⁸ BOHUŠ 1977, 128.

²¹⁹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 327.

Po roku 1945 písal Belo Kapolka napísal zbierku Kanadské smreky, Strecha, ďalej o Tatrách písal aj Kristína Bendová, Hana Ponická.²²⁰

Postupne v tatranských dolinách začalo bádať niekoľko českých prírodovedcov a nahliadlo do nich aj pár romantických cestovateľov. Mali sme k sebe veľmi blízko, či už to bolo jazykom, napokon na evanjelickom Liptove sa v kostoloch kázalo v biblickej češtine a to bol prvý pilier, ktorý sa budoval medzi oboma národmi. Pred príchodom železnice v roku 1871 sa do Tatier Česi dostávali len v malom počte.²²¹

Medzi prvými, ktorí publikovali po česky bol Karel Drož, ktorý vo vydavateľstve svojho priateľa v Ružomberku vydal v roku 1897 publikáciu „Tatry“, ktorá je do dnes považovaná za prvého česky písaného sprievodcu po Vysokých Tatrách. Neskôr na vlastné náklady vydal sprievodcu v roku 1906 s množstvom nádherných fotografií a ilustrácií a mala názov „Život na Tatrách“.²²² Pokiaľ Drož v roku 1897 napísal a vydal komplet tatranského sprievodcu, už v roku 1889 v Prahe vydáva Dr. František Sláma „Průvodce po Slovensku“, v ňom je tretina venovaná Vysokým Tatrám a oblastí pod nimi.²²³

Ján Havlasa bol zaujímavou osobnosťou československého politického a kultúrneho života prvej polovice 20. storočia. Do Vysokých Tatier prišiel ešte ako chlapec hneď po maturite a vyšli mu po sebe hneď viaceré publikácie, prvou z nich boli Horské stíny v roku 1901, Tatranské povídky v roku 1902, Pod skalnatými štíty v roku 1904 a Lide na horách v roku 1906. Z regionálneho tatranského pohľadu má Havlasová tvorba význam predovšetkým ako dokument o dobe na prelomí storočí.²²⁴

Karel Kálal bol súdiac podľa jeho tvorby do Slovenska priam zamilovaný. V jeho diele sa tatranská tematika objavuje už na v roku 1896 v publikácii Z pod Tatier, ale práve Kálal je príkladom onoho idealizujúceho a romantického pohľadu. Bol jeden z posledných, ktorí ešte na prelome storočí objavovali a opisovali pre potencionálnych záujemcov krásu Tatier.²²⁵ Adolf Bayer v edícii „Knihovna našeho lidu“ vydal v roku 1900 Moravským Valašskem na Slovensko a Tatry. Publikácii bolo omnoho viac, ale tieto patrili medzi najznámejšie. Tatry boli naozaj objavované, v roku 1893, kedy MUDr. Karel Choudounský pridáva vo svojej knihe titulku Na Horách aj podtitulok

²²⁰ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 327.

²²¹ ARGALÁCS A KOL. 2015, 10.

²²² ARGALÁCS A KOL. 2015, 13.

²²³ ARGALÁCS A KOL. 2015, 13.

²²⁴ ARGALÁCS A KOL. 2015, 14.

²²⁵ ARGALÁCS A KOL. 2015, 15.

Upomínky z Alp a Tater a Stanislav Klíma v propagačnej brožúre z roku 1899 v titulku volá: Vzhúru na Slovensko!

Vítězoslav Novák sa narodil v roku 1870 na juhu Čiech. V roku 1897 prvý krát navštívil Slovensko a pohltil ho slovenský folklór a príroda. Skomponoval symfonickú báseň V Tatrách v roku 1902, ktorá bola čiastočne prepracovaná v roku 1907. Táto skladba patrí aj po viac ako sto rokoch k najpôsobivejším titulom českej orchestrálnej tvorby.²²⁶ Pozoruhodné veci túžili vidieť viacerí českí umelci - maliari, ktorí začali prichádzať do Tatier na začiatku 19. storočia. Privádzala ich sem túžba po romantických horských scenériách, ale to nebolo všetko. Vysoké pohoria, dokonca vyššie a veľkolepejšie už mnohí z nich poznali z Álp a predsa ich priťahovali vzdialené, ťažko dostupné a menej komfortné Tatry. Boli za tým viaceré dôvody, ale hlavný bol pocit spolupatričnosti, ktorí pocítovali k vzťahu k Slovákom. Znáмым faktom je to, že maliari sem prišli až v druhom slede, po prvých prírodovedcoch a cestovateľoch. Z hudobných skladateľov prevzali vrelý vzťah k tatranskej prírode jeho žiaci Eugen Suchoň a Ján Cikker.²²⁷

²²⁶ ARGALÁCS A KOL. 2015, 28.

²²⁷ BOHUŠ 1977, 130.

7 Architektúra Vysokých Tatier do vybudovania Košicko-bohumínskej železnice (1871)

Základ tatranským osadám dali objekty pôvodne projektované ako chaty. Najčastejšie ich postavili vlastníci pozemkov na čistinách ako poľovnícke chaty, ktoré začala využívať aj verejnosť. Zväčša ich budovali v blízkosti horárni, ku ktorým viedli prístupové cesty a vďaka rýchlemu rozvoju cestovného ruchu pod Tatrami, sa tieto objekty stávali súčasťou vznikajúcich osád. Rovnako to bolo aj v prípade prvej osady Starý Smokovec.²²⁸

V 18. storočí tu bola jedna poľovnícka chata patriaca Csákymu. Okruh jeho príbuzných, priateľov a známych, ktorí prejavili túžbu po pobyte vo Vysokých Tatrách sa zväčšoval a kapacita najstaršieho domu prestávala stačiť. Stále častejšie sa hlásili k pobytu aj významné osobnosti či už z vedeckého alebo literárneho sveta. Csáky im chcel umožniť pobyt, ale pokladal za vhodnejšie ich čiastočne izolovať od osobných hostí a ich šľachtického kruhu. Viedlo to k tomu, že do roku 1795 boli postavené ďalšie dve zrubové chaty.²²⁹ Na rozdiel od prvého zrubu, pánskeho alebo poľovníckeho domu, honosnejšie nazývaného tiež aj poľovníckym kaštieľom, ktorý bol vyhradený majiteľovi Smokovca a jeho príbuzným, hovoria staré písomné pramene o novších budovách ako o hostincoch.²³⁰

Čo sa týkalo stavebnej stránky, nebol medzi nimi žiadny podstatnejší rozdiel. Predstavte si staré drevené horárne, prízemné budovy obdĺžnikového pôdorysu s maličkými okienkami na slnečnú stranu, medzi nimi dvere a s vysokým krovom a šindľovou strechou. Takto vyzerali tri najstaršie budovy pod Slavkovským štítom, ktoré sa sústredili okolo vtedajších prameňov. Rozdiel medzi prvou budovou a dvoma ďalšími bol iba v rozmeroch a zariadení. Gróf usudzoval, že hosťom z hostincov sa nepatrí dávať rovnaké výhody ako jeho vlastným hosťom.²³¹

Poľovnícky dom, najstaršia budova, pozostával z predsieni, z poľovníckeho salónu, z dvoch spálni, kuchyne a skladu. Obidva hostince mali podľa zachovaných zobrazení tri malé okienka po stranách, môžeme predpokladať teda, že sa tu nachádzali tri

²²⁸ BOHUŠ 2014, 19.

²²⁹ BOHUŠ 1982, 22.

²³⁰ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/stary-smokovec/87-historia-stareho-smokovca.html>, vyhľadane 27. 2. 2018

²³¹ BOHUŠ 1982, 22.

ubytovacie miestnosti.²³² Vinou autorovej nepozornosti alebo tlačiarenskej chyby uvádza sa v článku Karola Wunschendorfera o Starom Smokovci v ročenke Uhorského karpatského spolku za rok 1875, že osada vznikla až v roku 1797. Chyba sa odvtedy tradovala a číslo „1797“ sa stalo grafickou značkou slniečkového emblému osady, ktorý vznikol pri oslavách pravej storočnice založenia Smokovca. V skutočnosti mal Smokovec v onom pomýlenom roku za sebou už štvorročnú históriu a pozostával z poľovníckeho domu, z dvoch hostincov, z kočiarne s maštaľou, s personálnou budovou a malou kaplnkou. Kaplnka, nazývaná „Csákyho“ bola postavená v roku 1796 a pri stavbe tejto kaplnky omietli aj oba hostince, aby sa navonok odlišili od grófskeho domu.²³³

V roku 1818 sa stal nájomcom Smokovca spišskosobotský hostinský Michal Raisz. Prichádzala sem nová klientela, ktorá sa postupne začala viac a viac zaujímať o kúpele. Podarilo sa jej nahovoriť majiteľa, aby postavil ďalších šesť kabín, nazývaných aj „bádekabín“ z dreva, a ubytovacie kapacity rozšíril tiež o rovnaký počet host'ovských izieb. V zásade hesla, že spokojnosť ide cez žalúdok, sa taktiež zaslúžil o vznik prvej reštaurácie aj s tanečnou sieňou. Prominentnejší hostia dostali aj novú maštaľ pre 24 koní. Poslednou zásadnou zmenou v čase Raisza bola výstavba domu pre nájomcu, takzvaného červeného domu, ktorý po ňom obývali Rainerovci.²³⁴

Do Smokovca spočiatku chodili len bohatí ľudia, pretože strava aj bývanie tu bolo veľmi drahé. Zmenili to noví nájomníci, ktorými sa v roku 1838 stali Rainerovci. Tí sa najskôr postarali o zútulnenie prostredia a následne sa začali venovať obnove zanedbaných budov a aj výstavbe nových. Nové budovy boli stavané aj pre menej zámožných ľudí a tým lákal do osady rôzne typy populácie. Počas ich prenájmu sa stalo z osady centrum vodoliečby.²³⁵ Informácie o začiatkoch Rainerovskej éry sú len veľmi strohé a nepresné a dozvedáme sa o nich len z druhotných prameňov. Ale možno predpokladať, že do roku 1839 vyrástli v Smokovci štyri nové domy: Flóra, Rigi, Čarovný dom a rovnomenný predchodca terajšieho Švajčiarskeho domu. Dodnes stojí už iba architektonicky dotvorená podmurovaná víla Flóra, ktorú Rainerovci výhodne kúpili a rozobratú premiestnili do Smokovca. Tri menšie taktiež dovezené zruby slúžili istý čas ako personálne ubytovne a provizórne kúpeľne zariadenia.²³⁶

²³² BOHUŠ 1982, 22.

²³³ BOHUŠ 1982, 24.

²³⁴ BOHUŠ 2012, 15.

²³⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 19.

²³⁶ BOHUŠ 2012, 17.

Počas cholery postavili preventívne v Smokovci kontaminačnú nemocnicu, ktorá stála v zalesnenej hornej časti Priessnitzovej dolinky a pretože bola málo známa a málokto ju poznal, bola neskôr pokladaná za jeden zo zrubov, ktoré som doviezli z kvetnickej cholerovej izolačky.²³⁷ V roku 1839 dal Rainer vyhlbiť dno interiéru tohto nevyužívaného objektu a vydebníť bazén, ktorý bol naplnený vodou z piatich prameňov pomocou drevených žľabov. Neskôr boli z vonku pristavané drevené ohrádky na sprchy.²³⁸

V rokoch 1851-1853 zveril Rainer lekárske vedenie vodoliečby viedenskému doktorovi Bachovi. A tak v roku 1857 vyrástlo podľa projektu vtedajšieho kúpeľného lekára, budapeštianskeho neurológa Karola Frommholda, lesné kúpacie zariadenie, ktoré svojim zovňajškom malo pripomínať poľovnícku chatu a vo vnútri malo osobitné oddelenia pre mužov a ženy. Sprchy mali podľa súdobých správ mnohostranný mechanizmus, ale chýbalo ohrievacie zariadenie, takže slúžilo iba otužilcom. Agresívna voda urýchlila skazu budovy a v roku 1880 ju museli asanovať.²³⁹

Najstaršou dodnes stojacou tatranskou budovou z roku 1850 je niekdajšie Obydlie víly, respektíve Alpská víla. Bol to murovaný, dvojpodlažný hotelový objekt s drevenými okenicami. Najskôr ho volali iba veľký dom, neskôr dostal názov Bellevue - pekný výhľad, ktorý si v 20. storočí osvojili ďalšie dve budovy vo Vysokých Tatrách.²⁴⁰ Táto budova je najstaršou stojacou tatranskou budovou. Je to blokový objekt obdĺžnikového pôdorysu s dvojtraktovou dispozíciou. Fasády sú stvárnené v redukovanom neskoroklasicistickom výraze, s členenými pilastrami zdobenými kvapkami a okennými otvormi s jednoduchými drevenými šambránami. Za pilastrami sa skrývajú drevene stojky hrazdenej konštrukcie prekrytej omietkou. V tejto historickej budove dodnes sídlia kancelárie niekoľkých firiem.²⁴¹ **[15]**

Pôvodná malá zrubová kaplnka, ktorú si dal na svojich pozemkoch postaviť gróf Štefan Csáky v roku 1796 pre seba a svojich hosti, postupne priestorovo nezvládala narastajúci počet návštevníkov osady a značne ju nahlodal aj zub času. A preto niekedy v rokoch 1856-1859 kúsok na severozápad v tesnej blízkosti Csákyho domu, tzv. pánskeho domu, z podnetu veľprepošta spišskej kapituly Dominika Biacovského vznikla

²³⁷ BOHUŠ 2012, 21.

²³⁸ BOHUŠ 2012, 21.

²³⁹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 50.

²⁴⁰ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 20.

²⁴¹ BOHUŠ 2012, 25.

murovaná kaplnka, označovaná pôvodne ako kostol sv. Petra a Pavla. Kaplnka má pôdorys obdĺžnikového tvaru so sedlovou strechou s malou vežičkou.²⁴²

Ďalšia stavba je ukázkou architektonického štýlu, ktorý sa vo Vysokých Tatrách uplatnil, pretože kúpeľne osady sa tu zakladali nanovo a nebolo príliš na čo nadväzovať, ako napríklad v Alpách alebo Zakopanom. Tunajšie stavby na z prelomu 19. a 20. storočia sa stali osobitou kapitolou vývoja architektúry Uhorska. Ich predlohou sa stali vysokohorské alpské, konkrétne švajčiarske stavby.²⁴³ Dodnes stojí v Starom Smokovci jeden z najstarších objektov z roku 1856, krásny Švajčiarsky dom.[16] Obraz tejto architektúry, ktorej dominuje hrazdenie, strechy s nízkym sklonom a hlboké lodžie a vyrezávanou dekoratívnou trelážou, sa stal pre neskoršie generácie symbolom Tatier, hoci bol verným importom z Álp. Občas k tomu pridali nejaký motív uhorskej organickej secesie, ten však vždy zostal v zmenšenine.²⁴⁴

Rainer pomohol aj vysokohorským turistom, skôr odkázaným na nocľahy pod previsnutými skaliskami, alebo inak ohniskami. Vybuďoval v roku 1865 prvú turistickú chatu vo Vysokých Tatrách. Nachádzala sa pri vstupe do Studených dolín. Chatka bola spočiatku určená ako prístrešok a nocľaháreň, pre tých ktorí pokračovali na dlhé túry a štíty.²⁴⁵ Kamenná chatka veľkosti 5x5 metrov nemala základy a jej malé okienka slúžili skôr na vetranie, ako na osvetlenie miestnosti. Medzery v kamenných stenách boli utesnené machom. Vnútorne zariadenie tvorilo centrálna a priečne ohnisko a dym z neho unikal cez malý vetráčik a škáry v drevenej šindľovej streche.²⁴⁶[17] Po smrti svojho zakladateľa začala chatka chátrať, v roku 1876 ju opravili za peniaze vyzbierané od hostí, ale ani tým nezískala požadovanú úroveň. V rok 1882 Stará Lesná sľúbila skvalitnenie ubytovania výstavbou hájovne s priestormi vyhradenými pre turistov, dokončená bola v roku 1884. Počas výstavby hotela Kamzík, táto hájovňa slúžila ako nocľaháreň pre robotníkov, neskôr sa z nej stala hospodárska budova, v ktorej bol sklad, stajňa a garáž. Po zániku Kamzíka v roku 1980 prevzala zanedbanú chatu bývala správa TANAP-u pod svoje krídla a dala ju podľa projektu Ing. Igora Petra z vtedajšieho Útvaru hlavného architekta Vysokých Tatier opraviť a zakonzervovať. Boli opravené múry a vymenená strecha, pričom zachovali pôvodnú konštrukciu a ukotvenie trámov. Aby bolo možné do chatky nahliadať, vchod uzavreli železnou mrežou a vedľa vchodu

²⁴² BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 64.

²⁴³ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 26.

²⁴⁴ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 26.

²⁴⁵ BOHUŠ 1962, 28.

²⁴⁶ BOHUŠ ml. 2012, 54.

dali tabulu s informáciami o cennosti objektu. Chata stojí dodnes a prežila aj novšiu chatu Kamzík, ktorá stála v jej susedstve.²⁴⁷

V roku 1861 dal Rainer postaviť vilu Flóru, ktorá mala 12 izieb. Chybné sa traduje, že je dodnes najstaršou stojacou budovou Starého Smokovca a Vysokých Tatier. Podrobnejšie porovnanie rytín a akvarelov dokazuje, že ešte v roku 1856 stála na jej mieste pôvodná Csákyho kaplnka a v tom čase už existovala aj dodnes stojací Švajčiarský dom a aj murovaná budova tzv. veľkého domu z roku 1850, neskôr nazvanej Bellevue. Flóra bola vystavaná až v roku 1861, čo sa zrejme omylom pokladá iba za dátum rekonštrukcie.²⁴⁸

Výstavbu do prvej polovice 70. rokov 19. storočia charakterizujú murované poschodové objekty strohého výrazu s jednoduchým plošným členením, oživené drevenými pavlačami, prípadne balkónmi zdobené vyrezávaným plošným ornamentom a ornamentálne vyrezávanými šambránami okien. Stavby, ktoré vznikali boli anonymné, tvorené pre základnú potrebu majiteľov a najčastejšie tvorené majiteľmi a nie pre ľudí, ako hodnotný prejav.²⁴⁹

²⁴⁷ BOHUŠ ml. 2015, 60.

²⁴⁸ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 20.

²⁴⁹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 465.

8 Architektúra Vysokých Tatier v rokoch 1871–1918

8.1 Základné charakteristiky

Posol novej doby – vybudovanie Košicko–bohumínskej železnice znamenalo pre Tatry veľký rozvoj cestovného ruchu, otvorenie svojich brán nielen ľuďom z blízkych miest, ale aj zahraničným – českým a maďarským turistom a s tým súviselo zakladanie nových tatranských osád.²⁵⁰

Úcta k prírode a lokalite vyústila snahou architektov, postaviť také objekty, ktorý by korešpondovali s okolitými horami a ich charakterom. V porovnaní s Alpami sa na území Tatier stavebná činnosť začala rozvíjať pomerne neskoro. Tak ako sme už spomínali, vo Vysokých Tatrách všetko vznikalo od základov a tak to bolo aj v architektúre. Tunajšie stavby na prelome 19. a 20. storočia sú osobitou kapitolou vývoja architektúry Uhorska, ich predlohou sa stali vysokohorské alpské stavby, špeciálne švajčiarske.²⁵¹ Tento globálny štýl bol dôsledkom romantických predstáv a metódy historizmu. Švajčiarsky štýl pozostáva z kombinácie tradičných drevených architektonických foriem získaných z rôznych časových období a rôznych oblastí Európy. Gro inšpirácie tvorili hrazdené stavby najmä stredovekého obdobia a zrubové objekty horských oblastí Európy.²⁵² Charakteristickým prvkom švajčiarskeho štýlu sa stala drevená výzdoba vyrezaná z dosiek lupienkovou pílou, uplatňovala sa najmä pri výzdobe štítov, balkónoch a zábradliach veránd. Pri výstavbe tatranských budov dominovala hrazdená konštrukcia, dôvod jej uplatnenia bol hlavne ekonomický. Výstavba bola rýchlejšia a lacnejšia ako u klasickej celomurovanej konštrukcie. Dodnes stojí v Starom Smokovci jeden z jeho najstarších objektov Švajčiarsky dom.²⁵³ Obraz tejto architektúry, kde dominuje hrazdenie, strechy s nízkym sklonom a hlboké lodžie s vyrezávanou dekoratívnou trelážou, sa stal pre neskoršie generácie symbolom Tatier. Podľa doterajších vedomostí bola po prvý krát vo Vysokých Tatrách použitá viditeľná hrázená konštrukcia pri zaniknutom hoteli Morské oko v Starom Smokovci z roku 1872. Pôvodne neomietnuté výplňové tehlové murivo a hrazdená konštrukcia vytvárali tektonické členenie fasád. Vo vnútornom členení stavieb prevládali prehľadné, ale do

²⁵⁰ ARGALÁCS 2012, 6.

²⁵¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 23.

²⁵² KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 464.

²⁵³ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 26.

istej miery schematické dispozičné riešenia. Väčšina týchto ubytovacích zariadení hotelového typu aj v neskorších obdobiach uprednostňovala praktickú a zaužívanú trojtaktovú dispozíciu s aditívne radenými miestnosťami a chodbou v strede dispozície sprístupňujúcou izby.²⁵⁴

Skoro celé dnešné Vysoké Tatry boli nemeckou enklávou, okrem Štrbského Plesa a územia na západ od neho, ktoré patrilo k územia slovenského etnika. Po 1. sv. vojne mali Tatry patriť k uvažovanej samostatnej Spišskej nemeckej republike. Pracovali v nich výlučne architekti nemeckého pôvodu. Koncom 70. rokov 19. storočia sa z doteraz anonymných tvorcov architektúry tatranských osád vynárajú mená prvých architektov a staviteľov. Prvým známym autorom architektúry Vysokých Tatier bol staviteľ Anton Müller z Levoče.²⁵⁵ Od začiatku 80. rokov 19. storočia sa architektonického diania zapojil architekt Gedeon Majunke zo Spišskej Soboty a stal sa na prelome storočí dominantnou postavou nielen v projekčnej činnosti, ale vďaka svojej stavebnej firme aj v realizáciách svojich návrhov v tatranských osadách.²⁵⁶ Svoje stavby riešil prevažne v príbuznom duchu ako symetrické obdĺžnikové hmoty ukončené sedlovou strechou, členenou stredovými a krajnými rizalitmi ukončenými štítmi. Fasády výrazne rytmizoval okennými osami a geometricky rastroval členiacimi prvkami hrazdenia, odrážajúcimi konštrukciu. Na kamennej podmurovke budovy vztýčil hrazdenú konštrukciu tvorenú drevenými stojkami a ondrejskými krížmi.²⁵⁷ Malebný a odlahčený výraz stavieb, žiadaný pre horskú architektúru docieľoval množstvom vyrezávanej výzdoby štítov, loggií, veránd, zábradlí a poschodových balkónov. Interiér obsahoval trojtaktovú dispozíciu so strednou chodbou sprístupňujúcou izby po oboch stranách. Ojedinelou štýlovou aplikáciou, ktorú Majunke uplatnil bolo, že na hrazdených poliach fasád použil neorenesančnú sgrafitovú výzdobu.²⁵⁸ [18]

Pre 90. roky 19. storočia je charakteristická snaha o vznik svojských národných architektonických štýlov inšpirovaných miestnou, najmä drevenou ľudovou architektúrou. Na poľskej strane Tatier to vyústilo do vzniku zakopanského štýlu, ktorého tvorcom bol od roku 1891 Stanislaw Witkiewicz. [19] Tieto snahy našli svoje uplatnenie aj na našej strane Tatier, aj keď iba v menšom znení. Prejavil sa len v detaile a to použitím prvku miestnej karpatskej ľudovej architektúry - motívom polkružia

²⁵⁴ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 465.

²⁵⁵ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 26.

²⁵⁶ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 465.

²⁵⁷ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 465.

²⁵⁸ <http://tatryblog.sk/gedeon-majunke/>, vyhľadane 22. 2. 2018

s kolíkom na štítoch dnes už zaniknutých víl grófa Migazziho [20] z rokov 1886-1887 a grófa Széchenyiho v Dolnom Smokovci a vili Plesnivec v Starom Smokovci z rokov 1889-1890.²⁵⁹

Na prelome 19. a 20. storočia sa stavebný ruch vo Vysokých Tatrách v porovnaní s predchádzajúcim obdobím utlmil, no napriek tomu sa realizovali pozoruhodné aj veľkolepé stavby, akými boli Grandhotely. V stavebnej konštrukcii prevládali murované technológie, hrazdené konštrukcie sa uplatňovali už len v malej miere na štítoch a horných častiach stavieb. Súviselo to najmä s tým, že sa počítalo už aj s využívaním budov aj v zime. Stavebníci na ne používali viac finančných prostriedkov ako na lacnejšie celohrazdené stavby v predchádzajúcom období. Okolo roku 1900 sa začal objavovať nový sloh - secesia. V stavbách vo Vysokých Tatrách sa uplatnila skôr len v detailoch, ako nový prvok v konceptoch neskorého historizmu.²⁶⁰ Priekopníkom secesie vo Vysokých Tatrách bol Guido Hoepfner. Používal pri svojich stavbách syntézu z rôznych inšpiračných zdrojov: švajčiarskeho štýlu na hrazdených konštrukciách v prízemí, britských hrazdených predlôh na štítoch, karpatského staviteľstva v tvaroch striech toto dopĺňal použitím secesných prvkov. Jediný Slovák, ktorý tu tvoril v počiatkoch bol Michal Milan Harminc.²⁶¹

V opise architektúry tohto obdobia ďalej pokračujem opisom po jednotlivých vzniknutých osád, kde približujem stavebnú činnosť architektov. Vývoj je písaný od najstarších objektov až po najmladšie po koniec 1.sv. vojny, teda do roku 1918. Pod každým názvom osady sú spomenuté názvy osád, tak ako ich pôvodne volali do roku 1918.

8.2 Starý Smokovec

(do roku 1846 Schmecks, v rokoch 1846-1918 Tátrafúred, Ó-Tatrafúred, Altschmecks a Nagy-Szálóki-fúrdó)

V čase keď vrcholili prípravné práce na podtatranskom úseku Košicko-bohumínskej železnice, mal smokovecké zariadenia v prenájme viedenský obchodník. V roku 1872 tu vystaval hotel Poľovnícky Roh s 29 izbami a nad ním trojpodlažnú budovu Morské Oko.²⁶² K nej bola neskôr pristavaná v zadnej časti vodoliečba so studenou vodou.

²⁵⁹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 467.

²⁶⁰ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 27.

²⁶¹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 469.

²⁶² <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/stary-smokovec/91-najstarsie-budovy-a.html>, vyhľadané 28.2.2018

Tento objekt tzv. prechodného obdobia tatranskej architektúry, už s dekoratívne riešeným priečelím, zanikol v 30. rokoch 20. storočia.**[21]** Zostalo po ňom len malé umelé jazierko, ktoré dotváralo prostredie a symbolizovalo meno hotela.²⁶³ Ešte viac v úzadí vytvoril budovu Bezstarostnosť so ženským kúpeľom, ktorá bola dokončená v roku 1874. Poľovnícky roh zbúrali pred začiatkom výstavby hotela Grand v roku 1905, budova Bezstarostnosť zanikla v roku 1951 pri požiari.²⁶⁴

V roku 1877 vznikla podľa projektu Antona Müllera vila Adria.**[22]** Stála pod cestou pri vstupe do osady a bolo v nej 30 hosťovských izieb, sídlo riaditeľstva kúpeľov a od roku 1881 aj sezónny obchod Adolfa Mauera z Košíc. Budova bola zbúraná v roku 1958 a dnes sa v týchto miestach rozprestiera parkovisko.²⁶⁵

V roku 1884 tu Uhorský štát vybudoval poštový a telegrafný úrad. Veľmi významnou investíciou bola ďalej v roku 1884 výstavba hotela Scepusia pri Ceste slobody. Hotel mal 46 komfortne zariadených k juhu situovaných izieb. Jej projektantom bol Gedeon Majunke a od začiatku storočia sa stala budova zázemím riaditeľstva hotelov.²⁶⁶**[23]**

V roku 1887 v severnom zákutí osady, stranou od kúpeľného ruchu, nechal postaviť arciknieža Jozef Karol Ľudovít Habsbugr pre svoju ženu Klotildu honosný letohrádok. Projektantom bol taktiež Gedeon Majunke a názov vila Klotilda**[24]** dostala po svojej majiteľke. Krytou kolonádou ho neskôr spojili s vedľajšou budovou pre služobníctvo. Na tejto hrazdenej vile sa v plnej miere prejavila nespútaná dekoratívnosť neskorého historizmu - od štítov s predsadenou lomenou oblúkovou vzperou, zdobených vyrezávanou filigránskou čipkou ornamentálnych prvkov, hrebeňových líšt striech, zábradlia, bohato členených presklených výplní vstupného rizalitu až po výzdobu hrazdených plôch maľovanou imitáciou tehlového obkladu a neorenesančným sgrafitom.²⁶⁷

Zväčšovanie ubytovacej kapacity tatranských osád vyvolal potrebu stavať popri vilách, hoteloch a sanatóriách aj kostoly. Rímskokatolícky kostolík vznikol v severnej časti obce na podnet arcikňažnej Klotildy, majiteľky blízkeho nového letohrádka. Iniciatívnu snahu o jeho postavenie potom vyvíjal vtedajší spišský biskup Juraj Császka. Projektantom kostola bol osvedčený architekt Gedeon Majunke, ktorý vytvoril projekty bez nároku na honorár.²⁶⁸ Kostol bol postavený vo vysokohorskom alpskom štýle so

²⁶³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 20.

²⁶⁴ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 467.

²⁶⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 20.

²⁶⁶ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/stary-smokovec/97-scepusia.html>, vyhľadane 25.2. 2018

²⁶⁷ DULLA A KOL. 2010, 228.

²⁶⁸ DULLA A KOL. 2010, 233.

svojím charakteristickým hrazdeným murivom. Štítý kostola sú bohato zdobené a vyrezávané, strecha tvorí zároveň aj klenbu kostola. Architektúra je komponovaná v neogotickom štýle a so svojou kompozíciou dokonale zapadá do vysokohorského prostredia. Interiér má pohľadovú krovovú konštrukciu inšpirovanú anglickými gotickými predlohami z 15. storočia. Kostol bol vysvätený v roku 1888 a je zasvätený Nepoškvrnenému počatiu Blahoslavenej Panny Márie.²⁶⁹[25]

Potrebám služobníctva, kočišom a povozníkom slúžila tzv. kočišská krčma. Hostinec dala postaviť Spišská úverová banka pri ceste do Nového Smokovca v roku 1886 v miestach, kde dnes pred hotelom Grand stojí stánok s novinami. Hostinec zanikol v roku 1931 počas požiaru.²⁷⁰

Ešte v roku 1869 vznikla v južnom priestore pred kaplnkou rozsiahla budova tzv. novej kaviarne s veľkou tanečnou sálou, biliardovou miestnosťou a 6 izbami na spanie. Na základe projektu Gedeona Majunkeho bola v rokoch 1889-1890 prestavaná do podoby s viacerými prvkami eklekticizmu. Okolo ústrednej murovanej hmoty objektu navrhol širokú, čiastočne presklenú krytú drevenú verandu bohato zdobenú vyrezávanou výzdobou a dekoratívne členenými presklenými výplňami. Viditeľne murované steny poschodia boli pokryté neorenesančnou výzdobou. Veľmi moderným konštrukčno-stavebným riešením bolo použitie zatrávnených plochých striech. V prízemí sa nachádzali obchody a pred budovou vyesedávali horskí vodcovia i nosiči očakávajúci svojich klientov. Táto dominanta osady v novších časoch nazývaná ubytovňa Zobor, bola asanovaná v roku 1957-1958, aby ustúpila výstavbe budovy Mestského národného výboru.²⁷¹[26]

Pozdĺž Klotildinej cesty vedúcej zo Starého Smokovca na Štrbské Pleso vznikli dve zrubové vily podľa projektov Gedeona Majunkeho. Prvá z nich vznikla v roku 1889 z podnetu Spišskej úverovej banky pre potreby hostí s názvom Malý Spiš, už pred rokom 1900 bola premenovaná na vilu Dezider Szilághiho, podľa liberálneho politika a univerzitného profesora, ktorý bol veľkým milovníkom Tatier a ich propagátorom v najvyšších budapeštianskych spoločenských kruhoch. Neďaleko nej vznikla vila Mikuláša Rosera z Budapešti z roku 1889, ktorá bola na začiatku 20.storočia svojim novým majiteľom rozobratá a premiestnená na nové miesto neďaleko katolíckeho

²⁶⁹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 465.

²⁷⁰ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/stary-smokovec/91-najstarsie-budovy-a.html>, vyhľadané 25. 2. 2018

²⁷¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 20.

kostolíka.²⁷² Vrchol architektonickej tvorby Gedeona Majunkeho bola bývalá reštaurácia s letnou terasou a dvomi vežičkami. Bola postavená v roku 1891 na mieste reštaurácie z roku 1839, ktorá zhorela v roku 1889. V roku 1902 bolo priečelie budovy rozšírené podľa projektu Quida Hoepfnera.²⁷³

Západne od Scepusie postavili podľa projektu Quida Hoepfnera v roku 1903 kúpeľný dom.[27] Do kúpeľného domu sa vchádzalo cez ústrednú halu, ktorá slúžila aj ako čakáreň. Mal 19 kabín, kde sa poskytovali studené i teplé kúpele, inhalácie i masáže. Od roku 1945 bol tento objekt dehonestovaný na skladište a od decembra 1959 sa prevádzkoval ako Dom potravín.²⁷⁴

Pred výstavbou hotela Grand bol najhonosnejšou stavbou osady tzv. Csákyho dom.[28] Táto krásna hrazdená budova s exotickými motívami v štítoch i na fasáde bola postavená v roku 1900. Postavil ju staviteľ Henrich Herman zo Spišskej Novej Vsi, podľa projektov Quida Hoepfnera.²⁷⁵

Na začiatku 20. storočia sa riešil nečakaný problém, dlhoročnú klientelu lákali viac prímorské kúpele a Alpy a hotely Starého Smokovca neboli obsadené. V snahe prilákať do Vysokých Tatier čo najviac zámožných hostí, vznikli na začiatku 20. storočia hotely európskej úrovne. A tak sa ústrednou budovou Starého Smokovca stal Grandhotel, položený na svahu nad hlavnou cestou.²⁷⁶ Projektom bol poverený významný architekt, ktorý už mal za sebou niekoľko tatranských stavieb, Quido Hoepfner. Hotel je charakteristickou horskou a súčasne luxusnou stavbou.[29] Do prízemných spoločenských priestorov vedú veľké okná a dvere s veľkorysým oblúkovým zaklenutím.²⁷⁷ Prvé a druhé poschodie má hladkú fasádu, ktorá je vo veľkej miere prelamovaná lodžiami a arkiermi a nad tým je členitá strecha. Hrazdenie, ktoré bolo typické pre stavby na horných poschodiach, použil Hoepfner iba v strešných štítoch a nadstavbách. Eklektická zmes architektonických prvkov stavieb obdobného typu, dala Tatrám akúsi prvotnú, miestne charakteristickú architektúru, označovanú za slovenskú, hoci jej motívy sú typickým umelým internacionálnym produktom európskych horských stredísk. Grandhotel bol slávnostne otvorený v roku 1904 a po ročnej prevádzke bol

²⁷² <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/stary-smokovec/107-sukromne-vily.html>, vyhľadane 29.2.2018

²⁷³ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/stary-smokovec/107-sukromne-vily.html>, vyhľadane 29. 2. 2018

²⁷⁴ DULLA A KOL. 2010, 233.

²⁷⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 465.

²⁷⁶ DULLA A KOL. 2010, 226.

²⁷⁷ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 299.

rozšírený o prízemný jedálenský trakt. V roku 1937 pri rozsiahlej rekonštrukcii vznikla v rozšírenej prístavbe turistická jedáleň Taverna a kaviarenský bar.²⁷⁸

S vybudovaním a spustením Grandhotela v roku 1904 sa začali písať dejiny zimných športov v Starom Smokovci. Veľký prínos pre osadu znamenalo, že súčasne s Tatranskou elektrickou železnicou spustili v roku 1908 do prevádzky pozemnú lanovú dráhu na Hrebienok.²⁷⁹

8.3 Vznik a pád Podtatranských parkov

V čase založenia Košicko-bohumínskej železnice vznikala trend zakladania turistických centier v blízkosti pôvodného osídlenia Popradskej kotliny. Tak to bolo aj v prípade severnej strany Vysokých Tatier, nemožno to chápať ako snahu o ochranu prírody, išlo predovšetkým o praktický aspekt a to zjednodušenú výstavbu, možnosť využitia už existujúcich služieb, obchodov a nádej na celoročnú prosperitu.²⁸⁰ Ambície na vybudovanie turistických centier mali viaceré historické obce. Napríklad na najvyššie položenej stanici železnice v Štrbe, ktorú postavili 2,5 km severne od historickej obce, postavili reštauráciu a tri izby pre hostí. Postupne tu vznikali ďalšie objekty a v roku 1950 tu vznikla obec s názvom Tatranská Štrba.²⁸¹ V obci Lučivná chýbalo zázemie s obchodmi, nemali tu vybudované ani cestné spojenie s Vysokými Tatrami, ale aj napriek tomu tu miestny statkár Donát Várady-Szakmáry v roku 1872 dal postaviť trojpodlažný turistický hotel Neptun s dvadsiatimi izbami. O osem rokov neskôr vo vznikajúcej Szakmáryho osade stálo už osem stavieb vo švajčiarskom slohu a v roku 1885 získala kúpeľný štatút Lučivná. Po smrti zakladateľa hrozil kúpeľom zánik, ale našťastie sa tak nestalo a objekt odkúpila Zemská úradovňa pre poistenie robotníkov v Bratislave a zriadila tu detské protituberkulózne preventorium, ktoré slúži dodnes.²⁸² Najväčšiu prosperitu zaznamenali štyri parky, ktoré vznikli priamo v Poprade a v jeho blízkom okolí. Najvýznamnejší z nich bol popradský park, nazývaný Huszpark, založený Júliou a Dávidom Huszovcami. Popradské turistické centrum začalo vznikať v roku 1868 a malo obsahovať všetko to, čo sa osvedčilo v doterajšej praxi Smokovca. Prvým hosťom bol k dispozícii Turistický dom, Poľovnícky roh, neskôr premenovaný

²⁷⁸ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 72.

²⁷⁹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 23.

²⁸⁰ BOHUŠ 1982, 65.

²⁸¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 24.

²⁸² BOHUŠ 1982, 66.

na Schernerov dom a vila Viedeň.²⁸³ V roku 1875 tu vyrástol hotel Budapešť s kúpeľným ústavom, kiosk s ďalšou reštauráciou, tanečnou sieňou a bytom manželov Huszovcov. Výstavba osady skončila v rokoch 1884-1887 odovzdaním hotelov Breslau a Strelnica. V roku 1886 v areáli vyrástol pseudorenesančný objekt Karpatského múzea Uhorského karpatského spolku. Spolok nemal peniaze na dokončenie a tak sa ho ujal Dávid Husz, pričom nepochybne rátal s tým, že sa zvýši návštevnosť parku. Po Huszovej smrti v roku 1889 prevzala vedenie jeho manželka a o rok neskôr ho predala Viliamovi Matejkovi. Tento krok odštartoval koniec obľúbenej turistickej a kúpeľnej základne. Nový majiteľ sa zameril iba na služby, ktoré prinášali zisk a postupne zariadenia upadli a turisti prestali prichádzať.²⁸⁴ Ďalšie tri parky vznikli pod dojemom prosperity popradského parku a to aj napriek tomu, že v tatranských lesoch sa podľa vzoru Starého Smokovca začala formovať reťaz klimatických stredísk medzi Štrbským Plesom a Tatranskou Kotlinou. V Krompecherovom parku, ktorého výstavba bola dokončená v roku 1886 stál Veľký turistický dom so šiestimi izbami, vila Anna s dvoma dvojizbovými apartmánmi, vila Jolana s ôsmimi izbami, jednoizbová miniatúrna Pustovňa a veľká reštaurácia, kúpeľný dom, kolkáreň byt pre záhradníka a súkromná vila Dr. Pavla Haberama z Budapešti. Projektantom budov bol Karol Scherner z Vroclavi. Turistický dom v roku 1882 zmenili na Tatranské múzeum, ktoré tu malo svoje priestory do roku 1945.²⁸⁵ Ďalší turistický park vznikol nad sútokom Velického potoka s Popradom. V rokoch 1884-1889 to boli postavené podľa plánov spišskosobotského architekta Gedeona Majunkeho, Turistický dom s jedálňou, vila Spišská Sobota, reštauráciu, vila Bellevue a kúpeľný dom s teplými vaňovými kúpeľmi. Posledným park bol postavený na južnom okraji Veľkého Slavkova. Nachádzal sa tu hotel so šiestimi izbami a malou reštauráciou. Parky postupne zanikli z dôvodu, že boli ďaleko od centra života vo Vysokých Tatrách.²⁸⁶

8.4 Štrbské Pleso

(do roku 1918 Szentiványi Csorbai-tó, Csorbai-tó, Szent-Iványi Csorbató, Szent-Iványi lak, Csorba-fúrdó, Csorbató, Csorber See, Tschirmer See)

²⁸³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 24.

²⁸⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 27.

²⁸⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 28.

²⁸⁶ BOHUŠ 1982, 65.

V poradí druhá osada vznikla na brehoch Štrbského plesa. Prvá budova v osade vznikla v roku 1872 a dal si ju postaviť Jozef Szentiványi ako prízemnú zrubovú poľovnícku chatu s drevenou šindľovou strechou. Pôvodne ju využíval sám, ale postupne začali prichádzať turisti aj do týchto končín a tak od roku 1873 ju pre nich sprístupnil.²⁸⁷

V roku 1875 vybudoval Uhorský karpatský spolok vlastnú turistickú chatu nad východným brehom plesa. Túto a aj predošlú poľovnícku chatu stavali Ján Zuskin z Liptovského Jána. V roku 1879 turistickú chatu Szentiványi odkúpil a stala sa súčasťou vznikajúcej osady. Jej význam postupne klesal a postupne sa stala iba ubytovňou pre personál a v roku 1911 úplne zanikla.²⁸⁸

Ako tretia v poradí vznikla v roku 1877 na poloostrove západného brehu plesa súkromná vila advokáta Juraja Pongrácza z Liptovského Mikuláša. Túto krásnu stavbu projektoval Gedeon Majunke. Aj táto vila prešla v roku 1877 s Szentiványiho a dostala meno Mikulášová Vila, podľa brata zakladateľa osady.**[30]** Po jeho smrti vila chátrala a nakoniec ju v roku 1920 odstránili.²⁸⁹

Ako štvrtý v poradí vznikol v roku 1879 hotel Štrbské pleso, ktorý mal pôvodne 4 izby a zo strany od plesa k nemu v roku 1892 pristavali poschodovú reštauráciu. V roku 1881 západne od hotela vznikol Turistický dom a vedľa neho v roku 1887 kaviareň a bazár. Pôvodný hotel a Turistický dom boli v roku 1905 zbúrané a nahradené terajším hotel Kriváň.²⁹⁰

Okolo 1880 vyrástlo niekoľko hrádzených viliek ktoré poskytovali svojim návštevníkom neobyčajne malebný pohľad na jazero s kulisou tatranských hrebeňov v pozadí.²⁹¹ V roku 1882 postavil majiteľ osady východne od hotela vilu Gemer. V tom roku nahradil poľovnícku chatu reprezentatívny rodinný letohrádok Szentiványiovcov, ktorý zanikol v roku 1915.**[31]** V porovnaní s inými architektonickými dielami, ktoré vznikali vo Vysokých Tatrách v neskoršom období sa musí uznať, že vtedajšie budovy skutočne harmonizovali s okolitou prírodou. V roku 1883 zriadili na juhovýchodnom okraji plesa letnú plaváreň, na jej mieste bola neskôr lodenica, ktorá bola zrušená v roku 1984.²⁹²

²⁸⁷ BOHUŠ 2014, 22.

²⁸⁸ BOHUŠ/HURAJTOVÁ 2014, 9.

²⁸⁹ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/strbske-pleso/111-najstarsie-budovy.html>, vyhľadane 30. 2. 2018

²⁹⁰ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 299.

²⁹¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 35.

²⁹² BOHUŠ/HURAJTOVÁ 2014, 14.

Osada sa postupne dostala do pozornosti aj urodzeným návštevníkom, v roku 1885 ju navštívil srbský kráľ Milan a tomuto účelu prispôsobili výstavbu nových objektov aj majiteľ osady. Prvá stavba hotelového charakteru, ktorá bola vybudovaná v tejto osade, bola v roku 1890 honosná vila Mária Terézia hotelového charakteru. Projektantom tohto objektu bol Gedeon Majunke. V roku 1919 bola premenovaná na Detvan a bola známa ako lyžiarska útulňa.²⁹³

Na východnom brehu jazera v roku 1885 pribudol kúpeľný dom s objemnými cínovými vaňami a dažďovými, lúčovými, bočnými i spodnými sprchami a ešte v tom istom roku bol osade priznaný charakter liečivých kúpeľov. Turisti tu mali k dispozícii 29 izieb, ktoré boli skromne zariadené, ale niektoré z nich boli už vtedy vybavené aj pieckami.²⁹⁴ V roku 1891 vzniklo súkromné letovisko baróna Pavla Prónaya na východnom brehu jazera, budova v roku 1914 prešla do majetku štátu a ten v nej vytvoril študentskú nocľaháreň Tatra, prvú svojho druhu v Tatrách.²⁹⁵

Riaditeľ kúpeľov v Starom Smokovci, Viliam Rainer, si dal v roku 1892 postaviť na juhozápadnom brehu vilu Tivoli. Projektoval ju taktiež Gedeon Majunke. Vila bola po roku 1918 premenovaná na vilu Marína.²⁹⁶**[32]**

V roku 1893 si dal Szentiványi postaviť honosné letovisko, ktoré podľa seba nazval Jozefovou vilou. V roku 1901 sa stala majetkom štátu a v roku 1919 ju premenovali na vila Jánošík. Pri projektovaní sa Majunke pohral s geometrickými formami a symetriou. Vila mala centrálnu krížovú dispozíciu založenú na štvorcovom pôdoryse s centrálnym priestorom vestibulu. Symetriu zámerne narušila asymetricky umiestnená štíhla nárožná valcová vežička. V výtvarnom stvárnení priečelí v duchu neskorého historizmu, použil Majunke osobité a pre neho typické spojenie neorenesančných motívov so švajčiarskym štýlom. Vila bola neskôr pripojená ku Grandhotelu.²⁹⁷

Najdrahšou a zároveň poslednou investíciou Jozefa Szentiványiho bola vila Augusta v roku 1897, bola vystavaná na základe plánovanej návštevy cisára Františka Jozefa I. A jej architektom bol Gedeon Majunke.**[33]** Cisár nakoniec Tatry nenavštívil, ale aj tak zostal budove názov kráľovský letohrádok. V roku 1901 odkúpil osadu od Szentiványiho štát a aj jeho ďalšie tatranské majetky. Po čase ju prenajal belgickej spoločnosti Wagons Lits Cook, ktorá v súčinnosti so Spišskou úverovou bankou vytvorila už skôr Uhorský hotelový a kúpeľný podnik. Ten investoval už skôr v Starom

²⁹³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 35.

²⁹⁴ BOHUŠ/HURAJTOVÁ 2014, 18.

²⁹⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 466.

²⁹⁶ BOHUŠ/HURAJTOVÁ 2014, 18.

²⁹⁷ DULLA 2010, 58.

Smokovci v roku 1904 a v Novom Smokovci v roku 1905 a nakoniec aj na Štrbskom Plese pristúpili k výstavbe hotela európskych parametrov.²⁹⁸ Veľký hotel – GrandHotel bol vybavený všetkým komfortom, projektovali ho budapeštianski architekti Quido Hoepfner a Gejza Gyorgy. Hotel bol dokončený v roku 1906, nachádzali sa tu luxusne zariadené izby a v suteréne hotela sa nachádzal vodoliečebný ústav.[34] V roku 1916 bol hotel premenovaný na Kriváň a takéto meno nesie až do dnešných čias.²⁹⁹ V rokoch 1914-1917 pribudovali k jeho západnej strane rozsiahlu kaviareň s oddychovou plošinou na jej streche. Bol to rozložitá prízemná stavba s kolonádou, ktorá niesla plochú strechu s progresívnou oceľovo-skeletovou konštrukciou a uplatnením estetiky oceľobetónových pilierov. Pohľad na terasu s komínom obklopeným zábradlím pripomínal parník a ako anticipoval estetiku ruského konštruktivizmu. V roku 1916 začali východne od hotela Grand stavať ďalší hotel, podľa projektov Quida Hoepfnera, ktorý v roku 1918 čiastočne upravil architekt Alois Pinkas. Objekt spojil s Jozefovou vilou, reštauráciou a hotelom Kriváň v roku 1923 ho dali do prevádzky ako hotel Hviezdoslav. V roku 1912 vznikla vedľa vily Augusta budova železničnej stanice, ktorú projektoval Gedeon Majunke.³⁰⁰[35]

8.5 Ozubnicová železnica

Na konci 19. storočia vzrastal záujem turistov o Vysoké Tatry a v tomto období vznikali aj požiadavky na pohodlnú dopravu turistov do tatranských osád. Na základe týchto podnetov bola v roku 1895 spustená výstavba trate s dĺžkou 4,75 km. V železničnej stanici Štrba sa na Košicko-bohumínsku železnicu napájala ozubnicová železnica vedúca na Štrbské Pleso.³⁰¹ Projekty trate vypracoval inžinier Emil Várnai z Budapešti. Podnikatelia A. Niedenthal a Ž. Kornshäuer zo Spišskej Novej Vsi začali stavbu v auguste 1895 a prevádzka železnice bola spustená 27. júla 1896. Jej prevádzka bola ukončená v roku 1933, kedy bola nahradená autobusovou dopravou. Dnes je Štrbské Pleso zo stanice Štrba znova sprístupnené ozubnicovou železnicou. Podnet k jej výstavbe dali Majstrovstvá sveta 1970.³⁰²[36]

²⁹⁸ BOHUŠ 2014, 20.

²⁹⁹ BOHUŠ 2014, 23.

³⁰⁰ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 469.

³⁰¹ ARGALÁCS 2012, 16.

³⁰² BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 38.

8.6 Nový Smokovec

(do roku 1918 Uj-Tátra-Fúred, Újtátrafúred, Új-Tátrafúred Neu-Schmecks a Neuschmecks)

História tejto osady sa začala písať v roku 1875, kedy si doktor Mikuláš Szontagh prenajal pozemky a rozhodol sa tu založiť si vlastné sanatórium na liečbu tuberkulózy, ktoré sa stalo základom osady. Sanatórium navrhol a postavil levočský staviteľ Anton Müller približne 500 metrov juhozápadne od Starého Smokovca. Bol to trojpodlažný objekt s 27 izbami, postavený v tirolskom štýle, prevažne drevený a z časti hrazdený, s vysokou sedlovou strechou a na štíte strechy s typickou zvoničkou.³⁰³ Na fasádach bola uplatnená maľovaná náročná bosáž a šambrány okien. Výzdobu dopĺňali vyrezávané okenné rámy a doskové výplne na priebežných balkónových ochodziach a balkónoch.³⁰⁴ Müller zámernou kombináciou týchto prvkov docielil, že sanatórium nadobudlo charakter vidieckych stavieb, čo súznelo s dobovou predstavou o štýlovej primeranosti takéhoto výrazu pre horské stavby. Sanatórium bolo uvedené do prevádzky 1. júla 1876. K tejto budove bol v roku 1877 na juhovýchodnej strane pristavaný kúpeľný dom so studenou vodoliečbou, s osobitým mužským a ženským oddelením. Na kúpeľný dom napojili v roku 1882 murované trojpodlažné 28 izbové sanatórium. Pri jeho projektovaní sa nechal Müller inšpirovať maurským slohom a vybavil ho štyrmi náročnými vežičkami.[37] Sanatórium svojou masívnou hmotou zdôraznenou prevýšenými štvorbokými náročnými vežami má výraz odvodený z talianskej renesancie.³⁰⁵ Zaujímavé na tejto stavbe bolo to, že ako prvé vo Vysokých Tatrách malo centrálné vykurovanie elektrickým ventilačným zariadením. Obidve budovy spolu s kúpeľným domom uprostred nich, boli prepojené vykurovaným koridorom v roku 1906 na priečelí oboch budov pristavali drevené kryté pavlače. Vzhľad staršieho sanatória bol oživený nadstavbou dvoch strešných veží. Pýchou zakladateľov Nového Smokovca bola zasklenená zimná záhrada s bujnou vegetáciou, vodotryskami, jazierkami, lavičkami, príjemným osvetlením a v hale poletovalo lesné vtáctvo.³⁰⁶ Zakrátko po vzniku prvých Szontághových objektov si v osade začala stavať svoje letohrádky aj zámožná maďarská šľachta. V roku 1900 bolo v osade 58 budov z toho 12 súkromných letovísk. Väčšina z nich vznikla západne od liečebnej osady, pozdĺž vozovky vedúcej na Štrbské Pleso. Medzi tieto stavby patrila hrazdená vila Paula z 90.

³⁰³ BOHUŠ 2014, 34.

³⁰⁴ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 465.

³⁰⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 465.

³⁰⁶ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 39.

rokov 20. storočia. Ďalej vila Lavína, secesný objekt postavený v roku 1902 podľa návrhu Izidora Stercha z Budapešti. Zachovali sa na nej hodnotné secesné prvky vrátane okenných výplní. Od roku 1877 stála západne od liečebného areálu rodinná vila Dr. Szotagha.[38] Zhruba naproti nej z opačnej strany cesty bol postavený na náklady Szontágha evanjelický kostol. Projektantom a staviteľom murovaného kostola v neorománskom štýle ovplyvnenom gotickými prvkami bol Gedeon Majunke zo Spišskej Soboty v roku 1887.³⁰⁷ [39]

Vo svojej liečebnej osade nezabúdala Szontagh ani zdravých návštevníkov, ktorým dal v roku 1880 vybudovať vilu Eriku, pravdepodobne podľa projektu Antona Müllera. Ďalšou budovou, ktorá bola postavená v roku 1891 pre voľný cestovný ruch bol štvorpodlažný hotel Európa s nádhernou rezbárskou výzdobou, už v typicky švajčiarskom štýle podľa vlastných projektov ho opäť staval Anton Müller.[40] V priestoroch hotela bola okrem 60 izieb aj spoločenská hala, riaditeľstvo kúpeľov s prijímacou kanceláriou a ordinácia doktora Szontagha.³⁰⁸

Poslednou významnou Szontagovou investíciou bolo do reštaurácie s kaviarňou. Tento objekt bol vystavaný na mieste starej nevyhovujúcej reštaurácie a kaviarne z roku 1877. Výstavba sa uskutočnila v roku 1895 a projektoval ju už známy spišský architekt Gedeon Majunke. Od západu bola na kaviareň napojená nová reštaurácia, s bohato zdobeným priečelím, čím sa vytvoril komplex stravovacích služieb so spoločenským salónom. Dve jedálne reštaurácie, kaviareň a vedľa nej spoločenský salón s 32 metrov dlhou a 6 metrov širokou zimnou záhradou z roku 1880 boli prepojené presklenou krytou kolonádou so zámerným sklonom podlahy a spojené s objektom sanatória.³⁰⁹

V čase smrti zakladateľa Nového Smokovca v roku 1899 mala osada 38 budov a 26 z nich tvorilo komplex liečebnej osady s 340 lôžkami. Od tohto roku až po rok 1909, keď sa správy rodinných majetkov ujal Mikuláš Szontagh mladší, moc sa v Novom Smokovci nezmenilo. Po jeho príchode nastáva znovuzrodenie stagnujúcej osady.³¹⁰ Vznikli tu však dve secesné vily, ktoré stoja za zmienku. Prvá vila vznikla v roku 1902-1903 s názvom Lavína a dal si ju postaviť továrnik Jakob Bruchteiner, podľa návrhu budapeštianskeho architekta Izidora Sterka. Secesné tvaroslovie sa výrazne prejavilo na výrezoch okenných otvorov a na členení okenných výplní, v hornej časti s hustým štvorcovým rastrom odrážajúci vplyv viedenskej secesie. Štylizovaný maďarský

³⁰⁷ DULLA A KOL. 2010, 260.

³⁰⁸ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 40.

³⁰⁹ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/novy-smokovec/204-kaviaren-a-restauracia-a.html>, vyhľadane 1. 3. 2018

³¹⁰ BOHUŠ 2014, 40.

ornament sa objavuje na solárnom symbole nad hlavným vstupom.³¹¹ Druhá vila s názvom Iskra, ktorá bola vybudovaná v rokoch 1906-1907. Do detailov si ju navrhla grófka Júlia Telekiová, so spisovateľským pseudonymom Szikra - slovensky Iskra. Budapešťiansky architekt Flóris Korb pravdepodobne vykonal iba technické prevedenie návrhov. Základný prvok interiéru tvorí anglikanizujúca poschodová obytná hala so schodiskom a terasou na úrovni prvého poschodia. Hala zdobia štukové reliéfy- alegórie hudby. Exteriér budovy je výsledkom použitia zmesi secesných a britských podnetov transformovaných a scelených do formálnej podoby vily z doby okolo roku 1900. Prvá svetová vojna však prekazila zamýšľajúce aktivity a rozvoj osady. Po príchode z vojny v roku 1917 predvídajúc vojnovými strádaniami vyvolaný nárast pľúcnych chorôb, Mikuláš Szontagh mladší nečakal na koniec vojny a pustil sa do výstavby obrovského a moderného sanatória.³¹²[41]

8.7 Dolný Smokovec

(do roku 1918 Alsótátrafüred, Alsó-Tátrafüred, Unter-schmecks a Unter-Schmecks)

Ďalšia z osád vznikla na miestach, kde od minulosti vyvieral dobre známy prameň výdatnej kyselky. So zámerom vytvoriť tu kúpele, bol tento pozemok pri prameni v roku 1881 prenajatý kežmarskému učiteľovi Jozefovi Bohušovi, ktorý tu ešte v ten rok vybuďoval jednoduchý drevený zrub so 4 miestnosťami. Čoskoro však zistil, že nedokáže sám svoje plány uskutočniť, preto zrub a svoje práva predal Kežmarskej banke, ktorá hneď v roku 1882 k zrubu pristavala ďalšie poschodie a vytvorila z neho ubytovací hostinec s 9 izbami.³¹³ Tam kde vyvierala pôvodná kyselka, bol objavený ďalší prameň železnej pramenitej vody. Na mieste oboch prameňov banka v roku 1883 postavila kúpeľný dom, ktorý zanikol začiatkom 20. storočia a na jeho mieste postavili fyzikálny kabinet, ktorý bol neskôr prestavaný na nevzhľadnú zamestnaneckú ubytovňu Štúr.³¹⁴ Prvou postavenou chatou Kežmarskej banky bola vila Veverička, mala 6 ubytovacích jednotiek a pôvodne tu bola jedáleň, čítareň a spoločenská miestnosť. Budova bola spojená traktom spolu s ďalším hotelom Kamzík, ktorý mal 45 izieb a 15 krytých balkónov. Komplex týchto budov spolu s kúpeľným domom zanikol na začiatku

³¹¹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 470.

³¹² DULLA A KOL 2010, 223.

³¹³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 44.

³¹⁴ MULÍK 1981, 97.

20. rokov 20. storočia.³¹⁵[42] Ako jeden z prvých tu už v roku 1882 vznikol hotel Orol so 60 izbami a menšie vilky so spoločnou reštauráciou. Okrem hostinca všetky ostatné objekty v kúpeľoch projektoval architekt Gedeon Majunke. Seriózne postavené hotely mali dvojité okná a izby vybavené kachľovými pecami.³¹⁶

Najjužnejšou stavbou osady bol hotel Hlucháň postavený v roku 1884, ktorý sa skladal z 59 izieb, 7 krytých veránd a 8 balkónov. Západne od reštauračného traktu vznikla 8-izbová vila Hrdlička.[43] Južne pod vilou Hrdlička vznikla v roku 1884 súkromná vila Aesculap, čo je meno antického boha podsvetia, ktorú si dal postaviť budapeštiansky lekár Samuel Papp.³¹⁷ Stavba stojí na krížovom pôdoryse z kompaktnej hmoty - dreva a pálenej tehly. Táto krásna vila nesie typické znaky tatranskej hrazdenej architektúry z prelomu storočí a súčasne je však ojedinelá tým, že polia, ktoré vyplňajú drevenú konštrukciu sú pokryté vymalbou inšpirovanou motívmi perzských fajansí. Vyrezávaná dosková výzdoba verandy a jemná čipkovitá výzdoba štítov dokresľovala malebný výraz tejto stavby. Vila bola premenovaná v 20. rokoch na vilu Kalinčiak, podľa slovenského spisovateľa Jána Kalinčiaka.³¹⁸[44]

Nezvyčajným hmotovo - priestorovým riešením sa vyznačuje rímskokatolícky kostol Najsvätejšieho Spasiteľa, pôvodne zasvätený uhorským kráľom sv. Štefanovi a sv. Ladislavovi. Jeho návrh pochádza z roku 1890, ale pre nedostatok financií bol dokončený až v roku 1895. Kostolík postavil Gedeon Majunke ako zrubovú stavbu na vysokej kamennej podmurovke, z ktorej vysunul nad úroveň terénu bočné lode a oproti hlavnej lodi ich zdvihol, takže nemajú rovnakú úroveň podlahy a navzájom sú oddelené zábradlím. Kostolík bol postavený v neoklasicisticko-secesnom štýle a už počas svojho vzniku zožal veľký úspech a písalo sa o ňom ako o majstrovskom diele drevenej architektúry.³¹⁹[45]

Na južnom konci osady od 2. polovice 80. rokov 19. storočia vznikla postupne kolónia šiestich súkromných letovísk. Pri vstupe do osady postavili koncom 19. storočia pekne vyrezávanú drevenú slavobránu s maďarským nápisom „Pozdrav Pánboh“, ktorá existovala ešte koncom 20. rokov akurát s tým rozdielom, že maďarský nápis bol nahradený československým znakom.³²⁰[46]

³¹⁵ DULLA A KOL. 2010, 228.

³¹⁶ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 465.

³¹⁷ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017,466.

³¹⁸ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 292.

³¹⁹ DULLA A KOL. 2010, 238.

³²⁰ BOHUŠ 1982, 249.

V roku 1916 kežmarská banka osadu predala Krajinskému ústavu pre zaopatrovanie invalidov v Budapešti a ten ju pretvoril počas 1. sv. vojny na vojenský lazaret a liečebňu tuberkulózy. Odvtedy sa stal Dolný Smokovec pre voľný cestovný ruch vo veľkej miere uzavretý. Po štátnoprávných zmenách prešla osada v roku 1921 do vlastníctva ministerstva zdravotníctva a tá tu zriadila detskú tuberkulóznú liečebňu.³²¹

8.8 Tatranská kotlina (do roku 1918 Barlangliget, Tátra-Barlangliget, Hohlenhain, Tatra-Hohlenhain a Szepes-Bélaer Hohlenhain)

Predmetom na založenie rekreačnej a kúpeľnej osady Tatranská kotlina bolo znovuobjavenie a sprístupnenie Belianskej jaskyni v roku 1882. Ako prvá tu vznikla pri vchode do jaskyne drevená útulňa pre správcu jaskyne a návštevníkov. Záujem o jaskyňu podnietil vznik novej turistickej osady pod jaskynným vchodom a tak tu v roku 1883 vznikli prvé objekty pre turistov.³²² V roku 1885 vznikol v osade prvý kúpeľný dom v blízkosti hotela Spišská Belá. V roku 1890 bol starý objekt nahradený novou stavbou so studenou vodoliečbou, ktorý stál na opačnom konci osady na záveternej lesnej čistine.³²³ [47]

V roku 1890 tu bola postavená budova tzv. Kasína, v ktorej bolo popri veľkej novej reštaurácii pre 500 návštevníkov aj 7 host'ovských izieb, tanečná sála s javiskom, čítareň, biliardová a klavírna miestnosť a kaviareň. Projektantom nebol nikto iný, ako spišskosobotský významný architekt Gedeon Majunke. [48] V roku 1894 severozápadne od kasína vznikol hotel Vaskapu s 29 izbami, ktorý bol po roku 1920 premenovaný na hotel Poľana.³²⁴

Bokom od ostatných letovísk si nechal pruský princ Kristian Kraft Hohenlohe v roku 1895 vybudovať prekrásny poľovnícky zámok. Bol postavený kežmarským staviteľom Viktorom Larazym, podľa návrhu kniežacieho staviteľa Buchholza zo Slawiec. Poľovnícky dom bol ukázkovým príkladom prejavu nórskeho národného romantizmu, takzvaného „dračieho štýlu“.³²⁵ [49] Členitá zrubová budova s charakteristickými motívmi vyrezávaných dračích hláv ukončujúcich štítu striech a vikierov a oblúčikovými hrebeňovými doskami bola zrejme inšpirovaná poľovníckou vilou

³²¹ BOHUŠ 1982, 85.

³²² BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 44.

³²³ BOHUŠ 1982, 87.

³²⁴ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 467.

³²⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 45.

nemeckého cisára Viliama II. postavenou pri Krasnolesji v Kaliningradskej oblasti od nórskeho architekta Holma Muntheho. Popri staršom katolíckom kostolíku z roku 1891, pribudol v roku 1905 v juhovýchodnej časti osady evanjelický kostol. Pekný murovaný kostol bol postavený v neorománskom slohu.³²⁶

8.9 Tatranské Matliare

(do roku 1918 Matlárháza, Tátramatlárháza, Matlarnau a Tatra-Matlarenau)

V roku 1865 si postavil Matej Loisch z Huncoviec na lesnej čistine pri Skalnatom potoku, v blízkosti starej horárne, poľovnícku chatu. Poníže nej postavil v roku 1884 pre turistov zrubovú vilu Loisch s 13 izbami. Rozhodol sa tu vybudovať letovisko a tak v roku 1885 z východnej strany hotela postavil Kúpeľný dom a v roku 1889 aj veľký hotel a nazval ho Skalnatý potok. K turistickému domu z roku 1884 pribudla v roku 1895 veľká zrubová hrazdená jedáleň, čím sa z neho stal hotel Matliare. Bola to nízka drevená budova z tmavého dreva so šindľovou strechou a prednú stranu hotela tvorili veľké presklené okná s drevenou konštrukciou.[50] Za Loischovho života tu ešte vznikol hotel Tatra, ktorý mal 36 moderne zariadených a vykurovaných izieb, prispôsobených na zimnú prevádzku. Prístavbu jedálne i hotel Tatra projektoval architekt Gedeon Majunke.³²⁷[51]

Po Loischovej smrti nastal útlm, ale keď sa v roku 1910 ujal vedenia osady Arpád Forberger, nastal nový rozmach osady. V roku 1912 juhozápadne od starších hotelov, na mieste bývalej vily Székely, blízko cesty Márie Terézie, vznikol secesný hotel Svišťovka, ktorý bol neskôr rozšírený prístavbou verandy. Murovaný hotel prispôsobený aj na zimnú prevádzku mal 42 moderne zariadených izieb a studenú vodoliečbu.[52] Bol to prvý objekt s elektrickým osvetlením a ústredným kúrením v osade. V rokoch 1915-1917 Rakúsko-uhorská vojenská správa zriadila v blízkosti osady v severozápadnom cípe rozľahlej lúky, veľký vojenský lazaret s liečebňou TBC.³²⁸

³²⁶ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 467.

³²⁷ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/tatranske-matliare/124-najstarsie-budovy.html>, vyhľadané 5. 3. 2018

³²⁸ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 46.

8.10 Studenopotocké Kúpele

(do roku 1918 Tarpatak- Fured a Wildbad Kolbach)

V tesnej blízkosti Hrebienka otvorili v roku 1875 Ruženinu chatu, pozemky pod ňou boli prázdne a tak sa majitelia týchto pozemkov rozhodli pre vybudovanie komfortného vysokohorského turistického strediska.³²⁹ V roku 1883 zadali popradskému staviteľovi Fedákovi, aby podľa projektov Antona Müllera, zrealizoval prvý z plánovaných objektov. Bol to dvojpodlažný hotel Studený potok s reštauráciou na prízemí a 11 hosťovskými izbami. Krásu hotela dopĺňala vyhlídková vežička, ktorá sa vypínala nad strechou hotela.³³⁰ Jednoduchá Ruženina chata zostala v tieni nového hotela a ostala nepotrebná, stal sa z nej sklad a maštal' v roku 1883 chata vyhorela. Na jej mieste vyrástla rok po požiari nová stavba, Ruženin hotel s 20 hosťovskými izbami. Priestor medzi týmito hotelmi vyplnil prízemný kúpeľný dom. Častá zmena majiteľov spôsobila stagnáciu kúpeľov a krátko po 1. sv. vojne kúpeľný dom assanovali. Kúpele úplne zanikli po požiari v roku 1927³³¹ [53]

8.11 Tatranská Polianka

(do roku 1918 Weszterlak, Weszter-Széplak, Tátra-Széplak, Westerhaus, Weszterheim a Tatra-Weszterheim)

V roku 1881 kúpil podnikateľ a majiteľ vo Veľkom Slávkove Pavol Weszter majetok pod úpäťm Slavkovského štítu. Kúsok nad gerlachovskou horárňou, ktorá tu stála už od 70. rokov, si na lúke zvanej Polianka, postavil v roku 1884 vlastnú poľovnícku chatu. V roku 1888 tu bola vybudovaná poschodová vila Marianna s jedálňou, obchodom a kuchyňou. Rok vzniku tejto vily je aj vznikom osady.³³² Ďalší vývoj nabral rýchle tempo. V roku 1890 postavili vilu Themis, v roku 1891 vilu Tusculum, v roku 1892 Weszterheim. Krásna vila s hrazdenou architektúrou, ku ktorej bola neskôr pristavaná drevená veranda v ktorej otvorili reštauráciu.[54] Asi 150 metrov juhozápadne od kaviarne v roku 1896 majitelia osady postavili 19 izbovú vilu

³²⁹ BOHUŠ/ BOHUŠ ml. 2008, 47.

³³⁰ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014, 70.

³³¹ BOHUŠ 2016, 73.

³³² BOHUŠ 1982, 256.

Millenium. Juhozápadne od vily Millenium postavili v roku 1902 veľkú pozdĺžnu vilu Tivoli.³³³[55]

Liečebné úspechy neďalekého Nového Smokovca podnietili premeniť aj Tatranskú Polianku na kúpeľnú osadu. V roku 1897 tu vyrástol veľký Kúpeľný dom, ktorého projektantom sa stal Gedeon Majunke.³³⁴[56]

Najvyššie položenou budovou v osade sa stalo Guhrove sanatórium, ktoré začali stavať v roku 1906 a do prevádzky bolo dané 2. decembra 1907. Krásnu murovanú budovu sanatória umožňujúcu celoročnú klimatoterapiu staval podľa projektu Gedeona Majunkeho, stavebný majster Pavol Krausz z Veľkej Lomnice. V dvojposchodovom objekte so secesnými prvkami bolo 55 izieb, ktoré boli priechelím otočené na juh a mali balkóny s loggiami, kúpeľne a na prízemí jedáleň, hudobný salón, laboratória a lekárska ordinácia.[57] V roku 1914, tak ako aj vo väčšine osád bolo sanatórium zablokované pre potreby vojenského lazaretu.³³⁵

8.12 Vyšné Hágy

(do roku 1918 Magas-Hági, Felsőhági, Hochhagi, Hoch-Hagi)

Základom vznikajúcej osady sa v roku 1890 stal prízemný turistický hotel so 4 izbami a reštauráciou s názvom Koliba. Hotel o tri roky neskôr prestavali podľa projektu Gedeona Majunkeho na jednoposchodový dom švajčiarskeho štýlu, ktorý mal na čelnej strane krytú verandu s peknou vežičkou. Severozápadne nad hotelom vznikol už v roku 1891 jednoduchý kúpeľný dom, ktorý zakrátko zväčšili nadstavbou so 6 izbami. Objekt zanikol v 50. rokoch 20. storočia. Po prvých objektoch turistického charakteru bol v najjužnejších miestach osady postavený súkromný prízemný Poľovnícky dom, ktorý pripomínal dobové horárne v švajčiarskom štýle s pozdĺžnou krytou verandou.³³⁶[58]

Pôvodný zakladateľ osady predal osadu v roku 1897 kniežat'u Kristiánovi Kraft-Hohenlohemu, ktorý už vlastnil Tatranskú Javorinu s Javorovou a Bielovodskou dolinou. Nájomca osady sa snažil presvedčiť nového majiteľa o potrebe ďalšieho rozvoja osady smerom k zámožnejším hosťom. A tak tu v roku 1897 vyrástol väčší zrubový hotel Erika s 55 izbami,[59] podľa projektu Gedeona Majunkeho a rok si tu

³³³ BOHUŠ/ BOHUŠ ml. 2008, 50.

³³⁴ BOHUŠ/ BOHUŠ ml. 2008, 50.

³³⁵ DULLA/MATUŠÍKOVÁ 2002, 302.

³³⁶ BOHUŠ/ BOHUŠ ml. 2008, 51.

Hohenhole dal vybudovať menší poľovnícky zámoček, dnes známy pod názvom Kaštielik.³³⁷ [60]

8.13 Tatranská Lomnica

(do roku 1918 Tatra- Lomnic, Tátralomnicz, Tatralomnitz)

Vznikla ako posledná osada založená v 19. storočí a osobitosťou jej vzniku bolo, že ju zakladal uhorský štát. Najstaršia trvale obývaná budova tu vznikla už v roku 1881 a bola ňou urbárska hájovňa obce Veľká Lomnica. Približne 200 metrov severne nad horárňou postavila obec v roku 1888 rekreačnú Lomnickú lesnú vilu, ku tomuto zrubovému domčeku v roku 1890 pristavali hrazdenú poschodovú budovu na kamennom základe a tak vznikol 16 izbový turistický hotel. Hotel vyhorel v roku 1925.³³⁸ [61]

História Tatranskej Lomnice začína však až rokom 1892, kedy štát a zámožná maďarská šľachta, začali na odkúpených pozemkoch v blízkosti dvoch, už existujúcich objektov s rozsiahlou stavebnou činnosťou. V snahe zabezpečiť potrebný kapitál pre ďalší rozvoj osady, uzavrela ministerstvo pôdohospodárstva zmluvu so Spišskou úverovou bankou z Levoče. Banka s úmyslom založiť na tomto mieste novú klimatickú osadu, tu ako jednu z prvých budov postavila hotel Lomnica, ktorý dal aj názov novej osade. Trojpodlažný 55 metrov dlhý a 30 metrov široký hotel s eklektickými prvkami španielsko-maurskej a nemeckej hrazdenej architektúry projektoval Gedeon Majunke. Hotel pozostával z dvoch hmôt, hlavnej ubytovaco-stravovacej časti a technického zázemia. Vyvýšený suterén slúžil na ubytovanie personálu hotela a na východnej strane bola umiestnená ľudová piváreň a vináreň.³³⁹ Na tejto podnoži bolo situované reprezentatívne podlažie, v ktorom sa nachádzala veľká reštaurácia a kaviareň pre 300 hostí, hala a kancelárie riaditeľstva kúpeľov. Hlavný priestor reštaurácie bol členený štíhlymi liatinovými stĺpmi na trojlodie. Priamo naň nadväzovala predstupujúca presklená hrazdená veranda s plochou vegetačnou strechou. Hrazdené poschodie slúžiace na ubytovacie účely ukončovala gotizujúca sústava striech. Hotel Tatranská

³³⁷ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/vysnehagy.html>, vyhľadané 7. 3. 2018

³³⁸ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/tatranska-lomnica/128-historia-tatranskej-lomnice.html>, vyhľadané 11.2.2018

³³⁹ DULLA/MORAVČÍKOVA, 256.

Lomnica bol celé desaťročia jednou z najreprezentovanejších stavieb vo Vysokých Tatrách.³⁴⁰[62]

Vo veľkom si tu začali stavať súkromné letohrádky zahraničný vplyvný ľudia. V roku 1893 postavil barón Vojtech Liphay svoj nádherný letohrádok, ktorý projektoval známy budapeštiansky architekt Alexander Fellner. Okrem pozoruhodnej architektúry sú technickou pamiatkou aj slnečné hodiny vsadené ho steny budovy. V roku 1894 si postavil vilu budapeštiansky prokurátor. Ďalšou z prvých budov osady bolo 4 izbové letovisko grófov Kataríny a Jolany Pejacsevichových, postavené na Tatry v zriedkavom tirolskom štýle v roku 1895. Najvyššie položeným letohrádkom bola vila riaditeľa Gerevicha z roku 1898, o tejto budove je len veľmi málo informácií, pretože budova bola zbúraná a na jej mieste bol postavený neskôr Grandhotel³⁴¹[63].

Nevyhnutným prvkom každej kúpeľnej osady bol kúpeľný dom, v ktorom sa sústreďovala kúpeľná prevádzka. Najreprezentatívnejší príklad z konca 19. storočia predstavuje kúpeľný dom práve v Tatranskej Lomnici navrhnutý budapeštianskym architektom Vilmosom Ruppertom. Bol postavený v rokoch 1894-1895, staval ho štát ako vzorový pre ostatné kúpeľné zariadenia.[64] Bol vybavený najmodernejším zariadením s uplatnením všetkých najnovších výdobytkov podľa vzoru podobných nemeckých liečebných ústavov.³⁴² Cez krytú terasu sa vchádzalo do „maurskej“ vstupnej haly s dekoratívnou výmalbou a oproti bol situovaný bazén. Jeho výtvorný výraz v duchu neskorého historizmu ťaží hlavne z renesancie - celkový výraz priečelí vrátane štukovej a sgrafitovej výzdoby, z baroka - kupolovitá strecha, empíru - termálne okná, maurského štýlu - maurské oblúky vo vstupnej hale, ornamentálne maľby v hale a liatinové stĺpy v plavárni, neskorej gotiky - striedky vikierov, ale aj zo švajčiarskeho štýlu - v tomto prípade modifikovaných neorenesančných motívov prevedených v dreve, nachádzajúcich sa vo vyrezávanej výzdobe okrajov stiech.³⁴³

Významný progres v rozvoji Tatranskej Lomnice znamenal vybudovanie železničnej trate, ktorá ju spojila s Popradom. Prednosť pred ostatnými dostala Tatranská Lomnica z dôvodu, že sa tu nachádzali prvé a zatiaľ jediné štátne klimatické kúpele vo Vysokých Tatrách. Projekty trate dlhej 9,2 km zhotovil staviteľ A. Niedenthal a trať bola spustená v roku 1895.³⁴⁴

³⁴⁰ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 52.

³⁴¹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 467.

³⁴² BOHUŠ 1982, 255.

³⁴³ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 467.

³⁴⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 54.

V tom istom roku postavila Spišská úverová banka v Levoči, nájomkyňa Tatranskej Lomnice, krásny 65 izbový hotel s názvom Bethlenov dom.[65] Jeho projektantom bol takisto Gedeon Majunke a po hoteli Lomnica sa stal druhým najväčším hotelom v osade. Bola to trojpodlažná stavba s centrálnou umiestneným vstupom a dreveným schodiskom. V prízemí murovaná, na poschodí hrazdená stavba bola v období svojho vzniku bežnou tatranskou budovou tohto typu. Tretie podlažie bolo v manzardovej streche, ktorá bola na oboch krídlach stavby mierne vyvýšená, v centrálnej časti natoľko, že vytvárala priestor pre obytnú miestnosť štvrtého podlažia. Hlavný vstup a bočné vchody rizalitov boli prekryté otvorenou drevenou verandou a izby na poschodí mali drevené balkóny čo na fasáde ešte viac umocnilo centrálnu symetriu celej stavby. Po páde monarchie v roku 1918 ho premenovali na Slovenský dom a tento názov si nechal až do roku 1975, kedy bol asanovaný. Hotel stál na mieste medzi dnešnou železničnou stanicou a základnou školou, reštaurácia ani jedáleň sa tu nenachádzali, hostia sa stravovali vo vedľajšom hoteli Lomnica. V okolí budovy sa nachádzal krásny park a hostia z izieb mali nádherný výhľad na panorámu Lomnického štítu.³⁴⁵

Vilu, známu pod miestnym názvom „zámoček“ si dal postaviť gróf Széchenyi na spôsob neomietaných tehlových anglických vil. Stavbu projektoval Béla Takách, architekt a maliar žijúci v New Yorku, ktorý pochádzal z Mukačeva a svoju stavebnú dráhu začínal v Budapešti. Pekný tehlový letohrádok interpretujúci v modernom poňatí anglickú tudorovskú gotiku, bol situovaný v parkovom prostredí, vedľa cesty vedúcej do Veľkej Lomnice.³⁴⁶[66] Objekt spočíva na kamennej podnoži, strmú členitú strechu dotvárajú charakteristicky zdôraznené a prevýšené komíny. Nad vstupom sa nachádza reliéfny erb a lemujú ho dve päťboké vežičky. Racionalistická a modernistická tendencia sa tu stretáva ešte s ešte doznievajúcimi princípmi malebnosti. Racionálny výraz je v detaile narušený naturalistickým prvkom kamenného kyklopského muriva voľne prerastajúceho do tehlovej plochy priečelí tzv. plavajúcimi kameňmi. Vila sa neskôr stala prvým sídlom správy TANAP-u.³⁴⁷

V závere hlavnej kúpeľnej promenády postavil Gedeon Majunke dva kostolíky. Rímskokatolícky kostol bol postavený v roku 1899. Zatiaľ sa nepodarilo objasniť z akých príčin k tomu došlo, ale jedná sa skoro o presnú kópiu kostolíka sv. Jozefa pri jazere Carezza v Južnom Tirolsku od Josefa Muscha a Carla Lurana z roku 1897. Je tu

³⁴⁵ <http://tatryblog.sk/2006/02/zmiznute-stavby-slovensky-dom/>, vyhľadané 8. 3. 2018

³⁴⁶ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 467.

³⁴⁷ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 292.

badateľná snaha o začlenenie stavby do horskej krajiny, ako jej prirodzenej a odvekej súčasť pomocou bezčasových foriem vidieckych kostolov.³⁴⁸

V rovnakej dobe vznikol kúsok nad rímskokatolíckym kostolom, druhý, jednoduchý evanjelický kostol sv. Trojice zakomponovaný do vizuálne atraktívneho urbanistického konceptu. Stavbu môžeme charakterizovať ako neogotickú s neorománskymi prvkami. V roku 1905 prenajal štát kúpeľnú osadu belgickej spoločnosti Wagons Lits Cook, ktorá v tom istom roku pristúpila k výstavbe reprezentatívneho hotela.³⁴⁹**[67]**

Miesto pre stavbu hotela vybrali nad kúpeľným domom na morénovom vale. Projektom stavali ako ostatné dva grandhotely známi budapeštianski architekti Quido Hoepfner a Gejza Gyorgy. Na tejto stavbe je zaujímavé to, že pri výstavbe prvý krát v monarchii použili železobetónovú konštrukciu. Trojposchodová trojtaktová budova obdĺžnikového pôdorysu je na južnej strane bohato členená rizalitmi, arkiermi, balkónmi a lodžiami vystupujúcimi a zároveň včlenenými do fasády a vikiermi, strieškami a vežičkami s bohatým hrazdením na úrovni najvyššieho podlažia v strešných nadstavbách.³⁵⁰**[68]** Túto rozmanitosť pôvodne dopĺňala drevená veranda pred reštauráciou a farebne i štruktúrou odlišené polia v omietke. V čase svojho vzniku bol hotel svojou bohatosťou a veľkosťou mimoriadne pôsobivý. Zvyšky dekadentnej aristokratickej secesnej atmosféry sa v jeho vnútri zachovali dodnes. Lomnický Grandhotel, pôvodne Hotel Palace, bol otvorený v roku 1905 a v čase svojho otvorenia mal 150 luxusne zariadených izieb na svetovej úrovni, jedálenské priestory pre 300 ľudí, veľkú halu so secesnou výzdobou a zariadením, konferenčnú miestnosť, čítareň a biliardovú herňu.³⁵¹ Pri kolaudácii stavby sa zistili väčšie nedostatky na streche, ktorú museli rozobrať a postaviť novú. Krátko potom sa v múroch hotela začali objavovať praskliny, pretože podlažie morénového valu bolo nestabilné. V roku 1907 zabránili ďalšiemu praskaniu inštaláciou oceľových traverz do stien a podláh. V roku 1918 bol hotel Palace premenovaný na Grandhotel Praha. Pred odovzdaním Tatranskej Lomnice orgánom nového československého štátu dovtedajšie vedenie osady previezlo hotelové zariadenie a archív do Maďarska.³⁵²

V roku 1908 vyrástol letohrádok grófký Dessewffyovej, v jej blízkosti v roku 1908 vznikla vila grófký Ilony Zichyovej. Projektantom bol známy budapeštiansky architekt

³⁴⁸ BOHUŠ 1982, 256.

³⁴⁹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 468

³⁵⁰ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 299.

³⁵¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 73.

³⁵² BOHUŠ 1982, 257.

umelecko- priemyselnej školy Lórant Balogh-Almásy. V blízkosti železničnej stanice, pri dnešnej ceste slobody si tu v roku 1894 rodina Cornideszova zriadila letovisko, ktoré bolo pred 1. sv. vojnou zmenené na ubytovací turistický dom. V roku 1912 bola postavená krásna secesná vila Tulipán, v ktorej vznikol penzión s 12 izbami. Pre menej náročný klientelu postavilo riaditeľstvo štátnych kúpeľov tesne pred 1. sv. vojnou hotel Lomnička.³⁵³

8.14 Nové Štrbské Pleso

(do roku 1918 Móry-telep, Uj-Csórbató, Neu-Csorbaer See)

V roku 1897 kúpil architekt Karol Móry pozemky južne a juhovýchodne pod Štrbským plesom s úmyslom tu vybudovať rekreačnú osadu.³⁵⁴ Čiastočným zahradením potoka Mlynica vyčistením močariny dávneho plesa tu vytvoril umelé jazero, ktoré nazval Nové Štrbské Pleso. V roku 1905 tu postavil jednoduchý hotel s reštauráciou, ktorý sa stal základom osady, ktorá pri ňom vznikla. Móry chcel prilákať menej náročnú klientelu, na rozdiel od luxusných pomerov na Štrbskom Plese.³⁵⁵ [69]

8.15 Podbánske, Ždiar a Javorina

(Podbanske do roku 1918: Podbanszko, Podbanszkó, Pod Banska)

(Ždiar do roku 1918:)

(Javorina do roku 1918:)

Vysoké Tatry boli zo západu na východ na západ prepojené Klotildinou cestou, ktorá viedla medzi Štrbským Plesom a Starým Smokovcom. Na ňu nadväzovala cesta Márie Terézie, ktorá pokračovala cez Tatranskú Kotlinu až k Tatranskej Javorine. Bolo rozhodnuté, že cesta bude predĺžená až po Lysú Poľanu, a to z dôvodu uľahčenia turistického kontaktu s poľskými Tatrami. Táto cesta bola dokončená v roku 1908 a je nazývaná Cesta Slobody. Cesta spájala staršie osady a zároveň pri nej vznikli novšie tatranské osady. Charakteristické pre tieto novšie osady bolo to, že vznikali iba ako sezónne a turistické a kúpeľné centrá a zakladatelia nepočítali so stálymi obyvateľmi.

³⁵³ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/tatranska-lomnica/130-najstarsie-budovy.html>, vyhľadané 13.3. 2018

³⁵⁴ CHOVANCOVÁ/KOUTNÁ/ŠMATLÁK 2010, 61.

³⁵⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 55.

Základ osady Podbánske tvorila štátna horáreň, ktorá tu bola vybudovaná v roku 1871, prvé návrhy na postavenie turistickej základne boli publikované už v roku 1885. Prvú jednoduchú nocľaháreň tu vybudovali až v roku 1925.³⁵⁶

Ždiar vznikol už v 16. storočí, reťazové osídlenie získalo na začiatku 19. storočia charakter roľníckych osád. Pôvodné jednopriestorové zrubové koliby sa menili prehradením obytných od hospodárskych priestorov a nakoniec nadobudli átriový pôdorys s obydliami otočenými k slnku, maštaľou a stodolou na severnej strane a povozmi v spojovacích traktoch. Zo všetkých strán uzavreté štvorcové dvory boli dokonale chránené pred vetrom. V roku 1904 kúpil časť ždiarskych pozemkov knieža Hohenlohe a premenil ich na poľovnícky revír.³⁵⁷

Na území Tatranskej Javoriny sa už v 17. storočí nachádzal sezónny majer, v roku 1878 odkúpil javorinské panstvo pruský princ Hohenlohe, jeden z najbohatších nemeckých šľachticov, ktorý vlastnil už nemalé pozemky v Tatrách. Pre robotníkov veľkostatku nechával stavať drevené kolektívne domčeky, ktoré sa svojou architektúrou nepodobali ľudovým obytným stavbám v okolitých podtatranských obciach. Mali hornobavorský alpský charakter s typicky nízkou sedlovou strechou a svojim zovňajškom, manzardkami, priestrannými verandami okolo domu i rezbárskou výzdobou pripomínali už tatranské objekty s prvkami dolnosliezskej architektúry. V roku 1884 si dal postaviť Hohenlohe krásny poľovnícky zámoček podľa projektu Gedeona Majunkeho.[70] V roku 1888 zrušil turistickú ubytovňu a osada postupne nadobúdala lesnícky charakter s obmedzeným vstupom nežiadúcich návštevníkov. Sám bol síce protestant, dal však v obci vybudovať rímskokatolícky krásny drevený kostolík patrónky lesných robotníkov Svätej Anny. Stavbu previedol v roku 1903 spišský stavitel' Bliesner s prvkami nórskeho dračieho štýlu.³⁵⁸[71]

8.16 Tatranská elektrická železnica a pozemná lanovka na Hrebienok, kiosk

Na výstavbe elektrickej železnice od roku 1906 pracovalo 500 robotníkov. Prvý úsek trate z Popradu po Starý Smokovec dali do prevádzky 17. decembra 1908. Odvtedy spočíva ťažisko hromadnej dopravy vo Vysokých Tatrách na železnici. Samozrejme, že trať a aj staničné budovy prešli počas svojej vyše storočnej prevádzky niekoľkými

³⁵⁶ BOHUŠ 1982, 251.

³⁵⁷ BOHUŠ/ BOHUŠ ml. 2008, 58.

³⁵⁸ <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/javorina.html>, vyhľadane 13.3.2018

úpravami. Cieľovú stanicu na Štrbskom plese presunuli z historického centra osady, ktorá stála vedľa vili Augusty na jazernom brehu na vhodnejšie miesto.³⁵⁹[72]

Pozemná lanová dráha na Hrebienok bola budovaná ako logické pokračovanie železnice z Popradu so Starého Smokovca. Pozemnú lanovku zo Starého Smokovca na Hrebienok spustili súčasne s prvým úsekom Tatranskej železnice v decembri 1908. Ťažko riešiteľný problém križovatky s dnešnou Cestou slobody a vedenia trasy v zastavanej časti osady si vynútil stavbu osobitnej údolnej stanice asi 300 metrov nad železničnou stanicou.³⁶⁰ Pozemná lanovka funguje na princípe kyvadlového pohybu dvoch vozňov na spoločnom lane s pohonným motorom v hornej staničnej budove a s výhybkou uprostred dvojkilometrovej trasy. Prvé otvorené vozne so sklopnými opierkami drevených lavíc mali kapacitu 45 ľudí a rýchlosť 2,5 metra za sekundu.³⁶¹

Reprezentantom neskorej- geometrizujúcej fázy secesie bol tzv. kiosk na Hrebienku z roku 1909-1910.³⁶²[73] Nechala ho postaviť spoločnosť Phóbus a slúžil ako kaviareň a reštaurácia. V jeho štýlovom výraze sa prejavuje kombinácia budapeštianskych, teda uhorských a viedenských vplyvov. Charakteristické motívy uhorskej secesie predstavovalo skosenie horných rohov a séria pravouhlých úzkych okien nad vstupom.³⁶³

8.17 Turistické chaty mimo osád

Vysoké Tatry sú v skutku jedinečným prírodným klenotom našej vlasti a celého mohutného oblúka Karpát a preto niet divu, že o ich spoznávanie a sprístupnenie chatami a útulňami bol mimoriadny záujem.³⁶⁴

Chata je spravidla solitérna stavba, obývaná len príležitostne. V dnešnom ponímaní takéto objekty slúžia predovšetkým športovo-rekreačným účelom. Priekopníci tatranskej turistiky putovali aj zo vzdialených krajov k ústiam dolín, ktorá predstavovala celodennú námahu a bolo treba v horách častokrát stráviť aj noc.³⁶⁵

³⁵⁹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 62.

³⁶⁰ CHOVANCOVÁ/KOUTNÁ/ŠMATLÁK 2010, 68.

³⁶¹ CHOVANCOVÁ/KOUTNÁ/ŠMATLÁK 2010, 69.

³⁶² ARGALÁCS 2012,102.

³⁶³ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 470.

³⁶⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2007, 63.

³⁶⁵ BOHUŠ 1962, 20.

Najstaršími predchodcami chát boli jednoduché prístrešky prírodného materiálu, v lese to bolo väčšinou z haluzí a dreva. V alpínskom pásme to boli najmä ohniská, ktoré vznikali pod mohutnými previsnutými balvanmi.³⁶⁶ V 16. storočí, kedy sa začali o Vysoké Tatry zaujímať cestovatelia, boli už dlhšie obývané- pastiermi, drevorubačmi a baníkmi. Niektoré objekty, pôvodné projektované ako chaty, dali základ tatranským osadám a o tých sme písali v predchádzajúcich kapitolách architektúry. Našli sa aj také, ktoré boli postavené mimo osád a slúžili turistom. Po postavení Rainerovej útulne v roku 1865 nasledovala v roku 1875 Ruženina chata a Jozefova chata a potom ďalšie.³⁶⁷

V roku 1876, keď postavili turistický chodník do Velickej doliny, nastal tu turistický ruch a nestačil už len chodník, ale bolo treba vybudovať aj chatu. Prvú útulňu, ktorú tu postavili bola Bláskyho chata. Po 3 rokoch ju zničila snehová lavína. V roku 1878 ju nahradila druhá Hunfalvyho chata, ktorú zničil požiar.³⁶⁸ Tretia vznikla koncom 19. storočia a postupne sa rozrástla až v roku 1968 vznikol dnešný horský hotel Sliezsky dom. Je to jedna z najväčších tatranských turistických chát.³⁶⁹ V dolnej zalesnenej časti doliny, vznikol v roku 1912 prvý stály lyžiarsky mostík vo Vysokých Tatrách. V roku 1925 pribudol ďalší a pri ňom postavili Guhrovu chatu, pomenovanú podľa priekopníka zimných športov, lekára Michala Guhra. Mostíky a chata zanikli v 50. rokoch 20. storočia.³⁷⁰

8.17.1 Chaty pri Popradskom Plese (1500 m. n. m.)

Po výstavbe podtatranského úseku Košicko-bohuminskej železnice a založení osady Štrbské Pleso sa zvýšila turistická frekvencia v Mengusovskej doline. Najčastejším cieľom bolo najskôr Popradské pleso, neskôr Hincove plesa a preslávený vyhlídkový končiar Rysov. Vďaka popularite Mengusovskej doliny schválil Uhorský karpatský spolok výstavbu turistickej chaty pri Popradskom Plese v roku 1876, trvalo 3 roky pokiaľ bola stavba dokončená a dali jej názov Majláthova chata. Bola to drevená chata, ktorá mala tri miestnosti, dve spálne a prostrednej miestnosti bolo otvorené ohniskom s komínom. Útulňa nemala dlhú životnosť a vyhorela v roku 1880.³⁷¹

³⁶⁶ BOHUŠ 2014, 6.

³⁶⁷ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014, 63.

³⁶⁸ BOHUŠ ml. 2015, 54.

³⁶⁹ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 201, 62.

³⁷⁰ BOHUŠ ml. 2015, 55.

³⁷¹ BOHUŠ 2015, 40.

Druhá chata bola rovnako veľká a vyrástla na mieste pôvodnej chaty už v roku 1882. Teraz však múry boli postavené z kameňa, kónicky tvarované tak, aby odolávali snehu. Vnútorne steny ju delili na tri miestnosti, dve izby a vstupnú chodbu.³⁷² Namiesto pôvodného otvoreného ohniska v strednej miestnosti bol postavený kozub. Časť budovy bola podpivničená a priechod tvorila zastrešená veranda.³⁷³ Nazývali ju buď Popradská chata, alebo presnejšie Chata pri Popradskom plese. Avšak v roku 1890 vyhorela aj táto budova. Napriek tomu, že tu vyhoreli už dve chaty, dali v roku 1892 do prevádzky tretiu chatu na severozápadnom brehu plesa. Staviteľom bol miestny zemepán František Máriassy. Bola to trojizbová chata rovnakého pôdorysu, ako jej predchodkyne, ale s tým, že bola na výstavbu použitá žula a drevo. Od roku 1921 si chatu prenajal KČST a kapacitu lôžok rozšírili na 150 miest.³⁷⁴[74]

8.17.2 Sliezsky dom (1670 m. n. m.)

Prvú prízemnú chatu s plochou strechou postavila sliezka sekcia Uhorského karpatského spolku na brehu Velického plesa vo výške 1670 m. n. m. v rokoch 1892-1894 a bola otvorená na začiatku sezóny roku 1895. Chata bola orientovaná východno-západným smerom s vchodom otočeným na východ. Chata mala verandu, neskôr zasklenú a dve spoločné nočľahárne s kapacitou 30 lôžok. Jej tvorcom bol staviteľ Gustav Husz z Tvarožnej. Po dvanástich rokoch chatu rozšírili rozsiahlou prístavbou v podobnom štýle, ktorú nasmerovali kolmo na pôvodný objekt pozdĺž úpätia hory za chatou, tým vznikol komplex v tvare písmena T s veľkým počtom lôžok.³⁷⁵ [75]

8.17.3 Chata Kamzík (1305 m. n. m.)

V tesnej blízkosti Rainerovej chaty, vo výške 1550 m. postavila obec Stará Lesná v roku 1884 turistický hotel Kamzík. Pôvodne to mala byť prízemná obecná hájovňa, ale nakoniec počas výstavby projekt rozšírili o nadstavbu poschodia so sedlovou strechou a tým vznikol turistický hotel s 8 izbami a reštauráciou. Na začiatku 20. storočia sa stal vlastníkom chaty uhorský lesný erár, ktorý k nej v roku 1907 pristaval z dvoch strán veľkú presklenú verandu s reštauráciou na masívnych kamenných základoch.[76] Týmto rozšírením bola chata rozšírená o ďalšiu izbu a v roku 1954 chatu

³⁷² RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014, 56.

³⁷³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2007, 40.

³⁷⁴ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014, 56.

³⁷⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2007, 69.

opäť rozšírili na 10 izieb so 100 lôžkami. V roku 1980 bola chata v zúboženom stave asanovaná.³⁷⁶

8.17.4 Téryho chata (2015 m. n. m.)

Téryho chatu nad jazernou stenou Malej Studenej doliny v Kotline Piatich spišských plies dal postaviť Maďarský turistický spolok z Budapešti v rokoch 1898-1899.³⁷⁷ Pôvodný projekt chaty zhotovil predseda stavebnej komisie budapeštianskeho spolku Ing. Jozef Pfinn a na vysokohorské podmienky ju prispôbil stavitel' Gedeon Majunke. Pevná kamenná budova bola postavená vo výške 2015 m. n. m., mala pôvodne jedáleň, a 4 izby so 16 lôžkami.³⁷⁸[77]

³⁷⁶ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014,

³⁷⁷ BOHUŠ 2014, 57.

³⁷⁸ BOHUŠ 2016, 82.

9 Architektúra Vysokých Tatier v rokoch 1918–1970

9.1 Medzivojnové obdobie

Front 1. sv. vojny síce nezasiahol Vysoké Tatry, ale vojnové udalosti zapríčinili pokles návštevnosti. Veľkú časť lôžkovej kapacity zabrala armáda pre lazarety, vznikli tu výcvikové strediska na prípravu vojakov Rakúsko-Uhorskej armády pred nasadením na front. Rozpad Rakúsko-Uhorska po prehratej vojne v roku 1918 zmenil mapu Európy a Slovensko sa stalo súčasťou novovzniknutej Československej republiky. Novým majiteľom Vysokých Tatier sa stal v roku 1918 mladý československý štát. V prvých povojnových rokoch ožíval cestovný ruch a viaceré sanatória sa zamerali na liečbu TBC, ktorej nárast priniesla vojna. Postupne sa obnovila výstavba nielen v starších osadách, ale aj v novozałożených. Pred 1. sv. vojnou sa na mape Tatier objavilo 12 osád, vrátane zaniknutých Studenopotockých Kúpeľov. V medzivojnovom období vznikli ďalšie 3 tatranské osady: Tatranské Zruby, Horný Smokovec a Tatranská Lesná, štvrtou osadou mala byť Biela Voda.³⁷⁹

V období po roku 1918 sa črtá podstatný rozdiel medzi výstavbou sanatórií a nemocníc. Pri prvých bola pri budovaní dôležitá kvalita, pri druhých naopak kvantita. Treba si uvedomiť, že nemocnice boli určené domácemu obyvateľstvu, ktoré ich využívalo hlavne v rámci nemocenského poistenia, teda ako neplatiaci pacienti. Naproti tomu sanatória boli určené hlavne pre cudzích, väčšinou platiacich pacientov. To vysvetľuje rozdielnu starostlivosť o výstavbu.³⁸⁰

Na architektonickej forme tatranských liečebných zariadení až do víťazstva chemoterapeutickej liečby sa podieľala metóda prevažujúcej klimatickej liečby a pobyt na horskom čerstvom vzduchu bol hlavnou liečebnou súčasťou pľúcnych chorôb až do druhej polovice 20. storočia. Preto každá stavba tohto druhu mala balkóny, lodžie a terasy. Pre tieto stavby bol pred 1. sv. vojnou typický tzv. švajčiarsky štýl. V období po 1. sv. vojne nastupuje tzv. druhá vlna architektúry vo Vysokých Tatrách a to prechod k modernej architektúre, teda funkcionalizmu. Najkrajšie to je vidieť na stavbách, ktoré sa začali stavať ešte počas 1. sv. vojny, takže ešte počas Rakúsko-Uhorska a dokončili sa až v medzivojnovom období, teda už sa vzniknutej ČSR. Medzi takéto diela vo Vysokých Tatrách patrí Szontaghovo sanatórium od slovenského architekta Milana

³⁷⁹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 70.

³⁸⁰ KUSÝ 1971, 26.

Michala Harminca. Na tejto stavbe a tiež ďalších stavbách tohto architekta je nádherne vidieť ako sa zapísal do vývoja systému tak, že použil na tejto stavbe ustupujúce hlboké terasy, ktoré umožnili lepšie preslnenie.³⁸¹ V roku 1934 sanatórium dostavoval a bez zábran použil nové podnety. Na južnom predpolí pribudli terénne terasy, krytá kolonáda a oplotenie s kruhovou rotundou s jednoduchým, priemyselne pôsobiacim zasklením. Podobný je dostavaný blok pre zamestnancov, je otázka či jeho fasáda a strohý výraz, ktorý zodpovedá dobe svojho vzniku, roku 1934. Zdá sa, že Harminc sa v bezzdobnom architektonickom názore necítil dobre a radšej sa vrátil k svojmu charakteristickému prejavu, založenému na aplikovaní neoklasickej monumentality.³⁸²

Funkcionalizmus priniesol zmenu chápania architektúry, kde hlavnú úlohu zohráva účel a konštrukcia, umiestnenie a forma boli len ich odrazom a výsledkom. Budovali sa biele, konštrukčne čisté stavby, koncipované v lapidárnych formách a v duchu corbusierovských ideálov otvorených v ústrety vzduchu a slnku pomocou balkónov a terás, čo zároveň korešpondovalo s pretrvávajúcou klimatickou liečebnou metódou. Nová estetika elementárnych geometrických tvarov- ploché strechy, presklené plochy- pásové okná, hlavný dôraz na funkčnosť a účelnosť sa začala vo Vysokých Tatrách uplatňovať od 30. rokov 20. storočia, teda po 1. sv. vojne. Negatívom doby bolo, že veľké zákazky sa riešili bez účasti slovenských architektov. Domáci architekti limitovaní množstvom financií budovali len menšie objekty.³⁸³

Ako v predchádzajúcej kapitole, ilustrujem vývoj architektúry v tomto období cez stavebný a architektonický rozvoj jednotlivých osád.

9.1.1 Tatranské Zruby

Spočiatku Československá armáda využívala ako základňu pre výcvik vo vysokohorskom prostredí domy v Tatranských Matliaroch, bolo to však nevyhovujúce riešenie. Pred rokom 1923 zhotovili projekt vo vojenských ateliéroch, ktorý bol realizovaný medzi Tatranskou Poliankou a Novým Smokovcom. Prvý barak vznikajúcej osady pomenovali Bratislava. Bola to zrubová stavba na žulovej podmurovke, so štyrmi miestnosťami a dvoma menšími izbami s verandou. Postupne v blízkosti prvého baraku vyrástli ďalšie objekty, niektoré boli poschodové. A všetky boli drevenej zrubovej konštrukcie. Prví vojaci tu boli ubytovaní v roku 1925. V roku 1932 vyrástla v severovýchodnej časti osady prvá masívna kamenná budova, terajší Vostok a osada

³⁸¹ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 20:

³⁸² POHANIČOVÁ/DULLA 2014, 82.

³⁸³ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 472.

začala slúžiť nielen na výcvikové funkcie, ale aj na rekonvalescenciu vojenských príslušníkov.[78] V roku 1944 sa posádka zrubov pridala k Slovenskému národnému povstaniu a do 9. septembra blokovala prístup nepriateľa z Popradskej kotliny do Vysokých Tatier.³⁸⁴

9.1.2 Horný Smokovec

Horný Smokovec sa nachádza pri Ceste slobody, na východ od Starého Smokovca. V západnej časti terajšej osady zvanéj Pecná vyhlíadka stála už v 70. rokoch 19. storočia drevená rozhľadňa, ku ktorej viedol obľúbený vychádzkový chodník.³⁸⁵ V roku 1881 získala pozemok Kežmarská banka a už v nasledujúcom roku tu postavila výletný drevený hostinec Tatranská vyhlíadka, ktorá mala kaviareň, cukráreň a dve host'ovské izby. Hostinec zanikol v roku 1916 po požiari. Skutočná výstavba Horného Smokovca ako zoskupenia rodinných viliek, súkromných penziónov a neskôr aj menších liečebných ústavov začala v roku 1926, keď manželia Ján a Vlasta Prokopovci dali do prevádzky penzión Vlasta.³⁸⁶[79] V tejto vile sa prejavil národný štýl mladej slovenskej republiky - rondokubizmus, ale len v detailoch. V roku 1949 bol penzión znárodnený a v jeho priestoroch zriadili základnú školu. Dva roky po vile Vlasta vyrástla 16 izbová vila Klára a ďalej v roku 1929 tu otvoril hotelier Karel Valášek hotel Fortuna[80] s reštauráciou a bratia Hamalčíkovci svoj penzión.³⁸⁷ V roku 1936 premenovali hotel Fortuna na Helios a v roku 1952 na Poľanu. Z penziónu Hamalčík sa stal v roku 1952 jeden zo štyroch objektov komplexu Partizán. Poníže penziónu Klára, už pod traťou električky v roku 1933 znovu postavili hrazdenú vilku Genciana, ktorú sem po rozobratí premiestnili z Nového Smokovca. Tesne nad ňou vznikol 50 izbový penzión Encián v roku 1935.[81] Najzápadnejšou spomedzi kolónie 8 obytných budov, ktoré vyrástli v medzivojnovom období bol 16 izbový jednoposchodový penzión Siesta,[82] ktorý bol v roku 1938 rozšírený nadstavbou poschodia. Objekt bol v 50. rokoch po znárodnení premenený na zotavovňu Partizán. Severovýchodne od penziónu Siesta v roku 1933 bol postavený staviteľom Josefom Sašinkom penzión Marta, ktorý sa taktiež po znárodnení stal súčasťou objektu Partizán.³⁸⁸ Zoskupenie budov východne od Starého Smokovca od

³⁸⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml.2008, 98.

³⁸⁵ BOHUŠ 1982, 249.

³⁸⁶ BOHUŠ 2014, 78.

³⁸⁷ BOHUŠ/BOHUŠ ml.2008, 99.

³⁸⁸ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 473.

roku 1930 nazývali Pekná Vyhládka a oficiálne pomenovanie Horný Smokovec platí až od roku 1938.³⁸⁹

V roku 1928 asi 800 metrov od penziónu Vlasta vybudoval Dr. Ján Opatrný klimatoterapeutické sanatórium na liečbu respiračných chorôb. Projektantom a staviteľom tejto a aj väčšiny objektov v Hornom Smokovci bol popradský staviteľ Josef Sašinka. Bol to prvý objekt so stálou lekárskou opaterou v tejto osade a mohol prijať 40 pacientov.³⁹⁰ Tak isto aj na tomto objekte sa prejavil národný štýl rondokubizmu v detailoch.³⁹¹ **[83]**

Na východnom konci osady pod traťou električky, vyrástlo roku 1932-1934 diétne sanatórium Bellevue.**[84]** Budova vznikla podľa plánov bratislavských architektov Friedricha Weinwurma a Ignáca Vécseiho a dal ho postaviť šéflekár v Tatranských Matliaroch MUDr. Július Holzmann. Bola postavená to funkcionalistická budova s pozdĺžnymi balkónmi obrátenými na juh.³⁹²

V roku 1934 tu bolo vybudovaná vila Miramonti od Bohuslava Fuchsa, tak ako aj vila v Novom Smokovci. Jednalo sa o menšie stavby, ktoré boli postavené vo funkcionalistickom prevedení bielej farby.³⁹³

9.1.3 Tatranská Lesná

Základom osady, ktorá sa vyvinula nad Cestou slobody medzi Horným Smokovcom a Tatranskou Lomnicou, sa v roku 1928 stal hotel Carpathia, ktorý projektoval staviteľ Július Marcsán z Popradu.**[85]** V prízemí bola reštaurácia a spoločenská hala, na poschodí 28 host'ovských izieb a v podkroví dve turistické nocľahárne.³⁹⁴ Bola to tradicionalistická budova s gotizujúcimi oknami. Art decová ornamentika sa prejavila v exteriéri na členení gotizujúcich okenných výplní a kovovom zábradlí balkónov. Západne od hotela Carpathia bola ako tretia budova osady postavená v roku 1931 dvojposchodová ozdravovňa Detský raj od architekta Augusta Kesselbauera.³⁹⁵**[86]** Vznikla ako reprezentačná trianglová stavba, prvá svojho druhu v Tatrách. Vyčnievajúce priečelia jednotlivých izieb mali tvar trojuholníka s oknami na

³⁸⁹ ARGALÁCS A KOL. 2015, 83.

³⁹⁰ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 99.

³⁹¹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 471.

³⁹² KUSÝ 1971, 120.

³⁹³ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 473.

³⁹⁴ GAŠPAR 2002, 112.

³⁹⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 471.

juhovýchod a juhozápad, takže slnečné svetlo dopadalo dovnútra izieb v priebehu celého dňa. Izby na druhom poschodí majú svoj vlastný oblúkový balkón s kovovým barokizujúcim zábradlím. V roku 1931 otvorili penzión Sanitas, nachádzal sa tu detský chirurgický ústav, ktorý mal pôvodne 14 izieb. Poniže penziónu Sanitas, vznikol v roku 1934 objekt pre rodinnú rekreáciu s názvom Erika. V objekte bolo 10 izieb a na prízemí veľká reštaurácia, v roku 1950 tu zriadili odborársku zotavovňu Bratislava.³⁹⁶

9.1.4 Štrbské Pleso

Po roku 1918 poveril štát spravovaním osady ministerstvo zdravotníctva, ktoré ju viedlo ako štátne klimatické kúpele s hotelovo - liečebnou prevádzkou. Usadil sa tu pražský podnikateľ Alois Chytil aj s manželkou, vydával tu pohľadnice, prospekty, fotoalbumy. Postupne boli odstránené maďarské názvy z budov a označovali ich novými. Významným medzivojnovým prínosom bola dostavba hotela Hviezdoslav so 65 izbami, jedálňou, kaviarňou a vodoliečbou. Spojovacím traktom ho spojili s Jánošíkom, bývalým letohrádkom Szentiványiovcov a Grandhotelom Kriváň, ktorý tiež zrekonštruovali.[87] Grandhotel Hviezdoslav bol v interiéri špičkovito prerobený s prvkami rondokokubizmu. Navrhli ho poprední členovia pražského združenia Artel-architekti Vlastislav Hofman, Jaromír Krejcar, Ladislav Machoň, Otakar Novotný a Rudolf Stockar.³⁹⁷ Dostavba hotela Hviezdoslav na Štrbskom Plese predstavuje názor na vývoj smerujúci k bezozdobnej architektúre. Zjednodušené klasicistické článkovanie bolo kombinované s individuálnymi prvkami. V snahe dosiahnuť hotelový výraz a využiť nádhernú scenériu v mimoriadne nepriaznivých klimatických pomeroch je riešená severná fasáda s výhľadom na Štrbské Pleso predstavenými loggiami. Keďže sa loggie nedali udržovať, tak museli byť dostatočne zasklené.³⁹⁸ V zimnej sezóne 1927/1928 dali do užívania Jarolímkov mostík na juhovýchodnom úbočí Predného Soliska.[88] Projekty mostíka s kritickým bodom 50 metrov vyhotovil architekt Karel Jarolímek. Mostík prestavali a vylepšili v roku 1934 v súvislosti s prípravou na lyžiarske majstrovstvá FIS 1935. Vichrica v roku 1941 strhla nájazd drevenej konštrukcie veže, ale zakrátko bol opravený, mostík slúžil až do roku 1952 a asanovali ho v roku 1965 v súvislosti s výstavbou nových mostíkov.³⁹⁹

³⁹⁶ BOHUŠ 1982, 100.

³⁹⁷ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 472.

³⁹⁸ KUSSÝ 1971, 24.

³⁹⁹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 101.

9.1.5 Nové Štrbské Pleso

V roku 1921 zdedil Móryho osadu s nevelkým hotelom, synovec zakladateľa osady, hudobný skladateľ Ján Móry. Ten úspešne pokračoval v začatom diele svojho predchodcu a v 20. a 30. rokoch zrealizoval stavby niekoľkých penziónov, rímskokatolícky kostol a na vyvýšenine Klát dal postaviť rozhľadňu s kaviarňou. V roku 1927 pristaval k hotelu zo západnej strany rodinný penzión. Najväčšou stavebnou investíciou Jána Móryho bol 32 izbový hotel s kaviarňou, spoločenskými miestnosťami a terasami, ktorý tu vyrástol v roku 1929.⁴⁰⁰[89]

9.1.6 Vyšné Hágy

V roku 1934 tu začala výstavba moderného veľkokapacitného sanatória, avšak udalosti 2. sv. vojny oddialili odovzdanie novostavby až do roku 1941. Liečebňa, vtedy v majetku Robotníckej sociálnej poisťovne bola dlhý čas najväčším ústavom svojho druhu v strednej Európy.⁴⁰¹

9.1.7 Tatranská Polianka

V Tatranskej Polianke prebehla v rokoch 1919-1920 rozsiahla rekonštrukcia najmä vnútorného zariadenia Guhrovho sanatória. V roku 1925 bola rozšírená lôžková časť vyčlenením a prístavbou novej jedálne. A v roku 1930 napojili ku Guhrovmu sanatóriu od východu trojposchodovú funkcionalistickú stavbu s plochou strechou a krajnými rizalitmi.[90] Dominantný prvok južnej fasády tvoria lodžie.⁴⁰² Ich horizontalita je vyvažovaná vertikálnymi murovanými priečkami, ktoré zaručovali intimitu pacientov. Novostavbou získalo sanatórium 60 nových izieb a 6 apartmánov pre pacientov, spoločenskú halu a nové lekárske priestory. Z prízemnia bol umožnený prístup do jedálne v spojovacom trakte medzi novým a starým pavilónom sanatória. Novú budovu prispôbili priestorovým dispozíciám staršej susedky, ale štýl jej exteriéru jasne naznačuje odlišnú architektúru, charakteristickú pre toto obdobie. Autorom novej budovy sanatória je košický architekt Ľudovít Oelschläger, starý trakt projektoval Gedeon Majunke zo Spišskej Soboty.⁴⁰³

⁴⁰⁰ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 101.

⁴⁰¹ BOHUŠ 2014, 83.

⁴⁰² KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 472.

⁴⁰³ PRIATKOVÁ/ PÁSZTOR 2012, 192.

9.1.8 Nový Smokovec

V roku 1925 tu bolo dobudované nové veľkokapacitné sanatórium Všeobecného penzijného ústavu, dnešný Royal Palace, ktoré sa začalo stavať na podnet Dr. Mikuláša Szontagha akciovou spoločnosťou s majoritným podielom Hubkovcov v roku 1917.⁴⁰⁴ Svojráznosť sanatória mal na svedomí slovenský architekt Michal Milan Harminc. Moderná stavebná a zdravotná technika a racionálne pomery tvorby našli uplatnenie na stavbe, ktorá bola aj pre svoju rozsiahlosť na naše pomery nevšedná. Sanatórium predstavuje dôležitý zásah do výstavby Vysokých Tatier a svojou veľkorysou koncepciou a aj do ďalšej výstavby Slovenska. Bolo to u nás prvé vysokohorské sanatórium s celoročnou prevádzkou. Harminc prakticky vyzval celú oblasť Vysokých Tatier, aby ho nasledovali, čím urýchlil celoročné využívanie prírodných krás aj liečebných možností. Svojím monumentálne nadsadeným objemom dodnes dominuje okolitej zástavbe. Harminc ho navrhol podľa systému kaskádovitých terás švajčiarskeho lekára Davida Sarassona z roku 1913.⁴⁰⁵ Bola to tretia a najväčšia stavba s použitím tohto systému. Obvodové múry sú z tehál, nosná kostra a stropy sú železobetónové. Hrubú stavbu zhotovili v rokoch 1917-1921, potom bola stavba pre finančné problémy pozastavená a dokončená bola až v povojnových rokoch 1924-1925.⁴⁰⁶[91] Sto metrov dlhá päťposchodová bloková stavba obsahuje 102 južných izieb a 32 izieb orientujúcich na rôzne svetové strany. Jednotlivé etáže terasovite ustupujú aby umožňovali prístup slnka a vzduchu na lodžiové lehárne, umiestené pred izbami po celej dĺžke budovy. Výtvarná koncepcia bola monumentalizujúca a v duchu eklekticismu a súčasne Harminc dával priechod novým praktickým funkčným poznatkom. Kto prichádza k objektu so severu, teda k hlavnému vstupu, ani len netuší, aká postmoderná je južná fasáda. Má totiž pred sebou klasickú pôdorysnú schému s jedným ústredným a dvomi postrannými rizalitmi. Otvory a oblúky rozmanitých tvarov, či už polkruhové alebo oválne, zalamované rímsy, alebo výzdobné medailóny dodávajú priečeliu barokový charakter vďaka plastickej výzdobe. Sú tu členité nadokenné rímsy, klenáky, girlandy, strapce, rámovania okenných sekcií, suprafenestry s rámovým reliéfom a podobne. V hlavnom vestibule nesú roštový strop Toskánke stĺpy z umelého kameňa.[92] Bočné priečelia spájajú to, čo je z dnešného pohľadu nespojiteľné, tvar obrátenú do histórie

⁴⁰⁴ BOHUŠ 2014, 80.

⁴⁰⁵ POHANIČOVÁ/DULLA 2014, 82.

⁴⁰⁶DULLA 2014, 220.

s tvarou technicky modernou.⁴⁰⁷ Všetky poschodia sú na južnej fasáde podriadené technicistickej úprave terás s presklenými strechami, tie tvorí oceľová konštrukcia a šikmé sklenené zastrešenie podopierané šikmými vzperami. Základná hmota je členená len jednoduchými pilastrami.⁴⁰⁸ [93] Konštrukčne je budova dole trojtaktová až sa postupným ustupovaním terás smerom na horné poschodia stáva dvojtraktovou. Na najvyššom poschodí, ktoré je zároveň aj najužšie, sú dve spoločné lehárne, na nižších poschodiach sú tieto odpočívárne vždy pred každou izbou.⁴⁰⁹ Svetová hospodárska kríza donútila akcionárov v roku 1933 predať celý objekt Všeobecnému penzijnému úradu. Nový majiteľ prikúpil príľahlé pozemky a dobudoval k mohutnému šesťposchodovému objektu zamestnaneckú budovu. [94] Veľkorysá koncepcia sanatória sa odzrkadlila na výstavbe sanatórií a kúpeľov liečebných ústavov v nasledujúcom období.⁴¹⁰

Pre využitie voľného cestovného ruchu tu postavil popradský staviteľ Josef Sašíka v roku 1930 Hotel Park s 9 izbami, reštauráciou a kaviarňou. [95] V roku 1931, na mieste bývalej kaviarne, medzi starými Szontagovými sanatóriami a novším sanatóriom Palace, bolo dané do prevádzky jedno z prvých zvukových kín na Slovensku.⁴¹¹

V roku 1930-1931 vznikla v Novom Smokovci podľa projektu z Harmincovho ateliéru lekárne - dnešný penzión Villa Gerlach, ktorá predstavuje jeden z prvých príkladov puristickej, teda funkcionalistickej architektúry vo Vysokých Tatrách. [96] Je to jednoposchodová stavba komponovaná z hladkých hranolov usporiadaných na pôdoryse obdĺžnika. Túto kompozíciu dynamizuje polvalcová hmota jedálne. Na streche prízemnej časti sa nachádza terasa, hladké biele plochy stien spočívajú na sokli z hrubo otesanej tatranskej žuly. V duchu funkcionalistických zásad aj veľkosti okien odrážajú funkciu jednotlivých priestorov. Obytné budovy sa nachádzali na južnej a prevádzkové priestory na severnej strane.⁴¹²

Ďalšou stavbou z dielne architekta Milana Michala Harminca je liečebný dom Palace z roku 1934 a taktiež v tom istom roku bola vybudovaná vila Alfa od architekta Josefa Poláška.⁴¹³ [97]

Zároveň tu bola v roku 1935-1936 daná do prevádzky novostavba detského protituberkulózneho preventória Červeného kríža, ktoré vlastnila od roku 1925

⁴⁰⁷ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 21.

⁴⁰⁸ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 20.

⁴⁰⁹ DULLA 2014, 222.

⁴¹⁰ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 89.

⁴¹¹ ARGALÁCS A KOL. 2015, 83.

⁴¹² KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 472.

⁴¹³ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 473.

odkúpený letohrádok Vojtecha Polyáka. Postavený bol podľa projektov pražského architekta Stanislava Suchardu. Ako prvý novopostavený objekt bol vybudovaný v rokoch 1935-1936 tzv. lôžkový pavilón „A“. Dispozične bol stavaný ako dvojtraktový, na prvom a druhom poschodí boli izby prepojené dverami a balkónmi južnej fasády.[98] V vrchnej časti v odstupňovaných formách boli ukryté terasy a kryté lehárne. V rokoch 1938-1939 pribudol, dnes už prestavaný prízemný izolačný pavilón polkruhového pôdorysu-pavilón „C“.[99] V strede dispozície bola situovaná polkruhová hala, z ktorej sa vstupovalo do jednotlivých izieb. Medzi lôžkovým a izolačným pavilónom sa nachádzala budova pre dennú prevádzku- pavilón „B“.⁴¹⁴

9.1.9 Starý Smokovec

V rokoch 1881-1945 bola majiteľkou budov aj so všetkým zariadením v Starom Smokovci Spišská úverová banka v Levoči. V roku 1929 vyrástlo poniže Grandhotela dielo Quida Hoepfnera a bol to ubytovací hotel, vtedy bez stravovacích služieb, na prízemí s obchodným domom a ponukou športových potrieb a suvenírov. Pôvodne sa volal Hoepfnerov dom,[100] v dobe totality Úderník, dnes hotel Smokovec. Bol departementom Grandhotela a pozostával z jednoduchých izieb.⁴¹⁵

9.1.10 Hrebienok

V súvislosti so štátoprávnymi zmenami po 1. sv. vojne sa majiteľkou lanovky na Hrebienok stala pražská Legiobanka, ktorá už k postavenej hornej staničnej budove a kiosku pristavala v roku 1928 Športhotel s ktorými tvoril jednoliaty celok.⁴¹⁶ [101] Hotel bol svojho času najvyššie položeným hotelom v Tatrách. Mal 72 moderných izieb a turistickú nočľaháreň pre 120 osôb.⁴¹⁷

9.1.11 Dolný Smokovec

Po 1. sv. vojne prevzalo 12 budov Dolného Smokovca československé ministerstvo zdravotníctva. Pôvodné názvy hotelov nahradili nové, podľa významných slovenských dejateľov. Napríklad z Orla sa stal Šafárik, z Hlucháňa bol nový Sládkovič, z Hrdličky

⁴¹⁴ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 473.

⁴¹⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 103.

⁴¹⁶ BOHUŠ 2016, 73,

⁴¹⁷ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014, 63.

bol zmenený názov Hollý. Aj vilu kúpeľného lekára Dr. Pappa z roku 1884 premenovali na Kalinčiak a na mieste kúpeľného domu vyrástla nová zamestnanecká ubytovňa Štúr. V roku 1930 bola vybudovaná moderná budova Šrobárovho liečebného ústavu detskej tuberkulózy a respiračných chorôb.⁴¹⁸ [102]

9.1.12 Tatranská Lomnica

Prvé detské sanatórium, ktoré bolo v skutočnosti zotavovňa bez lekárskeho vedenia, otvoril v roku 1921 bývalý riaditeľ popradskej meštianskej školy Jozef Horn. V roku 1930 ho rozšíril o objekt neskoršej zotavovne, ktorá v rokoch totality niesla názov Švermovo a dnes Kremenec. Podobný penzión zriadil najskôr v prenajatej vile a od roku 1932 vo vlastnej novostavbe Edmund Loisch. V roku 1925 kúpil František Belín vilu grófa Pejacsevicha a jej rozšírením vytvoril penzión - ozdravovňu pod vlastným lekárskeho vedením.⁴¹⁹

V roku 1928 odkúpila Brnenská Zemská životná poisťovňa vilu grófkyni Ilony Zichyovej z roku 1909 a zriadila v nej zotavovňu pre svojich klientov. V nasledujúcom roku k nej pristavali turistickú nocľaháreň so 60 lôžkami. Poisťovňa odkúpila aj susedné vilky, ale stále to nestačilo pre dopyt pacientov, ktorí sem prechádzali. Preto v rokoch 1930-1932 postavila poisťovňa Jubilejnú zotavovňu Morava. Stavbu realizovala firma Jozefa Sašinku z Popradu, podľa projektu Bohuslava Fuchsa z Brna. Slávnostne bola otvorená v roku 1933 pri príležitosti 15. výročia vzniku Československej republiky⁴²⁰ [103].

Pod železničnou stanicou, pri trati elektrickej železnice sa z novostavieb penziónov vytvárala samostatná štvrť. Vznikli tu vily ako napríklad: Vila Marta od Viktora Dzsubányiho a Jozefa Bethlenfalvyho v roku 1936, penzión Javorina od Pavla Bareša.⁴²¹ [104] Zaujímavým riešením sa vyznačuje vila Jozefa Gustáva Stodolu, tzv. Červený domček z roku 1934. Jej autor bol architekt Ferdinand Hrozinka, ktorý tu transformoval tradičné zrubové stavitelstvo vo funkcionalistickom duchu.⁴²² Mimo tohto areálu vyrástla v roku 1932 vila pražského staviteľa Jaromíra Schwarza. V roku 1937 prebudovali terasu hotela Lomnica, vznikli pod ňou nové predajne.⁴²³

⁴¹⁸ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 103.

⁴¹⁹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 104.

⁴²⁰ ARGALÁCS A KOL. 2015, 129.

⁴²¹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 473.

⁴²² KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 473.

⁴²³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 105.

9.1.13 Tatranské Matliare

V roku 1915 zriadili v Tatranských Matliaroch vojenský lazaret s liečebňou tbc, tá bola v roku 1917 rozšírená výstavbou drevených barakov. V roku 1924 tu postavili ubytovňu s 20 izbami, ktorú spojili so starším hotelom Svišťovka. V roku 1928 za Svišťovkou bol postavený trojposchodový hotelovo- liečebný objekt, ktorý bol jedálenskou halou taktiež prepojený so Svišťovkou. Svišťovku s prístavbou ubytovne asanovali v roku 1927 a nahradili ich novým objektom, čím vytvorili sanatórno - hotelový komplex s kapacitou 300 lôžok v 175 izbách. Bol postavený podľa projektu Gustáva Mauréra. Uvedený bol do prevádzky 1. júna 1938 pod názvom Esplanade. Komplex bol neskôr premenovaný na Vojenské klimatické kúpele.⁴²⁴[105]

9.1.14 Kežmarské Žľaby

Podnikateľ Rudolf Palenčár tu postavil v roku 1921 poschodový Turistický dom s 27 izbami a reštauráciou. V roku 1931 tu vznikla ďalšia budova, bol to jednoposchodový, zrubový penzión Franks pozdĺžnymi krytými balkónmi s 25 izbami. V roku 1932 starý výletný hostinec zachvátil požiar, tak na jeho miesto vybudovali modernú murovanú reštauráciu, ktorá slúži dodnes.⁴²⁵

9.1.15 Tatranská Kotlina

Po 1. sv. vojne prekonala Tatranská Kotlina určité obdobie stagnácie. Mesto Spišská Belá predalo svoje budovy Josefovi Ondrichovi, ktorý chcel z osady urobiť lacné turistické východisko do Belianskych Tatier. Po roku 1926 sa stal majiteľom všetkých bývalých mestských objektov PhMr. Ctibor Zelený a osada opäť ožila. Vytvoril z celého komplexu liečebňu tuberkulózy pre menej náročných pacientov. V roku 1930 zachvátil budovy požiar, časť objektov bola prestavaná a bolo tu vytvorené nové sanatórium PhMr. Ctibora Zeleného.[106] V roku 1931 bol pre voľný ruch postavený penzión Hubertus, dnešná Limba a taktiež bývalý poľovnícky zámok kniežat'a Hohenloheho zmenili v roku 1929 na penzión Poľovnícky dom.⁴²⁶

⁴²⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 105.

⁴²⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 473.

⁴²⁶ BOHUŠ 1982, 140.

9.1.16 Obec Ždiar a Javorina

Mieste obyvateľstvo si postupne začalo upravovať domy na ubytovanie hostí a v medzivojnovom období tu vznikli viaceré penzióny. V roku 1938 otvorili nocľahárne Klubu československých turistov a niekoľkí Pražania si tu postavili zrubové chatky, ktorým sa hovorilo „Malá Praha“. Od 27. novembra 1938 do 1. septembra 1939 bola Javorina pripojená k Poľsku, ale okupáciou Poľska hitlerovskými vojskami táto anexia skončila.⁴²⁷ Cez 2. sv. vojnu obsadili väčšinu ždiarskych penziónov evakuovaní členovia Hitlerjungend z bombardovaných nemeckých miest a títo hostia počas svojich „bojových hier“ malú Prahu úplne zdemolovali a vypálili. Obec Tatranská Javorina nezaznamenala v medzivojnovom období významnejší stavebný rozvoj.⁴²⁸

9.1.17 Visutá lanová dráha na Lomnický štít, Symbolický cintorín

Pár návrhov na výstavbu visutej lanovky na niektorý z tatranských štítov bolo prezentovaných už koncom 19. storočia. Keď v roku 1935 Poliaci postavili lanovku na hraničný Kasprov vrch, začalo vtedajšie riaditeľstvo Štátnych kúpeľov Tatranskej Lomnice húževnatejšie presadzovať výstavbu podobnej lanovky na Lomnický štít.⁴²⁹ Výstavba lanovky na Lomnický štít začala 8. mája 1936. Lanovku projektovala a realizovala chrudimská firma Wiesner v spolupráci s viacerými subdodávateľmi. Vzhľadom na prevýšenie a vzdialenosť, ktoré lanová dráha prekonáva, bola jej trasa rozdelená na dve samostatné poháňané úseky. Spodný úsek z Tatranskej Lomnice ku Skalnatému plesu z medzistanicou Štart a horný úsek od Skalnatého plesa na Lomnický štít.⁴³⁰

Na spodnom úseku z Tatranskej Lomnice k Skalnatému plesu premávali kyvadlovo dve kabíny pre 30 cestujúcich a sprievodcu. Stretali sa v medzistanici, ktorú nazývali „Štart“, pretože sa nachádzala v blízkosti štartu bobovej dráhy. Dráha visutej lanovky viedla až po Štart vo výseku lesa, ktorý tu zostal po zrušenom sánkarskom vleku, ktorého predĺžená línia smerovala až priamo k Skalnatému plesu. Tento spodný úsek bol daný do prevádzky 22. decembra 1937.⁴³¹ Vo vyšnej časti staničnej budovy zriadili bar a turistickú jedáleň, a nad nimi väčšiu jedáleň. Na ich presklenom priečelí boli

⁴²⁷ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 106.

⁴²⁸ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 106.

⁴²⁹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 108.

⁴³⁰ KUKUČÍK/SZOJKA/PADLHAUSER 1987, 9.

⁴³¹ BOHUŠ 1969, 28.

pozdĺžne balkóny s výhľadom na Tatranskú Lomnicu.⁴³² V podkroví nad reštauráciou bolo 10 hotelových izieb s ústredným kúrením a teplou a studenou tečúcou vodou. K dispozícii bola turistom aj vyhlídková terasa na vrchole 29 metrov vysokej napínacej veže lanovky.⁴³³ Autorom staničnej budovy bol architekt Dušan Samuel Jurkovič.[107] V blízkosti popradského plesa vznikol v roku 1940 Symbolický cintorín, ktorý je pietnym spomienkovým miestom na obeť tragédii vo Vysokých Tatrách a významných obyvateľov Tatier, ktorí zahynuli v iných svetových veľhorách.⁴³⁴

9.2 Vysoké Tatry počas 2. sv. vojny

Na jeseň v roku 1938 začali udalosti vyvolané agresiou nacistického Nemecka, ktoré mali hlboký vplyv aj na Tatry. 6. októbra 1938 bola vyhlásená autonómia Slovenska a všetok štátny majetok v Tatrách prešiel do vlastníctva Slovenskej krajiny. Beckovské Poľsko, v dôsledku mníchovského verdiktu, koncom novembra 1938 obsadilo celú z veľkej časti severnú stranu našich Tatier, perlu nášho i tak malého životného priestoru, patriacu nám od dávna bez prerušenia. Tým sa presunula československo-poľská štátna hranica na tomto úseku, v celej dĺžke na hlavný hrebeň Tatier.⁴³⁵

Medzitým pod tlakom rútiacich sa udalosti rozpadlo sa Československo a 15. marca 1939 vznikol tzv. Slovenský štát, do ktorého majetku pripadalo celé štátne vlastníctvo v našich Tatrách. Ruch a rozvoj Tatier bol v mnohom ohľade značne brzdený vplyvom 2. sv. vojny. V dôsledku spomenutých štátoprávných zmien KČST prestali všetky jej zložky na Slovensku fungovať a odovzdali všetok svoj majetok novému Klubu slovenských turistov a lyžiarov - KSTL. Následok týchto zmien bol taktiež turistický ruch v Tatrách na bode mrazu, príchod turistov z českých zemí bol znemožnený zákrokmi Nemcov.⁴³⁶

Výstavba v Tatranských osadách počas vojny nepokračovala. Výnimkou bolo dokončenie najväčšieho sanatória na liečbu TBC vo Vyšných Hágoch. Toto sanatórium rozoberám podrobnejšie v ďalšej kapitole.⁴³⁷

Zásadnou stavbou, ktorá vznikla vo vojnovom období, bola lanovka na Lomnický štít.

⁴³² BOHUŠ 2014, 58.

⁴³³ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 112.

⁴³⁴ BOHUŠ 1969, 28.

⁴³⁵ BOHUŠ 1976, 160.

⁴³⁶ BOHUŠ 1976, 161.

⁴³⁷ DULLA A KOL. 2010, 262.

V júli 1938 spojzdnili nákladnú lanovku, ktorá prepravovala potrebný materiál na výstavbu hornej staničnej budovy. Vrcholovú stanicu na Lomnickom štíte začali stavať súbežne s prácami na spodnom úseku. Druhý úsek bol dobudovaný počas vojnového Slovenského štátu a ťažkosti pri jeho dokončení spôsobila skutočnosť, že väčšina dodávateľských firiem sa ocitla politickým zásahom v zahraničí. Staničné budovy projektoval architekt Dušan Samuel Jurkovič. Vrchná časť lanovky bola daná do prevádzky 19. decembra 1941.⁴³⁸

Krátko po výstavbe lanovky sa stalo Skalnaté dolina stala aj sídlom významného vedeckého pracoviska. Začali ho stavať na v roku 1940 na podnet Dr. Antonína Bečvara, klimatológa Štátnych kúpeľov na Štrbskom Plese. Dobudované bolo na jeseň roku 1943 ako „Štátne observatórium Skalnaté Plešo“ a od roku 1953 Astronomický ústav Slovenskej akadémie vied. Na Lomnickom štíte, podobne ako v Skalnatej doline po dobudovaní lanovej dráhy vznikla v roku 1940 Štátna meteorologická stanica, dnes observatórium Slovenského hydrometeorologického ústavu. V päťdesiatych rokoch pristavali Fyzikálno- astronomické observatórium SAV.⁴³⁹ Bola to pekná kamenná budova s dvomi kupolami hvezdárne a staval ju popradský staviteľ českého pôvodu Josef Sašíka, podľa projektu Františka Bednárika a Václava Houdeka z Bratislavy. Observatórium bolo uvedené do prevádzky 19. septembra 1943.⁴⁴⁰

9.3 Vysoké Tatry po 2. sv. vojne

Posledným vo vývoji architektúry bolo obdobie po oslobodení zahrňujúce prípravy na lyžiarske Majstrovstva FIS v roku 1970. V tomto čase sa väčšina tatranských osád rozrástla. Výstavba sa uskutočnila v dvoch výraznejších etapách.

Prvou bol socialistický realizmus, alebo inak soveľa a druhou potom moderna.⁴⁴¹ V tejto časti budem opisovať vzniknuté architektonické diela podľa doby ich vzniku a nebudem ich rozdeľovať už do jednotlivých osád, je to z toho dôvodu, že v tomto období vznikali objekty rôzne roztrúsené po osadách, ale už nie až v takej veľkej miere ako v predchádzajúcom období.

⁴³⁸ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 112.

⁴³⁹ BOHUŠ ml. 2015, 92.

⁴⁴⁰ KUKUČÍK/SZOJKA/PADLHAUSER 1987, 10.

⁴⁴¹ BOHUŠ 1977, 78.

9.3.1 1. etapa - vývoj

Po skončení 2. sv. vojny sa Tatry pomaly prebúdzali z hrozného sna, ktorý svet postihol. V podmienkach povojnovej Československej republiky došlo k závažným majetkovým zmenám. Už v roku 1945 nastúpili národné správy do podnikov, ktoré podľa vtedajších vyhlásení patrili „Nemcom, Maďarom a nepriateľom slovenského národa“.⁴⁴² V roku 1948 boli všetky zariadenia cestovného ruchu a zdravotníctva v tatranských osadách znárodnené. Takto to zostalo ďalších 51 rokov, náprava týchto krívď prišla až po roku 1989.⁴⁴³

Podobný osud, ako majetok, postihol aj dobrovoľné organizácie. Tie sa po 2. sv. vojne začali budovať na zásadách demokracie a politickej nezávislosti. Komunisti však čoskoro presadili ich združenie do centrálne riadeného bloku tzv. Národného frontu a zároveň presadzovali trend zlučovať združenia s podobnými cieľmi do masových organizácií. Ako prvé zjednotili podľa zákona č. 144/1946 odborové organizácie a vytvorili celoštátne ústredie Revolučného odborového hnutia - ROH. Cieľom ROH bolo sprístupniť Vysoké Tatry masám.⁴⁴⁴

Dôležitou udalosťou bolo v roku 1949 vyhlásenie Tatranského národného parku TANAP na území mesta Vysoké Tatry. Jedná sa o najstarší národný park na Slovensku s najvyšším stupňom ochrany prírody. Historickým vývoj a politické zmeny mali vplyv na typ klientely, ktorý navštevoval Vysoké Tatry.⁴⁴⁵

V počiatkoch v 19. storočí boli obľúbeným kúpeľným miestom uhorskej šľachty. V 30. rokoch 20. storočia síce do Tatier vstúpil fenomén turistických ubytovní a liečební pre širšie spoločenské vrstvy, stále tu však prevažovali exkluzívne sanatória a menšie penzióny, pretože turistiku a zimné športy si z počiatku obľúbili lepšie situované vrstvy. Už v medzivojnovom období boli zreteľné snahy získať klientov aj pre lacný - rekondičný pobyt v Tatrách, či iných kúpeľných miestach. V popredí takýchto poskytovacích služieb bol napríklad Penzijný ústav, či Zemská životná poisťovňa. Ústredňa odborárskych zotavovní Zdravá generácia v Bratislave získala prvé tatranské zariadenie koncom 30. rokov odkúpením penziónu Slovenka v Štôle, kde následne začala s výstavbou dvoch nových zotavovní.⁴⁴⁶ Po 2. sv. vojne sa situácia začala postupne meniť a v 60. rokoch sa už pobyt vo Vysokých Tatrách stal vysnenou metou

⁴⁴² BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 115.

⁴⁴³ HOUDEK/BOHUŠ 1976, 176.

⁴⁴⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 122.

⁴⁴⁵ LACIKA 2015, 42.

⁴⁴⁶ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 122.

väčšiny obyvateľov Československa a okolitých krajín. Exkluzívny a komorný räkz tatranských stredísk, pripomínajúci predvojnovú minulosť, tak už nemohol vyhovovať predstave moderného socialistického strediska cestovného ruchu.⁴⁴⁷

V rámci „znärodňovacieho procesu“ prebralo ROH v rokoch 1946-1948 niekoľko pôvodne rodinných penziónov v Tatranskej Lomnici, Hornom Smokovci a Tatranskej Lesnej. Z väčších budov, ktoré ROH získalo pre svojich rekreantov spomeniem zotavovňu Morava a Spišský domov, premenovaný na Volga v Tatranskej Lomnici, Športhotel, dnešný hotel Hrebienok na Hrebienku, bývalé Móryho hotely, premenované na Baník na Novom Štrbskom Plese a Tatra, predtým penzión Heldák v Ždiari. ROH aj samotné stavalo stavby. V roku 1954 kedy sa zotavovne Dukla a Stalingrad v podtatranskej Štôle premenili na sanatória pod správou liečebného ústavu vo Vyšných Hágoch, prijala prvých hostí novopostavená zotavovňa ROH Budovateľ v Novom Smokovci.⁴⁴⁸ [108]

9.3.2 1. etapa – stavby

Prvá z etáp vývoja vo Vysokých Tatrách v povojnových 50-tych rokoch súvisela so stabilizáciou osídlenia. Bola zameraná predovšetkým na bytovú zástavbu a občiansku vybavenosť vznikajúcich sídlisk. V menšej miere prebiehala výstavba rekreačných a hotelových zariadení. V tomto čase vznikli sídliska Pod Lesom v Dolnom Smokovci, Sibír v Novom Smokovci a obytná štvrť v Tatranskej Lomnici.⁴⁴⁹ Vyrástla nová budova Mestského národného výboru v Starom Smokovci, nové budovy základných 9-ročných škôl v Tatranskej Lomnici a v Dolnom Smokovci, poštové úrady v Starom Smokovci a v Tatranskej Lomnici, budova Polikliniky v Novom Smokovci, Dom služieb v Starom Smokovci a Tatranskej Lomnici a rôzne predajne vo všetkých významnejších Tatranských centrách.⁴⁵⁰

Aj staršie liečebné osady zaznamenali po 2. sv. vojne významný rozvoj, ten spočíval najmä v modernizácii vnútorných zariadení a technicko-medicínskeho vybavenia ústavov. Pre zdravotníctvo bol významný rok 1956 kedy sa na mape objavila Nová Polianka. Veľký nárast pacientov a obmedzená kapacita sanatórií viedli k výstavbe novej liečebnej osady s názvom Nová Polianka. Prvé múry budov sa začali zdvíhať v roku 1946. Potreba vojenskej liečebne pľúcnej tuberkulózy súrila, ale povojnové

⁴⁴⁷ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 122.

⁴⁴⁸ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 123.

⁴⁴⁹ HOUDEK/BOHUŠ 1976, 176.

⁴⁵⁰ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 474.

technické ťažkosti i narastajúce požiadavky na jej vybavenosť oddialili dokončenie stavby. Slávnostné otvorenie sa uskutočnila 1. apríla 1956. Budova ústredného liečebného pavilónu má 5 poschodí, v jej blízkosti sa nachádzali bytovky pre zamestnancov a pri vstupnej bráne do areálu bol vybudovaný štýlový objekt vrátnice. Celý komplex budov liečebného ústavu pľúcnych chorôb projektoval významný bratislavský architekt Michal Milan Harminec, bolo to jeho posledné dielo vo Vysokých Tatrách.⁴⁵¹ [109]

V duchu zásady budovania atypických objektov, prispôsobených vysokohorským podmienkam, vznikla niekoľko zaujímavých objektov. Radí sa k nim napríklad administratívna budova TANAP-u v Tatranskej Lomnici z rokov 1958-1959 podľa projektu architektov Rudolfa Miňovského a Vladimíra Dedečka.⁴⁵² [110]

Tatry vyhľadávali aj návštevníci, ktorí si nepotrpeli na vysokom komforte, chceli nižšie ceny a skôr preferovali užší kontakt s prírodou. Pre takýchto hostí zriadila bývala správa TANAP-u v roku 1953 verejné táborská na Podbanskom, Starej Lesnej, Tatranských Matliaroch, Tatranskej Lomnici, v Podspádoch a pri Šarpanci. V roku 1967 prevzal správu kempingov Mestský národný výbor prostredníctvom podniku Rekreačné služby a počet kempingov zredukoval na 3: Stará Lesná, Nižné Hágy a Podbánske. V roku 1969 vybudovali pod Tatranskou Lomnicou autocamp Tatanec a neďaleko neho otvorili v roku 1974 Eurocamp FICC.⁴⁵³ [111]

Stavby v tomto období boli stavené v štýle socialistického realizmu. Najreprezentatívnejšou budovou tohto smeru je Mestský úrad v Starom Smokovci z roku 1957 od architekta Viktora Malinovského.⁴⁵⁴ [112]

9.3.3 2. etapa - vývoj

Vysoké Tatry, podobne ako väčšina európskych horstiev, sa v 60. rokoch 20. storočia ocitli v centre pozornosti mäsového turizmu. Politickými reformami poznamenaná spoločenská atmosféra a zmáhajúce sa hospodárstvo priniesli zlepšenie ekonomickej situácie a zvýšenie životnej úrovne väčšiny obyvateľov vtedajšieho Československa. V roku 1968 bol zavedený 5-dňový pracovný týždeň a zvyšovanie počtu dní na dovolenku získaval fenomén voľného času význam nielen pre jednotlivcov, ale stal sa aj predmetom záujmu štátnych organizácií, najmä socialistických odborov. ROH povýšilo

⁴⁵¹ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 121.

⁴⁵² KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 474.

⁴⁵³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 128.

⁴⁵⁴ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 474

organizáciu voľného času pracujúcich na jednu zo svojich hlavných náplní. Občania socialistického Československa, tak ako väčšina krajín východného bloku, si miesto svojej dovolenky príliš vyberať nemohli, museli sa uspokojiť s dovolenkou v tuzemsku alebo v s priateľenej socialistickej zemi. A tak sa v atraktívnych prírodných a horských lokalitách začali vo veľkom budovať rekreačné zariadenia.⁴⁵⁵

Ďalším faktorom, ktorý vyvolal významnejšiu etapu výstavby od roku 1965 boli prípravy na Majstrovstvá sveta v roku 1970 v klasických lyžiarskych disciplínach. Tatry sa začali na toto podujatie pripravovať od polovice 60. rokov a táto akcia zásadným spôsobom tatranskú architektúru ovplyvnila. Na jednej strane priniesla najnovšie trendy pri výstavbe športových a ubytovacích zariadení, na druhej strane však predstavovala architektúru, ktorá brala len minimálne ohľad na prirodzené miestne podmienky.⁴⁵⁶

Koncom 60. rokov spôsobili prudké rastúce nároky na ubytovacie kapacity v Tatrách, že stávajúce formy sa premietali do objemov, ktoré sa stali dvojnásobnými než ty predchádzajúce. Snahy o regionálne formy potom viedli k hypertrofii tradičných tvarov. Objavovali sa sedlové strechy prekrývajúce obrovské dvanásťposchodové budovy a ich nekonečné línie konkurovali panoráme okolitých hôr. Veľkosť požadovaných lôžkových kapacít nútila architektov siahnuť po extrémnych riešeniach a preto sa rada objektov, ktoré vznikli v súvislosti s prípravami na majstrovstvá sveta nevyhla dobovej kritike.

60. roky sú charakterizované ešte jedným činiteľom a to politickým odmäkom a s ním spojenou eufóriou. Ich vplyvom vzniklo viacero pozoruhodných stavieb prekračujúcich nielen rámec Vysokých Tatier, ale aj bývalého Československa. Svojou úrovňou sa niektoré zaraďujú medzi to najlepšie, čo vzniklo v danom období v celosvetovom meradle. Spoločným menovateľom architektúry tohto obdobia je návrat od soľery k moderne.⁴⁵⁷

9.3.4 2. vlna – stavby

V ústi Mlynickej doliny, nad Štrbským plesom vyrástol lyžiarsky areál, tzv. Areál snov - dejisko MS 1970. Tento športový areál projektovali architekti prof. Eugen Kramár a Ján Šprlák z košickej dielne Združenia projektových ateliérov Bratislava. Do jedného areálu sa sústredili doskoky a dojazdy bežeckého lyžovania. Za tzv. bežeckým štadiónom pripomínajúci antický štadión, je tzv. Skokanský štadión, ktorý tvorí dvojica

⁴⁵⁵ KUSÝ 1976,

⁴⁵⁶ BOHUŠ 1977, 86.

⁴⁵⁷ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 474.

skokanských mostíkov- P 90 a P 80 s doskočiskom, medzi ktorými bola situovaná rozhodcovská veža.⁴⁵⁸ Elegantný tvar vyššieho z diaľky viditeľného veľkého mostíka bol doplnený odvážnymi roštami tribún pre 25 000 divákov a šikmými plochami rozhodcovskej veže.[113] Aj keď bolo drevo v tomto období obvyklým obkladovým doplnkom tatranských stavieb, majú hlavné objekty navonok nepokryté priznanú oceľovú konštrukciu. Architektonické riešenie anticipovalo dekonštruktivistické tendencie.⁴⁵⁹ Autori tu dodržali objemy stavieb v proporcií s horami a prírodou, ktoré nad prírodným prostredím neprevládali, ale doplňovali ho. Areál z východnej strany uzatvára ďalšie vrcholné dielo hotel FIS navrhnutý Kramárom v spolupráci s Jánom Šprlákom-Uličným, ktorý bol určený hlavne pre športovcov a organizátorov.[114] Ďalším hotelom z tohto obdobia, ktorý vítal športovcov bol novopostavený hotel Panoráma v centre osady Štrbské Pleso z rokov 1967-1970.[115] Hotel Patria na brehu plesa nestihli dokončiť k Majstrovstvám a dali ho do prevádzky až v roku 1973.[116] V súvislosti so svetovou udalosťou vyrástli na Štrbskom Plese aj ďalšie stavby, boli to budova spojov od Olgy Ondrejčíkovej z rokov 1969-1970,[117] veľkokapacitné poschodové parkovisko, obchody, ďalej od jazera postavili stanicu Tatranskej elektrickej železnice a obnovenú „zubačku“ zo Štrby. Lyžiarsky vlek na Predné Solisko nahradila sedačková lanovka s novými staničnými budovami. Bývalé Móryho hotely na Novom Štrbskom Plese slúžili počas výstavby ako robotnícke ubytovne a v rokoch 1973-1975 na ich mieste postavili zotavovňu ROH Baník.⁴⁶⁰[118]

V súvislosti s očakávanou zvýšenou návštevnosťou sa investovalo do stavebnej aj v iných osadách. Najmä pre zamestnancov v cestovnom ruchu postavili sídlisko v Tatranskej Štrbe a ďalšie, spravidla panelové bytovky vyrástli na Štrbskom Plese, vo Vyšných Hágoch, v Tatranskej Lomnici, v Tatranskej Polianke, v Tatranskej Polianke a v Tatranských Maliaroch.⁴⁶¹

V roku 1969 otvorili na Podbanskom hotel Kriváň, v Tatranských Zruboch otvorili v roku 1967 novostavbu Vojenskej ozdravovne, v Novom Smokovci pribudli hotely Bystrina, MS 70[119] a Hotel Park od architekta Igora Svobodu z rokov 1966-1969.[120] V starom Smokovci stavebne rozšírili železničnú stanicu a v blízkosti nej postavili budovy Horskej služby a cestovnej kancelárie Čedok[121] v roku 1967 a v roku 1970 obchodný dom Mladosť. Na rozhraní Starého a Horného Smokovca postavili

⁴⁵⁸ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 474.

⁴⁵⁹ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 228.

⁴⁶⁰ BOHUŠ 2014, 92.

⁴⁶¹ BOHUŠ/ BOHUŠ ml. 2008, 127.

v roku 1962 hotel Šport a v roku 1968 hotel Bellevue.⁴⁶²[122] Tatranská Lomnica sa okrem iného rozrástla v roku 1963 o Obchodný dom Prior a v roku 1970 o zdravotné stredisko a v roku 1972 vznikli hotely Horec a Slovan.⁴⁶³

ROH stavby - A postupne pribúdali ďalšie, v roku 1967 vznikla nová ústredná budova vojenskej zotavovne pre príslušníkov armády a ich rodinných príslušníkov v Tatranských Zruboch, v rokoch 1971-1973 postavilo ROH v kooperácii s Uránovým priemyslom Pribram v Tatranskej Lomnici zotavovňu Urán.⁴⁶⁴[123] Po páde totality v roku 1989 boli súkromné penzióny na základe reštitučného zákona vrátené ich pôvodným majiteľom, respektíve ich dedičom. Zotavovne, ktoré vybuďovalo ROH prevzala v roku 1993 Hotelová spoločnosť SOREA spol. s.r.o.⁴⁶⁵

Niektoré hotelové stavby sa nevčleňujú do daného prírodného a urbanistického prostredia, ale vytvárajú sebavedomé nové dominanty. Najvýraznejším príkladom je odvážne riešený hotel Panoráma na Štrbskom Plese z rokov 1965-1970. Architektom tohto objektu bol brniansky architekt Zdenek Rihák. Ďalej to bola čerpacia stanica pohonných hmôt v Novom Smokovci z roku 1966, ktorú navrhol Milan Krejčí.[124] Ďalšie zaujímavé príklady predstavujú zotavovňa Baník taktiež na Štrbskom Plese z rokov 1970-1975 od Ferdinanda Končeka, Lubomíra Titla a Il'ju Skočeka. Medzi tieto zaujímavé stavby sa taktiež zaraďuje Sliezsky dom pri Velickom plese z rokov 1966-1968 od brnianskeho architekta Jaromíra Siratka.⁴⁶⁶

V duchu zásady budovania atypických objektov, prispôbených vysokohorským podmienkam vzniklo viacero zaujímavých objektov. Jednou z nich bola napríklad administratívna budova TANAP-u v Tatranskej Lomnici z roku 1969 podľa projektu architekta Pavla Mejravého z Humenného.[125] Kvalitným prejavom neskorej moderny je výstavná sieň a predajňa UEUV-u v Tatranskej Lomnici z roku 1958-1960 od architekta Ladislava Rožánka. Ďalej to bola dnes už prestavaná budova Domu služieb z roku 1962 v Starom Smokovci od košického architekta Jána Šprláka-Uličného a knižný pavilón a výstavná sieň v Hornom Smokovci z rokov 1962-1963 od Karola Királyho.⁴⁶⁷

Ukončenie tejto významnej stavebnej epochy prišlo so stavbou diela neskorej moderny, veľkokapacitného sanatória Helios. V roku 1964 sa uskutočnila súťaž, v ktorej zvíťazil

⁴⁶² DULLA a kol. 2010, 230.

⁴⁶³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 127.

⁴⁶⁴ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 124.

⁴⁶⁵ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008, 124.

⁴⁶⁶ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 229.

⁴⁶⁷ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 474.

architekt Richard Pastor.[126] Jeho dlhá hmota reaguje krivkami vrstevnice a spolu s pásovými oknami sa odvoláva na funkcionalistických predchodcov. Stavba bola dokončená až v roku 1976. Je obrovskou škodou, že dielo už neslúži svojmu účelu a v súčasnosti je asanované.⁴⁶⁸

9.3.5 Turistické chaty a významné stavby mimo osad

Turistické chaty nezaraďujem k predchádzajúcej časti kapitoly opisujúcej vývoj architektúry. Pri ich výstavbe nebola dôležitá modernosť architektonických štýlov, ale hlavne funkčnosť. Zároveň ale turistické chaty dotvárajú obraz architektúry Vysokých Tatier vtedajšieho obdobia a preto je aj im venovaná pozornosť.

9.3.6 Sliezsky dom (1670 m. n. m.)

Napriek vojnovým udalostiam pristúpil Karpatský spolok k opätovnému rozšíreniu chaty. Práce podľa vlastných projektov realizoval v rokoch 1942-1944 stavitel' Július Gretzmacher z Kežmarku.⁴⁶⁹ Na pôvodné múry nadstavali poschodie so sedlovou strechou a obytným podkrovím s manzardovými oknami. Tak isto aj druhá časť chaty dostala sedlovú strechu, podkrovie a manzardové okná. Prestavbou vznikla veľká horská chata aj keď práce na jej interiéroch boli úplne dokončené až v roku 1949, k dispozícii bolo 70 lôžok v 9 izbách. Objekt po roku 1949 spravoval komunálny podnik Tatranské chaty a potom Turista. V roku 1962, koncom novembra, chata vyhořela. V roku 1966 sa začal pri plese stavať moderný hotel, ktorý otvorili v roku 1968 a nesie meno svojho predchodcu.⁴⁷⁰[127]

9.3.7 Chata pri Zelenom plese (1551 m. n. m.)

Na severovýchodnom brehu Zeleného plesa postavil Uhorský karpatský spolok v rokoch 1895-1897 turistickú chatu. Po dvoch predchádzajúcich chatách z rokov 1880-1883 a 1884-1890 to bola už tretia chata pri tomto plese. Projekt jednoduchej stavby 10x11 metrov, tromi izbami, kuchyňou, jedálňou, nocľahárňou pre 12 turistov a verandou zhotovil stavitel' Henrich Hermann. Chata bola spočiatku otvorená iba v letnej sezóne a počas Vianoc, od roku 1926 celoročne. V roku 1926 pribudoval zrubovú

⁴⁶⁸ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 474.

⁴⁶⁹ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 468.

⁴⁷⁰ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014, 70.

prístavbu z východnej strany staviteľ Ing. Oskár Zuber z Kežmarku. Ďalšiu drevenú prístavbu zo západnej strany pribudoval podľa Zuberových plánov v roku 1934 staviteľ Gustáv Maurer z Huncoviec. Prístavbami tak vzniklo 11 izieb s kapacitou 70 lôžok.⁴⁷¹[128]

9.3.8 Pozemná lanovka na Hrebienok

Po 2. sv. vojne sa Športhotel stal majetkom Revolučného odborového hnutia pod názvom Zotavovňa ROH Hrebienok. V roku 1970 bola horná stanica lanovky premiestnená asi o 200 m nižšie a budova hotela dostala novú fasádu.

9.3.9 Visutá lanová dráha na Lomnický štít

Po oslobodení zrekonštruovali fašistami poškodenú lanovku na Lomnický štít. Úsek Skalnaté Pleso dali do prevádzky vo februári 1946 a dopravu na štít obnovili v januári 1949.⁴⁷²Hoci sa rôznymi technickými zlepšeniami podarilo zvýšiť jej výkonnosť a rýchlosť, bolo potrebné postaviť z Tatranskej Lomnice na Skalnaté Pleso paralelnú novú kyvadlovú dráhu s veľkými kabínkami s prepravnou kapacitou 400 osôb jedným smerom za hodinu. Lanovka je v prevádzke od roku 1973.⁴⁷³

V rokoch 1986-1989 prešla lanová dráha na hornom úseku rozsiahlou rekonštrukciou, pri ktorej bola odstránená jediná podpera pod hornou staničnou budovou. Stanicu lanovky pri Skalnatom plese spojili s reštauráciou a hotelom Encián.[129]

9.3.10 Téryho chata (2015 m. n. m)

Po 1. sv. vojne v roku 1918 sa stal majetkom pozemku, na ktorom chata stála československý štát, ale vlastníkom chaty ostal Maďarský turistický spolok v Budapešti, ktorý jej spravovaním poveril kežmarský Tatraverein.⁴⁷⁴ Až v roku 1931 ju po zdĺhavých vyjednávaniach odkúpil československý štát a dal ju do správy Klubu československých turistov. Až vtedy došlo opäť k väčším úpravám chaty. V roku 1935 tu bolo nainštalované ústredné kúrenie napájané z kotla na pevné palivo a v roku 1937 dokončili prístavbu kamennej terasy. Téryho chata bola až do roku 1933 najvyššie

⁴⁷¹ N RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014, 69.

⁴⁷² BOHUŠ 2015, 72.

⁴⁷³ HOUDEK/BOHUŠ 1976, 181.

⁴⁷⁴ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014, 70.

položenou chatou vo Vysokých Tatrách. V roku 1955 prebehla na Téryho chate rekonštrukcia. Upravili sa vnútorné priestory a pred vchodom na severovýchodnom nároží chaty pribudla drevená prístavba ⁴⁷⁵[130]

9.3.11 Zbojnická chata (1960 m. n. m.)

Chata sa nachádza vo Veľkej Studenej doline na južnom úbočí Vysokých Tatier a vznikla v roku 1907 z iniciatívy Uhorského karpatského spolku. Bola to otvorená, kamenná a jednoducho zariadená jednopriestorová stavba pozdĺžneho tvaru, určená iba na núdzové prenocovanie. V roku 1913 sa uvažovalo o postavení riadnej obhospodarovanej chaty, ale plány prerušila 1. sv. vojna.⁴⁷⁶ Od roku 1925 mala v prenájme chatu KČST a začiatok roku 1928 KČST zverejnil výzvu na obsadenie útulne chatárom a jej prvým nájomcom sa stal Dezider Palkovič zo Žiliny, ktorý v nej už v prvom roku pôsobenia zriadil priečku, čím vytvoril dve miestnosti a opravil okná a podlahy. V roku 1933 dostala dovtedy bezmenná chata svoj názov „Zbojnická chata“.⁴⁷⁷ V priebehu leta 1933 bola chata výrazne prebudovaná, vonkajšie steny obložili drevom, vybudovali krytú verandu, pristavali sklad a chatu prispôbili aj na zimnú prevádzku. Ďalšie stavebné úpravy prebehli začiatok 40. rokov kedy pribudovali k chate novú vstupnú verandu, čím sa prestavbou pôvodnej získali nové vnútorné priestory, tým kapacita nocľahárne vzrástla o 28 lôžok. Od roku 1983 bola chata zatvorená pre rozsiahlu rekonštrukciu a znovu ju otvorili 8. novembra 1986 na počesť VOSR. Tragickým sa stal 14. jún 1998, kedy sa od prehriateho komína chytila strecha a celá chata zhorela. ⁴⁷⁸[131]

9.3.12 Chata pod Rysmi (2250 m. n. m.)

Chata pod Rysmi vo výške 2250 m. n. m. je najvyššie položenou turistickou chatou vo Vysokých Tatrách.⁴⁷⁹ Myšlienka útulne na Rysoch vznikla už koncom 19. storočia

⁴⁷⁵ BOHUŠ 2014, 48.

⁴⁷⁶ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014 , 68.

⁴⁷⁷<http://www.nostalgicketatry.sk/historia/zbojnicka-chata/142-chata-do-rokov-40-tych.html>,

vyhľadané 20.3. 2018

⁴⁷⁸ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014 , 68.

⁴⁷⁹ BOHUŠ 2015, 41.

a potom bola znovu nastolená v roku 1919. Jej projekty sa pripravovali a menili až do roku 1927.⁴⁸⁰

Chatu vybudovala firma Jozefa Šašinka z Popradu v rokoch 1931-1932 za veľmi nepriaznivých poveternostných podmienok. Hlavným iniciátorom výstavby bol popradský odbor Klubu československých turistov.⁴⁸¹ Vzhľadom na náročné poveternostné podmienky mala prízemná kamenná chata 80 cm hrubé žulové obvodové múry, stavba bola zvnútra odizolovaná a mala dvojité okná so železnými okenicami. Drevocementová strecha bola rovná a zaťažaná skalami. Spočiatku mala budova dve miestnosti a 24 lôžok, neskôr už len 13. Ani hrubé múry neochránili chatu pred tatranským živlom. Keďže stála na exponovanom mieste, viackrát ju zasiahli a poškodili snehové a kamenné lavíny z Ťažkého štítu.⁴⁸² V roku 1948 ju prvýkrát značne poškodila snehová lavína, ktorá prerazila priečku medzi kuchyňou a jedálňou. Zároveň oddelili jedáleň od nočľahárne a chata získala tri hlavné miestnosti. Ďalšia lavína zasiahla chatu vo februári roku 1955. Poškodené boli okná, nosný stĺp podopierajúci strechu a priečka medzi kuchyňou a jedálňou. Ešte pred Veľkou nocou urobili najnutnejšie opravy, keď na chatu opäť spadla lavína, ďalšie nasledovali v roku 1962 a 1982. Druhé poschodie chata dostala v roku 1977. Chata mala po dokončení prístavby 18 lôžok.⁴⁸³ [132]

9.3.13 Zamkovského chata (1475 m. n. m.)

Drevenú chatu v ústí Malej Studenej doliny postavil nosič, horolezec a chatár Štefan Zamkovský počas vojny v rokoch 1942-1943 vo výške 1475 m. n. m. Chatu spravoval sám so svojou manželkou.⁴⁸⁴ Bola to jednoduchá stavba s asymetrickou sedlovou strechou malého sklonu, predĺžené krídlo strechy podopreté dreveným stĺpom prekrýva vstup do objektu. Okná na poschodí spája drevený balkón s priznanými konzolami. Typický horský ráz chata nadobúda vďaka tmavým dreveným fasádam s bielymi rámami tradičných okien s drobným delením.⁴⁸⁵ Chata bola často navštevovaná vďaka príjemnej atmosfére. Po znárodnení musel Zamkovský opustiť chatu a aj Vysoké Tatry.

⁴⁸⁰ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2007, 69.

⁴⁸¹ ARGALÁCS A KOL. 2015, 87.

⁴⁸² RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014, 58

⁴⁸³ BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2007, 51.

⁴⁸⁴ BOHUŠ 2014, 44.

⁴⁸⁵ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 407.

V roku 1951 chatu premenovali na Chatu kapitána Nálepku, aby ničím nepripomínala svojho staviteľa a pôvodného majiteľa.⁴⁸⁶[133]

Chata-horský hotel pri Popradskom plese (1500 m.n.m)

Chata bola postavená v rokoch 1957–1960 slovenskými architektmi Ladislavom Bauerom v spolupráci Ferdinandom Čapkom. Architektom sa podarilo nadviazať na drobnú mierku tradičnej horskej ľudovej stavby tak, že radom vikierov rozčlenili šikmú vysokú strechu pokrytú šindľom.⁴⁸⁷ Na vstupnom štíte, ktorý je nad nárožím pôdorysu v tvare L, použili lúčový ornament, pri ktorom sa inšpirovali výtvarnými podnetmi z ľudového staviteľstva. Na prízemí sú vstupné priestory, hala, reštaurácia a terasa. V ubytovacích podlažiach 33 izieb s kapacitou 130 ubytovaných. Chata-horský hotel je príkladom mimoriadne harmonického skĺbenia vysokohorskej stavby s prvkami ľudového staviteľstva.⁴⁸⁸[134]

⁴⁸⁶ BOHUŠ 2016, 83.

⁴⁸⁷ RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014, 58.

⁴⁸⁸ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 419.

10 Vysoké Tatry ako miesto konfrontácie českej a slovenskej modernej architektúry

Tatranské osady vznikali na území, ktoré nemalo tradičné pôvodné osídlenie. Pred výstavbou prvých rekreačných a liečebných domov tu neboli dedinské sídla, ani individuálne príbytky. Osídlenie bolo sústredené na úpäť hôr a tam kde sa dnes nachádzajú tatranské osady boli len hory a pastviny. Z prvých stavieb, ktoré nemali svojich architektov, teda môžeme ju nazvať aj anonymnou architektúrou, sa s príchodom prvých architektov stávajú vyhľadávanou destináciou, nielen turistickou, ale hlavne aj liečebnou. Absencia konkrétneho modelu pôvodnej architektúry znemožnila nadväzovanie na miestne vzory, či ich parodovanie, ktoré bolo veľmi časté práve v Alpách. Pri stavaní vo Vysokých Tatrách nešlo o hľadanie národného či regionálneho štýlu, čo sa napríklad odohrávalo v neďalekom Zakopanom, na poľskej strane Vysokých Tatier. Tam Stanislaw Witkiewicz, najväčší predstaviteľ poľského regionalizmu, realizoval na začiatku 20. storočia niekoľko architektonických diel, ktoré neskôr slúžili ako základ miestnej tradície.⁴⁸⁹

Slovensko bolo do 1. sv. vojny polofeudálnou krajinou, patrilo do Rakúsko-Uhorska. Takže aj tatranská architektúra bola v jej začiatkoch formovaná z veľkej časti nemeckými a maďarskými architektmi. Títo architekti nemali ambície vytvárať regionálne špecifické formy. Väčšinou ako vzor prijímali hrazdenú architektúru alpských stredísk. Len výnimočne sa objavili diela, ktoré sa opierali o tradičnú architektúru severného Slovenska. Boli to napríklad kostol Sv. Salvátora v Dolnom Smokovci z roku 1899, Téryho chata v Malej studenej doline alebo lovecký zámoček Hohenloheho od Antona Müllera.⁴⁹⁰ Jedinou výnimkou medzi architektmi nemeckej a maďarskej národnosti bol Michal Milan Harminc. Tak ako som spomínala, on je práve tým architektom, ktorí tvoril spojovací článok medzi pseudoslohovou oficiálnou architektúrou peštianskeho pôvodu a poprevratovým vývojom slovenskej stavebnej kultúry.⁴⁹¹

Slovensko sa na formovaní modernej architektonickej tvorby mohlo zúčastniť až po národnom oslobodení a to po 1. sv. vojne v demokratickom Československu, do tých čias nebolo ani hospodársky ani politicky slobodné.

⁴⁸⁹ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 65.

⁴⁹⁰ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 65.

⁴⁹¹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 472.

Národné oslobodenie v roku 1918 je aj medzníkom samostatného rozvoja slovenskej architektúry. V tomto období sa už ujasňovala moderná architektúra, nové vzťahy medzi obsahom a formou, takže nastupujúcej generácii architektov na Slovensku pripadalo v zložitých problémoch tohto prelomového obdobia nájsť správnu orientáciu a svoje miesto v rodine kultúrnych národov.

Obdobie po 1. sv. vojne, teda vzniku ČSR do roku 1924 môžeme charakterizovať ako obdobie zameškaného v neprehľadnej zmesi smerov, od eklektizmu na prah funkcionalizmu, druhé obdobie do roku 1938 ako obdobie funkcionalizmu, tretie obdobie je vojnové a rok 1945 je medzníkom novej periodizačnej epochy, ktorá súvisela hlavne s Majstrovstvami sveta v horskom lyžovaní v roku 1970.

V 30. rokoch 20. storočia nastupuje v Tatrách nová etapa architektúry - funkcionalizmu a predstavuje jej výraznú vrstvu. Hodnotenie funkcionalistickej architektúry lavíruje medzi vysokým hodnotením priaznivcov moderny až po odmietanie tých, ktorí zdôrazňujú konflikt s vysokohorským prostredím a nevhodnosťou takýchto stavieb v drsnej klíme.⁴⁹²

Po vzniku ČSR boli kľúčovými architektonickými úlohami štátne objednávky. Veľká časť sa zadávala projekčným oddeleniam štátnej správy, konkrétne Referátu verejných prác, ktorá sa nachádzala v Prahe, a teda väčšinu prác zadávala českým architektom a veľké zákazky sa tak riešili bez slovenských architektov. Slovenskí architekti proti týmto diskriminačným praktikám protestovali, ale márne, viditeľne boli diskriminovaní nielen architekti zo Slovenska, ale aj Moravy. Niekoľko krát sa proti podobným postupom ohradila architektonická sekcia Umeleckého spolku - Kunsverein. Ešte na začiatku 30. rokov bolo v časopise Fórum publikované memorandum architektov združených v štyroch organizáciách pôsobiacich na Slovensku adresované príslušným organizáciám a Krajinskému úradu. V texte uvádzali svoje výhrady proti „priamemu zadávaniu projekčných prác v Prahe“ a požadovali aby boli pri zadávaní stavieb financovaných štátom a stavaných na Slovensku, zohľadňovaní len architekti pôsobiaci na Slovensku.⁴⁹³ Svoju požiadavku zdôrazňovali medzi iným aj konštatovaním, že ešte nedošlo k tomu, aby štátnu zákazku dostal slovenský architekt.⁴⁹⁴

Teda zo začiatku tu bol export pražských avantgardných myšlienok - pražský centralizmus a z toho vystával aj problém presahu mierky exportovanej architektúry. Domáci slovenskí architekti limitovaní množstvom financií stavali menšie objekty.

⁴⁹² KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 472.

⁴⁹³ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 65.

⁴⁹⁴ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 65.

Objekty boli síce menšie, ale zato vynikali svojou nápaditosťou, jemnosťou a tak sa skĺbila architektúra slovenských architektov menších stavieb do kopy so stavbami obrovských rozmerov pod rukami českých architektov.

Tento prístup spôsobil, že obdobie medzi dvomi svetovými vojnami bolo charakteristické tým, že nielen v Tatrách, ale po celom Slovensku je úzko späté s prácou českých architektov a v menšej miere slovenských architektov, ktorí študovali na českých školách. Štátna výstavba sanatórií a liečebných ústavov vo Vysokých Tatrách bola prakticky výlučne doménou pražských architektov. Domáci slovenskí architekti limitovaní množstvom financií stavali menšie objekty. Objekty boli síce menšie, ale zato vynikali svojou nápaditosťou, jemnosťou a tak sa skĺbila architektúra slovenských architektov menších stavieb do kopy so stavbami obrovských rozmerov pod rukami českých architektov.⁴⁹⁵

České funkcionalistické esá sa svojimi stavbami pokúsili o etalón budúceho možného vývoja, zo začiatku u nás v Tatrách to bol Gedeon Majunku, ktorý začal architektonicky vnímať tatranské osady a nikto na neho nenadviazal a ako ukázala budúcnosť, začali s tým práve českí architekti s nástupom funkcionalizmu. Čistý štýl Fuchsa, Libru, Kána i Ernstbergera tak zostáva stále úžasným a úctihodným vstupom modernej architektúry do Vysokých Tatier. Éru rozvoja, upevňovania vybudovaných vzťahov a rozbehnutých projektov prerušila v rokoch 1938-1939 vojna. Nasledovali roky skúšky postojov, hľadání Človečiny, roky zlé, ľudsky málo pochopiteľné, roky po ktorých bolo všetko iné.⁴⁹⁶

Po 2. sv. vojne sa Tatry opäť začali prebúdzat' z hrozného sna, ktoré už po druhý krát v priebehu tak krátkeho času rozvrátil svet hore nohami. Ako sme už spomínali Tatry ako také neboli úplne zasiahnuté, ale aj napriek tomu plno budov zostalo opustených a začalo chátrať, ľudia rozkradli majetok a zdalo sa, ako keby tu zastal čas nielen z pohľadu turizmu, ale najmä výstavby. Spoločné české a slovenské sily, ktoré charakterizovali výstavbu Vysokých Tatier medzi svetovými vojnami, boli počas 2. sv. vojny pretrhnuté. Nástupom fašizmu na Slovensku sa odchodom českých občanov, ako aj politicky a rasovo prenasledovaných obyvateľov podstatne preriedili rady architektov. Pre väčšinu českých architektov okupácia znamenala úplne obmedzenie architektonickej činnosti, ale mnohí z nich pokračoval aspoň v projektovej činnosti. Na Slovensku od polovice 50 rokov tvorili vyspelí architekti viacerých generácií a postupne ich začali dopĺňať predovšetkým absolventi Slovenskej vysokej školy

⁴⁹⁵ BOHUŠ 1977, 79.

⁴⁹⁶ ARGALÁCS A KOL. 2015, 134.

technickej v Bratislave. Samostatne nastúpili do najnovšej fázy vývoja s jasným pohľadom na architektonickú tvorbu.⁴⁹⁷

V 60. rokoch vplyvom politického odmäku a eufórie z príprav na MS 1970, začali vznikať pozoruhodné stavby, ktoré sa aj vo svete považujú za to najlepšie, čo v danom období vzniklo.

Odchod českých architektov a prerušenie väzieb 2. sv. vojnou dávajú indíciu, akým spôsobom sa uberala konfrontácia slovenských a českých autorov vo Vysokých Tatrách mohla uberať. Vývoj som sa rozhodla zistiť vytvorením porovnávacej tabuľky, kde som zisťovala, či sa stav počtu vystavaných objektov českými a slovenskými architektmi na území Vysokých Tatier po 2. sv. vojne zmenil alebo nie. Do tabuľky som vybrala najdôležitejšie stavby, ktoré spomínam v predchádzajúcej kapitole:

Stavba	Rok	Architekt	Národnosť
Zamkovské chata	1942-1943	Ladislav Foltyn	slovenská
Bývalé vojenské sanatórium v Novej Polianke	1947-1956	Milan Michal Harminc	slovenská
Mestský úrad v Starom Smokovci	1957	Viktor Malinovský	slovenská
Chata pri Popradskom plese	1957-1960	Ladislav Bauer, Ferdinand Čapka	slovenská
Výstavná sieň a predajňa ULUV-U	1958-1960	Ladislav Rožánek	slovenská
Dom služieb v Starom Smokovci	1962	Ján-Šprlák Uličný	slovenská
Knižný pavilón a výstavná sieň v Hornom Smokovci	1962-1963	Karol Király	slovenská
Budova cestovnej kancelárie	1965-1967	Eugen Kramár	slovenská
Budova ČEDOK-u	1965-1967	Eugen Kramár	slovenská
Hotel Bellevue	1965- 1967	Karol Király	slovenská

⁴⁹⁷ ARGALÁCS A KOL. 2015, 134.

Lyžiarský areál	1966-1970	Eugen Kramár, Ján Šprlák-Uličný	slovenská
Muzeum TANAP-u	1967-1969	Pavol Mejravý	slovenská
Hotel FIS	1969	Eugen Kramár, Ján Šprlák-Uličný	slovenská
Budova Spojov	1969 - 1970	Oľga Ondrejčíková	slovenská
Sanatórium Helios	1974	Richard Pastor	slovenská
Eurocamp FICC	1969-1981	Alexander Valentovič, Arnost Mitske, Eugen Kramár	slovenská
Zotavovňa Baník	1970-1975	Ferdinand Konček	slovenská
Zotavovňa Urán	1971-1973	Eugen Kramár, Ján Šprlák-Uličný	slovenská
Benzínové čerpadlo	1966	Milan Krejčí	česká
Horský hotel Sliezsky dom	1966-1968	Jaromír Sirotek	česká
Hotel Park	1966-1969	Igor Svoboda	česká
Hotel Panorama	1967-1970	Zdenek Rihak	česká

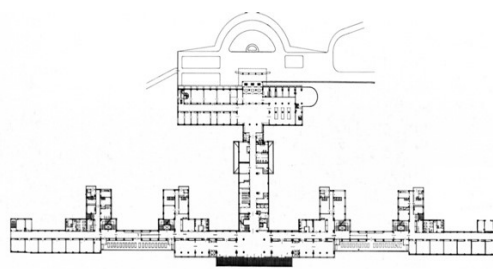
Z tabuľky jasne vyplýva, že po 2. sv. vojne sa dôležitosť architektov obrátila na domácu slovenskú pôdu. Počet stavieb, ktoré stavali slovenskí architekti po 2. sv. vojne výrazne predbehol počet stavieb českých architektov. Aj napriek tejto zmene, našli si v tomto období miesto aj českí architekti a ich stavby dodnes okrášľujú dominanty Vysokých Tatier.

11 Porovnávací analýza vybraných stavieb českých a slovenských architektov vo Vysokých Tatrách

Cieľom tejto kapitoly je ilustrovať konfrontáciu českých a slovenských autorov vo Vysokých Tatrách na vybraných stavbách.

11.1 1. komparácia

Liečebný ústav TBC a respiračných chorôb vo Vyšných Hájoch

Lokalizácia: Vyšné Hágy

Projekt: 1933-1934

Realizácia: 1934-1938

Architekt: František Libra a Jiří Kan

Národnosť architektov: česká

V roku 1928 predal dedič August Hohenlohe komplex Mengusovskej a časti Batizovskej doliny spolu s osadou Vyšné Hágy československému štátu. Padlo rozhodnutie vybudovať tu najväčšie liečebné stredisko vo Vysokých Tatrách. Súťaž získala mimoriadnu pozornosť a zaslúžene bohatú účasť. Cieľom súťaže, ktorá sa uskutočnila v roku 1932, bolo navrhnúť sanatórium pre 400 ľudí. Pretože malo slúžiť nemajetným vrstvám, malo byť stavebnými nákladmi i prevádzkou veľmi ekonomické. Súťaže sa mohli zúčastniť výhradne iba českí architekti a udelili tri rovnaké ceny bez poradia. Súťaž priniesla bohatý materiál, v ktorom sa dajú podrobne sledovať názory na zložitú prevádzku, konštrukčné riešenie, ako aj na architektonické stvárnenie vysokohorského liečebného ústavu.⁴⁹⁸ Projektantom budov boli poverení pražskí architekti František Albert Libra a Jiří Kan v spolupráci s MUDr. Svätoplukom Basarom.⁴⁹⁹ V roku 1934 začala Robotnícka sociálna poisťovňa z Bratislavy so stavbou

⁴⁹⁸ KUSÝ 1971, 87.

⁴⁹⁹ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 378.

ústrednej budovy rozsiahleho sanatórneho komplexu. V roku 1938 boli práce dokončené, no nepriaznivé politické udalosti oddialili otvorenie sanatória TBC až na 2. jún 1941.⁵⁰⁰ Na výstavbe sa podieľalo 7 stavebných a desiatky ďalších firiem, hlavným dodávateľom stavebných prác bol staviteľ českého pôvodu Josef Šašínska z Popradu. Rozpočet stavby bol viac ako 100 miliónov korún a denne tu pracovalo 700 až 1200 robotníkov.⁵⁰¹

Veľký členitý komplex bol plánovaný ako manifestácia ideálov moderny. Pôdorys hlavnej budovy, pripomínajúci lietadlo, pozostáva z dlhého, symetrického mohutného hlavného bloku. Na severnú stranu má pripojené štyri krátke priečne a v strede dlhšie vstupné krídlo. Rozľahlá hlavná fasáda ústrednej budovy liečebne je výrazne horizontálna. Konštrukcia hlavnej budovy tvorí oceľovo-betónový skelet so špeciálnym tehlovým murivom izolovaný korkom a obložený keramickými obkladačkami. Ubytovací trakt mal 9 podlaží a v čase otvorenia v ňom bolo 500 lôžok. Okrem hlavného bloku má objekt ešte ďalších 12 budov, vrátane obytných domov pre zamestnancov a vily pre riaditeľa. V komplexe budov bolo popri liečebných a prevádzkových priestoroch aj obchody, pošta a kinosála so 600 stoličkami.⁵⁰²

Sanatórium Bellevue Dr. Holzmann

Lokalizácia: Horný Smokovec

Projekt: -

Realizácia: 1932-1933

Architekt: Fridrich Weinwurm a Ignác Vécsei

Národnosť architektov: slovenská

⁵⁰⁰ DULLA a kol. 2010, 263.

⁵⁰¹ ARGALÁCS A KOL. 2015, 128.

⁵⁰² KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 474.

Medzi najlepšie práce bratislavskej autorskej dvojice Fridricha Weinwurma a Ignáca Vécseia patrí Diétny penzión Tatra - Sanatórium Dr. Holzmannu v Hornom Smokovci. Táto krásna stavba, dnes už žiaľ zásadne prestavaná, sa vyznačovala všetkou jednoduchosťou, ktorú vedel Weinwurm do svojich diel vložiť a tu ju spojil s očarujúcou elegantnou otvorenosťou a prívetivosťou.⁵⁰³ Sanatórium s racionálnou dispozíciou a humánnou mierkou, modernou lekárskou prevádzkou a v čase vzniku najmodernejšie zariadenie bolo výsledkom spolupráce autorov so stavebníkom MUDr. Júliusom Holzmannom. Sanatórium – penzión neskrýva svoju zdravotnú funkciu, je biele a vzdušné. Hlavná fasáda je orientovaná na južnú stranu, má priebežné balkóny, ktoré jej dávali horizontálny výraz. Lapidárna, vertikálne komponovaná severná fasáda bola puristicky - funkcionálne pravdivá. Pôvodný objekt s relatívne malou kapacitou obsahoval 25 jednolôžkových a dvojlôžkových izieb, väčšina so vstupom na spojené balkóny, ktoré vytvárali charakteristické priečelie južnej fasády. V roku 1935 pribudla prístavba s bytom a ordináciou doktora a atypickým nárožným arkierom a o rok neskôr bolo sanatórium rozšírené o jedáleň a otvorenú vyhliadkovú terasu.⁵⁰⁴ Prízemie pôvodne plnilo funkciu spoločenskej časti a lekárskeho zázemia doplneného vodoliečbou. Izby boli umiestnené na prvom a druhom nadzemnom podlaží, strecha slúžila ako snečná terasa, mala sprchy a robila sa na nej rehabilitácia gymnastikou s výhľadom na štíty Vysokých Tatier. Žiaľ v roku 1985 objekt prešiel prestavbou, ktorá postupne znehodnotila pôvodnú architektúru⁵⁰⁵

Komparácia:

Už pri prvom pohľade na obe sanatória je viditeľné, že plnili dve rôzne funkcie. Prvé sanatórium TBC, bolo určené pre veľké masy pacientov a preto tomu musela odpovedať aj mierka veľkosti budov. Budova pôsobí aj napriek svojej monumentalite spojená s okolitou krajinou. Je to spôsobené tým, že hlavný, obrovský objekt je rozťahnutý do šírky a tam jeho monumentalita nevyčnieva do okolitej nádhernej Tatranskej prírody. Druhé sanatórium je svojou veľkosťou prispôbené mierke človeka a preto pôsobí viac ľudsky. Dielo patrí k najlepším prácam architekta Weinwurmu a nádherne zapadlo do prostredia v ktorom vzniklo a ako keby ho nijak nepoznačilo a iba doplnilo.

⁵⁰³ DULLA a kol. 2010, 234.

⁵⁰⁴ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 472.

⁵⁰⁵ DULLA a kol. 2010, 234.

11.2 2. komparácia

Šrobárov ústav detskej tuberkulózy a respiračných chorôb

Lokalizácia: Dolný Smokovec

Projekt: 1928

Realizácia: 1930-1931

Architekt: Josef Marek

Národnosť architektov: česká

V roku 1920 bol otvorený komplex moderného liečebného ústavu pre deti ohrozené tuberkulózou a inými pľúcnymi ochoreniami. Dňa 28. októbra 1928 začalo sa so stavbou tzv. jubilejného pavilónu podľa projektov architekta Josefa Mareka. Budova bola dokončená v roku 1931. Z architektonického hľadiska išlo o radikálne odlišnú stavbu oproti hrazdeným stavbám v okolí. Budova tvorila ústredný objekt celého Šrobárovho areálu. Reprezentovala aktuálne moderné princípy stavania zdravotníckych zariadení. Architekt dbal najmä na dostatok slnkom osvetlených a dobre vetraných priestorov. Oslnenie izieb zabezpečovali rozmerné okná, pod strechou sa nachádzali kryté terasy s odpočivárňam, k presvetleniu schodísk a chodieb prispievali veľké sklobetónové plochy na fasádach.⁵⁰⁶ Veľké okná sú lemované vystupujúcimi ostentami, čo budove dodalo príjemný tradičný vzhľad. Hlavný objekt má pôdorys tvaru T a naň je v zadnej časti napojené nižšie krídlo. Objekt je krytý šikmými strechami s miernym sklonom. Otvorené terasy charakteristické pre tatranské sanatória sú tu zasunuté do hlavného objemu na najvyššom poschodí.⁵⁰⁷ Budova bola delená do dvoch krídel, v jednom z nich sa liečili deti s pľúcnou tuberkulózou a v druhom s mimopľúcnou. V strednej časti umiestnili všetky potrebné priestory, ktoré museli byť dovedy roztrúsené po celom Dolnom Smokovci. Kvalita architektonického konceptu

⁵⁰⁶ DULLA A KOL. 2010, 236.

⁵⁰⁷ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 360.

Šrobárovho ústavu tkvie predovšetkým v tom, že architekt síce mal k dispozícii príklady zahraničných zdravotníckych zariadení, liečebňa pre chorých na tuberkulózu bola však špecifické zadanie a napriek tomu si s ním poradil.⁵⁰⁸

Liečebný dom Palace/ Palace Sanatórium

Lokalizácia: Nový Smokovec

Projekt: 1934

Realizácia: 1934

Architekt: Michal Milan Harminc

Národnosť architektov: slovenská

Sanatórium bolo realizované v priebehu šiestich mesiacov novým konštrukčným systémom oceľového skeletu. Harminc vychádzal so svojho predchádzajúceho riešenia neďalekého Szontaghovho sanatória. Väčšina izieb mala južnú expozíciu s prepojením na balkón. Južná fasáda bola horizontálne komponovaná. Dominantným prvkom na budove boli priebežné obytné balkóny zaberajúce celú jeho šírku, delené sklenými priečkami zaručujúce intimitu pacientov.⁵⁰⁹ Na severnej strane boli umiestnené menšie lodžie, ktoré boli jednotlivo prístupné z izieb severného traktu. Veľkorozmerné okná presvetľovali spoločenské priestory a jedáleň. Po prevzatí sanatória Penzijným ústavom v apríli 1934 bola v priebehu desiatich mesiacov, taktiež podľa Harmincových návrhov realizovaná úprava a aj dostavba Palace sanatória, ktoré už nieslo názov Sanatórium Všeobecného penzijného ústavu.⁵¹⁰ Bola urobená prestavba sanatória na typ uzavretej klimatickej nemocnice na liečbu pľúcnej tuberkulózy. K južnej strane sanatória bola pristavaná 150 metrov dlhá krytá kolonáda a na západnej strane obytný blok pre

⁵⁰⁸ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 200.

⁵⁰⁹ DULLA A KOL. 2010, 220.

⁵¹⁰ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 380.

zamestnancov. Prístavby sú navrhnuté vo funkcionalistickom duchu, obytný blok má čisté biele priečelia s vyľahčenými balkónmi a plochou strechou. V západnej časti boli dvoj až štvorizbové byty pre lekárov a úradníkov. Vo východnej časti obytného bloku bola situovaná spoločenská sála, kino, jedálne a izby pre zamestnancov. Cenovo patril k najdrahším ubytovacím zariadeniam vo Vysokých Tatrách a rovnal sa mu len Grandhotel v Starom Smokovci.⁵¹¹

Komparácia:

Obe stavby ukazujú mimoriadnu architektonickú kvalitu. Pri Šrobárovom ústave sa podarilo autorovi splniť mimoriadne náročné zadanie a vytvoriť budovu, ktorá je mimoriadne funkčná, prispôsobená starším hrazdeným budovám a k tomu je presvetlená s veľkými oknami. V prípade liečebného domu Palace autor dokázal za použitia nového konštrukčného systému oceľového skeletu a čistej bielej funkcionalistickej architektúry postaviť stavbu, ktorá je porovnateľná svojou honosnosťou s Grand Hotelmi.

⁵¹¹ DULLA A KOL. 2010, 221.

11.3 3. komparácia

Hotel Patria

Lokalizácia: Štrbské Pleso

Realizácia: 1968-1973

Architekt: Zdeněk Řihák

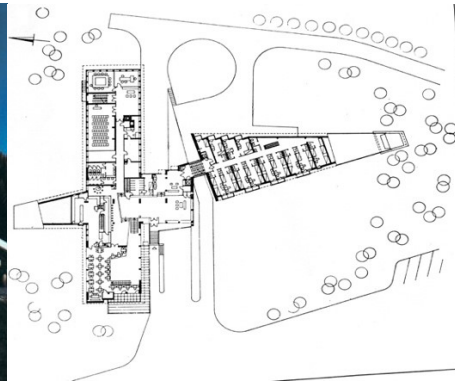
Národnosť architektov: česká

Hotel so svojou veľmi charakteristickou hmotovou skladbou je situovaný v lokalite Štrbské Pleso a nesie názov jedného z tatranských štítov v pozadí scenérie tohto jazera. Súťaž na projekt hotela v tejto lokalite prebehla v rokoch 1958–1959, ale nakoniec hotel nebol realizovaný. Projekt napokon vypracoval a v rokoch 1968–1973 realizoval český architekt Zdeněk Řihák. Architekt bol nositeľ mnohých ocenení za výtvarné a architektonické riešenia s bohatými skúsenosťami na poli tvorby hotelových stavieb.⁵¹² Hmotovú kompozíciu tvoria dve stavby zastrešené sedlovými strechami siahajúcimi po zem s asymetricky uloženým hrebeňom. Strecha vyššieho z objektov kopíruje svojím sklonom svah Patrie spolu so skokanským mostíkom s rovnakým sklonom dotvorili krajinnú kompozíciu. Hrebene oboch objektov sú vzájomné kolmé. Monoblok v tvare hranola má 10 poschodí. Na 9 poschodí bola pôvodne vybudovaná reštaurácia Horizont klub. Základnému stravovaniu slúžila Slnecná reštaurácia a osobitný vchod z východnej strany viedol do rázovitej reštaurácie Slovenka. Hotel má kapacitu 302 lôžok, ktoré sú situované na dvanástich podlažiach vyššieho z objektov. V nižšej časti budovy je umiestnené hospodárske zázemie hotela, spoločenské a stravovacie zariadenia. Hotel Patria bol označený v ankete „77 dôvodov, prečo mám rád Slovensko“ za ikonu novodobej architektúry.⁵¹³

⁵¹² KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 475.

⁵¹³ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 430.

Hotel FIS

Lokalizácia: Štrbské pleso

Projekt: 1967

Realizácia: 1969

Architekt: Eugen Kramár, spolupráca Ján Šprlák-Uličný

Národnosť architektov: slovenská

Hotel, ktorého meno je skratka medzinárodnej lyžiarskej federácie, je dielom a významného architekta Eugena Kramára v spolupráci s Jánom Šprlák-Uličným. Tento hotel leží na hornom okraji obce Štrbské Pleso a uzatvára tzv. Areál Snov z východnej strany. Architekt koncipoval hotel ako dvojkrídlovú budovu so šikmými strechami členenú plastickými balkónmi. Podarilo sa mu tu dodržať úmernú proporciu voči okolitej horskej krajine. Harmonicky skĺbil moderné abstraktné princípy s tvarmi horskej stavby. Kompozíciu hotela tvoria dve mierne pootočené hmoty v tvare pravouhlého trojuholníka, ktoré sú spojené zaskleným schodiskovým kříčkom. Šikmé strechy siahajú až na úroveň terénu.⁵¹⁴ Severnú ubytovaciu časť prestupuje dvojpodlažná hmota spoločenskej, hospodárskej a stravovacej časti, zastrešená plochou strechou. Táto časť nadväzuje na vstupnú halu, z ktorej je prístupná ubytovacia časť cez zasklené schodisko na južnej strane vstupnej haly, ako aj reštauračné zariadenia s terasou a spoločenskou časťou. Jednotlivé prevádzky sú usporiadané v postupnej nadväznosti za sebou v prehľadnom a racionálnom dispozičnom usporiadaní. Nadzemné podlažia plnia ubytovaciu funkciu a sú komponované ako dispozičný trojtrakt. Konštrukčný systém objektu je navrhnutý ako murovaný priečny, hotel má tehlové nosné múry, ktoré vyplňajú oceľobetónové konštrukcie.⁵¹⁵

Vznikol tak objekt, ktorý patrí medzi najlepšie diela Eugena Kramára. Hotel patrí z celkového hľadiska k optimálnym riešeniam architektúry Vysokých Tatier. Autor rešpektuje prírodu a rozumne sa jej podraduje. Samotný autor sa pri navrhovaní diela

⁵¹⁴ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 429.

⁵¹⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 475.

pridržal svojho kréda: „Tvorit' a stavať spôsobom prírode najbližším a najprirodzenejším, bez schválnosti a hrubosti a módnych prejavov. Len tak sa nám podarí dať architektúram horskú osobitosť, úmernú skromnosť i zdravú mieru.“⁵¹⁶

Komparácia:

Hotel Patria patrí k najikonickejším stavbám Vysokých Tatier, svojím tvarom krásne kopíruje tatranské štíty a dopĺňa to aj využitie tradičného miestneho materiálu - dreva. Je príkladom architektúry, ktorá dokonale zapadá do prostredia, dotvára ho, definuje a nijak nenarúša. V Hoteli FIS architekt skĺbil moderné abstraktné princípy so zažitými tvarmi horských stavieb a súčasne dokázal architektonickými proporciami vystihnúť mierku okolitého prostredia. Hotel dodnes predstavuje ideálny príklad funkčného riešenia zastrešenia vysokohorského objektu. Stelesňuje jedno z najlepších diel európskeho stavebného športového funkcionalizmu 60. rokov 20. storočia a citlivo svojím tvarom a kompozíciou zapadá do okolitej krajiny.

⁵¹⁶ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 430.

11.4 4. komparácia

Benzínové čerpadlo

Lokalizácia: Nový Smokovec

Projekt: -

Realizácia: 1966

Architekt: Milan Krejčí

Národnosť architektov: česká

Drobná stavba benzínovej čerpacej stanice predstavovala charakteristický prvok pri vjazde do Smokovcov smerom od západu a vznikla krátko pred MS 1970. Jej výstavba bola vyvolaná nielen potrebami cudzineckého ruchu, ale potrebou zlepšiť služby motoristom vo Vysokých Tatrách. Vzhľadom na to, že sa jednalo o výstavbu v chránenom území, vtedajší činitelia vyžadovali stavbu náročnejšieho charakteru, ktorá by zodpovedala miestnym podmienkam. Tieto okolnosti viedli k tomu, že investor zrušil pôvodný zámer postaviť typovú čerpaciu stanicu a nahradil ho individuálnym riešením. Toto riešenie bolo prijaté v dobe, keď už na stavenisku bola vybudovaná spodná stavba pôvodne zamýšľaného typového objektu.⁵¹⁷

Jednoduchý objekt kiosku zo zasklenými nárožiami expresívne prekrývala prehnutá škrupinová strecha s jedenásť metrovým vyložením. Strecha mala tvar plochého hyperbolického paraboloidu. Votknutá bola do masívneho segmentového múru z lomového kameňa posiateho modrozelenými sklenenými črepmi. Architektúra čerpacej stanice vydareným spôsobom stelesňovala ducha neskorej moderny šesťdesiatych rokov.⁵¹⁸

⁵¹⁷ DULLA/MORAVČÍKOVA 2002, 429.

⁵¹⁸ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 475.

Múzeum Tatranského národného parku TANAP-u

Lokalizácia: Tatranská Lomnica

Projekt: 1965 - 1967

Realizácia: 1967 - 1969

Architekt: Pavol Mejravý

Národnosť architektov: slovenská

Budova bola stavaná na viac účelov, sídlila v nej spočiatku aj Výskumná stanica TANAP-u a Správa TANAP-u a doposiaľ je sídlom múzea Tatranského národného parku. Popudom na jej vznik bola kandidatúra Tatier na MS 1970 v klasickom lyžovaní. Autorom stavby z roku 1969 je slovenský architekt Pavol Mejravý z Humenného, pre ktorého je toto dielo jedno z jeho najvýznamnejších. Stavba má kombinovaný nosný systém so železobetónovými stĺpmi a kamenným prírodným výplňovým murivom, pričom v expozičnej hale múzea sú použité železobetónové nosníky. Vstupná časť je zasklená s akcentovaným kubickým vstupom, ktorý je obložený travertínovými platňami. Budova je trojpodlažná s jedným podzemným podlažím, výstavná hala je otvorený priestor na výšku troch podlaží. Dispozičné usporiadanie je veľmi jednoduché a prehľadné.⁵¹⁹ Zo vstupných priestorov sa dostaneme do foyeru s recepciou, na ktorú je napojená expozičná hala múzea, kde je schodisko vedúce na galériu s ďalšími exponátmi. V roku 1971 zaň získal Cenu Dušana Jurkoviča. Dielo zaraďujeme k stavbám slovenskej abstrahujúcej moderny a napriek abstrakcii je vnímateľný vzťah s tatranskou prírodou. Nejedná sa o veľkú budovu, ale aj napriek tomu pôsobí monumentálne. Môžeme tu pozorovať autorov príklon ku geometrickej schéme. Prvkom, ktorý okamžite upúta pozornosť je tvarovo jednoduchá, sedlovou strechou zastrešená hlavná výstavná hala.⁵²⁰ Trojuholníková hmota elegantne kombinovaná s horizontálnou hmotou zapustenou do prednej štítovej steny žulových okruhliakov,

⁵¹⁹ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 474.

⁵²⁰ DULLA/MORAVČÍKOVA 2002, 429.

ktoré ju štruktúrujú. Objekt tak získava, osobitý charakter. Archetyp trojuholníka vyrastajúceho zo zeme vhodne korešponduje s tatranským prostredím. Celý súhrn tvarov krásne dopĺňa plastika akademického sochára Juraja Bartusza.⁵²¹

Expozičná časť múzea je umiestnená práve v tejto hmote a je veľkoryso koncipovaná, čo umožňuje netradičné inštalovanie expozícií. Kamenný obklad je použitý aj v interiéri, kde je zaujímavý skombinovaný s horizontálnym dreveným latovaním. V hornej časti je prednášková sála so zaujímavým podhlľadom z konárov a drevených lát. Posledným hmotným prvkom je administratívna časť. Geometrická schéma sa objavuje aj na dlažbe pred samotným objektom, kde je vytvorená kompozícia z trojuholníkov rôznej farebnosti. V objekte sa nachádzajú aj ďalšie výtvarné diela od akademického sochára Arpáda Račka a akademického maliara Jozefa Komučíka. Elementárna geometrická skladba stelesňuje vtedajšiu modernú štylizáciu motívov horských stavieb, respektíve lokálneho ľudového staviteľstva.⁵²² Jednoduchá geometrická skladba, harmonická kompozícia, a prehľadné vnútorné usporiadanie robia z tejto architektúry jednu z charakteristických tatranských stavieb.⁵²³

Komparácia:

Obe stavby vznikli ako reakcia na blížiacu sa majstrovstvá sveta. V prípade benzínovej pumpy, dokonca významne ovplyvnili jej finálnu podobu. Ani jedna zo stavieb nemala byť hlavnou postavou majstrovstiev sveta, napriek tomu je ich pojetie moderné mimoriadne podarené. V tomto období dostávali českí autori vo Vysokých Tatrách menší priestor a odrážajú to aj rozdiely v rozmeroch a monumentálnosti týchto stavieb.

⁵²¹ DULLA a kol. 2010, 252.

⁵²² KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL 2017, 475.

⁵²³ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 429.

12 Porovnávací analýza stavieb vybraných architektov na území Vysokých Tatier a mimo nich

V tejto kapitole som vybrala štyroch architektov, v skratke píšem ich životopis a následne som vybrala dve architektonické diela z ich tvorby. Jedno dielo sa nachádza vo Vysokých Tatrách a druhé na území Slovenska alebo Česka.

Vo vybraných dielach sledujem ako sú diela zasadené do prírody, ako zapadli do krajiny, ako s ňou súladia, či ju nejako narušili alebo práve naopak a akú majú výpovednú hodnotu a v neposlednom rade sledujem zároveň kvalitu architektúry vybraných diel so zameraním na ich vzájomnú komparáciu

12.1 Dušan Samuel Jurkovič

Narodenie: 23. 08. 1868

Úmrtie: 21. 12. 1947

Dušan Samuel Jurkovič sa narodil 23. augusta 1868 v Turej Lúke, časť dnešnej Myjavy. Tento kraj na hranici vtedajšieho uhorského Slovenska a Moravy, blízko Viedne aj Bratislavy, mal zvlášť vzdelané a agilné obyvateľstvo. Patril do rodiny vidieckej inteligencie, čo mu uľahčilo získať vzdelanie a uplatniť sa. Jurkovič si osvojil základy staveľskej profesie na Štátnej priemyselnej škole vo Viedni. Po krátkej praxi u staviteľa Blažeja Bullu v Martine, Jurkovič nastúpil na prax v roku 1889 do projektovej kancelárie architekta Michala Urbánka v Moravskom Vsetíne.⁵²⁴ V tomto období hrala dôležitú úlohu pri jeho tvorbe ľudová architektúra, pod vplyvom ktorej vytvoril turistické stavby na Pustevnách na Radhošti. Vyslúžil si za ne pomenovanie „básnik dreva“. Od roku 1899 žil a pôsobil v Brne už ako samostatný architekt. Na začiatku 20. storočia vytvoril komplex kúpeľných budov v Luhačovicích.⁵²⁵ Ďalšou významnou etapou vývoja k modernej architektúre boli vily, prvú vytvoril pre svoju rodinu v Brne v roku 1906 a druhú pre Dr. Náhlovského v Prahe v roku 1908. Počas 1. sv. vojny zaradili Jurkoviča do oddelenia na výstavbu vojenských cintorínov v západnej Halíči. Vybudoval tu 42 vojenských cintorínov a pamätníkov. Tvorba pomníkov a pamätníkov sa stala dôležitou a trvalou súčasťou jeho ďalšieho diela. Získal bohaté

⁵²⁴ MORAVČÍKOVÁ 2006, 137.

⁵²⁵ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 40.

skúsenosti so zasadením architektúry do krajiny i s rôznymi spôsobmi opracovania materiálov.⁵²⁶

Po vzniku Československej republiky sa Jurkovič opäť vrátil na Slovensko a usadil sa v Bratislave. V rokoch 1927-1928 bolo vybudované Jurkovičove najväčšie dielo a to Mohyla Milana Rastislava Štefánika na Bradle. Práve toto dielo som si vybrala na porovnanie so stanicou lanovej dráhy na Lomnický štít, ktorá sa nachádza vo Vysokých Tatrách.⁵²⁷

Stanice lanovej dráhy na Lomnický štít

Lokalizácia: Tatranská Lomnica – Lomnický štít

Projekt: 1936-1937

Realizácia: 1937-1938

V 30. rokoch sa Jurkovič stretol so špecifickou výzvou a to dať architektonický výraz technickému dielu umiestnenému v mimoriadne náročných podmienkach. Boli to projekty staníc lanovej dráhy na Lomnický štít. Rozdelené boli na štyri stanice:

- I. Údolná stanica v Tatranskej Lomnici
- II. Medzistanica Štart
- III. Stanica Skalnaté Pleso
- IV. Vrcholová stanica na Lomnickom štíte

Projekt riešil prevádzku lanovky v dvoch základných úsekoch. Prvý z Tatranskej Lomnice na Skalnaté Pleso s medzistanicou Štart, druhý zo Skalnatého Plesa na Lomnický štít. Stavba spodného úseku prebiehala v rokoch 1936-1937, horného úseku 1938-1939, ale dokončená bola až počas 2. sv. vojny. Jurkovič robil stavebné projekty 4

⁵²⁶ MORAVČÍKOVÁ 2006, 138.

⁵²⁷ BOŘUTOVÁ 2010, 220.

staníc vrátane technických detailov podľa dispozícií firmy Wiesner.⁵²⁸ O svojom diele sa po dostavaní vyjadril s neľúbosťou, dodržal presne predom stanovený program, že stanice splnia svoju funkciu len ako výhradne technickému zariadeniu určené objekty. V blízkosti k staniciam mali byť postavené chaty pre turistov a športovcov, ale nakoniec stavebný dozorca so stavebníkmi pristavovali obývacie a reštauračné miestnosti na jednotlivé už rozostavané staničné budovy tak, že tam dnes stoja len karikatúry objektov.⁵²⁹ Jurkovičové výhrady sa týkali najmä stanice na Skalnatom Plese, ku ktorej bol v rozpore s pôvodným projektom pristavaný hotel. Jurkovič pri stanicach lanovky prekročil čisto utilitárno-technickú rovinu a využitím skromných výtvarných prostriedkov vytvoril dielo, ktoré naplnilo jeho myšlienku architektúry ako kultúrneho zásahu človeka do prírody. Prevádzkovými a technickými zákonitosťami určené základné tvary architektonických hmôt, stavebne založených na oceľobetónových rámových konštrukciách proporčne citlivo zladil a vyvážil, takže má celok vnútornú kompozičnú dynamiku. Jurkovič tu popri riešení funkčných aspektov stavby preukázal suverénnosť v narábaní s formovým repertoárom funkcionalistickej moderny.⁵³⁰

Údolnej stanici lanovej dráhy v Tatranskej Lomnici nechýba v jej výzore monumentalita, predovšetkým vďaka gradovanej hmotovej kompozícií vrcholiacej vo vysoko vytiahnutej stene, ktorej nosnosť podporujú vertikálne výrezy okien. Vizuálny účinok celku smerovaním nahor, na štít, naznačuje poslanie stavby a ukotvením na zemi zároveň evokuje jej spoľahlivosť a bezpečnosť. Kamenné múry z nepravidelných kvádrov modrej tatranskej žuly, ktoré korešpondujú so skalnatým horským prostredím, sú oživené a zároveň preteplené kontrastom červených keramických obkladačiek nachádzajúcich sa na medziokenných stĺpkoch. Strohosť línií je mierne zmäkčená v miestach, kde sa otvára bližšiemu kontaktu s človekom, príkladom je riešenie vstupného portika s predsunutým schodiskom. Šikmé línie stúpajúceho svahu, do ktorého sa stavba zarezáva, majú ozvenu v technicky podmienenom tvare výjazdového koridoru lanovky a protiváhu v protismernom zošikmení hornej časti hlavnej budovy. Šikmé línie charakterizuje taktiež kompozíciu medzistanice Štart, ktorej výzor určuje štvoricou pilierov podopretý, široko otvorený vjazdový portál. Podobne ako v údolnej stanici aj tu sú na oživenie povrchov použité subtílne prostriedky, hra s textúrou

⁵²⁸ BOŘUTOVÁ 2010, 227.

⁵²⁹ DULLA/MORAVČÍKOVA 2002, 59.

⁵³⁰ DULLA A KOL. 2010, 216.

kamenného muriva v kombinácii s hladkým betónom prekladov či omietnutými časťami stavby a keramickými detailmi.⁵³¹

V pôvodných návrhoch Jurkoviča stanicu Skalnaté Pleso charakterizovala premyslená vzostupná gradácia hmôt vrcholiaca v štíhlom hranole veže s rozhl'adňou. V dôsledku zmien, ktoré presadil investor počas realizácie, bola hmota spodnej časti stavby nadsadená do podoby masívneho kompaktného hranola, čím bol vizuálny účinok členitej budovy na pozadí skalných svahov, definitívne zničený.⁵³²

Premyslená rozčlenená kompozícia charakterizuje aj vrcholovú stanicu na Lomnický Štít. Stavba budí dojem ako keby bola „nasadená“ na skalnatý hrot tesne pod vrcholom štítu a vyrastá zo skalného masívu. Hmota je odstupňovaná terasami v horných podlažiach a zavŕšená valcovitým nadstavcom s rozhl'adňou. Návrh stanice na Lomnickom štíte sa vyznačuje čistotou línií evokujúcou ducha konstruktivizmu. Pri tejto stavbe sa využil skúsenosti so stavaním prírody spolu s najmodernejšou technológiou a pochopením ducha tohto jedinečného miesta. Pôsobivé kamenné stavby sú dodnes jednými z najautentickejších príspevkov k predvojnovnej architektúre Vysokých Tatier.⁵³³

Mohyla generála Milana Rastislava Štefánika

Lokalizácia: Brezová pod Bradlom

Projekt: 1919-1926

Realizácia: 1927-1928

Odhalenie: 23. 9. 1928

V komplexe Jurkovičovej pamätníkovej tvorby zaujíma Štefániková mohyla na Bradle zvláštne postavenie. Je výsledkom pietnej myšlienky autora zvečniť pamiatku veľkého,

⁵³¹ BOŘUTOVÁ 2010, 228

⁵³² BOŘUTOVÁ 2010, 228.

⁵³³ DULLA/MORAVČÍKOVA 2002, 60.

jemu blízkeho priateľa. Scéna Štefánikovho pohrebu, ktorú Jurkovič pripravil na tomto mieste, zdá sa byť priamym predchodcom mohyly nielen obsahovo, ale aj formálnym usporiadaním výzdoby.⁵³⁴ Tento veľkolepý obrad, si sám autor cenil ako svoj najväčší a najodvážnejší umelecký čin. Vo výtvarnej podobe mohyly vrcholí architektovo tvorivé obdobie vojenských cintorínov v západnej Haliči. Mohyla bola vybudovaná ako centrálna kompozícia, kulminácia hmôt v strede kompozície, jednoduchosť tvarov, nahrubo opracované kamenné kvádre, ako aj zmysel pre detail a spracovanie materiálu. Mohyla generála a jeho sprievodu, ktorý tvorili traja talianski letci, citlivo ovláda mohutný chrbát Bradla a dotvára ho ako stredoveký hrad. Na rozdiel od neho má však skôr horizontálny ráz pripomínajúci praveké či staroveké stavby. Vrchol kompozície tvorí tumba so štyrmi pylónmi. Napriek tomu, že tento pamätník vybudovali pre jedného z najslávnejších Slovákov tej doby, nie je namyslene exkluzívny, ale priamy, prostý, vnútorne inšpirujúci a bohatý.⁵³⁵

Komparácia:

Pri jeho stavbách je veľmi pekne vidieť to, že dokázal vytvoriť jednoduchým spôsobom monumentálnosť a krásu stavieb. V stanicích lanovky dokonalo použil a zakomponoval materiál, ktorý hrá jednoduchú, ale zároveň krásnu hru s okolím. Použil kameň, ktorý sa nachádza okolo a tým pádom vytvoril dielo, ktoré krásne zapadá aj keď je jednoduché. V Mohyle M. R. Štefánika vytvoril pozoruhodné dielo nadčasovej hodnoty. Dokázal prepojiť veľkoleposť s jednoduchosťou, mohyla je viditeľná už z diaľky a pritom nie je nijak nápadná. Jednoduchosťou ako keby rímskych mohýl zapadá do okolitej kopcovej krajiny a ničím ju nenarušuje. Jurkovič bol géniom svojej doby, ktorý dokázal s neskutočnou ľahkosťou zasadiť stavby do krajiny. Obe stavby sú dodnes nádherný príkladom prechodu k modernej architektúre. Svojou tvorbou dokázal prekročiť národnú predurčenosť bez ohľadu nato, či ju raz označovali za slovanskú, slovácku, moravskú, alebo za českú, československú či slovenskú.

⁵³⁴ MORAVČÍKOVÁ 2006, 133.

⁵³⁵ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 409.

12.2 Bohuslav Fuchs

Narodenie: 24. 3. 1895

Úmrtie: 18. 9. 1972

Jeden z najvýznamnejších architektov a urbanistov medzivojnového Československa Bohuslav Fuchs sa narodil vo Všechovicích u Bystrice pod Hostýnem. V rokoch 1916-1919 študoval na Akadémii výtvarných umení v Prahe u Jána Kotery. Po absolvovaní akadémie zostal až do roku 1921 pracovať v Koterovom ateliéri. Od roku 1923 sa na trvalo usadil v Brne, ktoré ponúkalo v 20. rokoch 20. storočia radu architektonických príležitostí, na rozdiel od Prahy, kde si stále udržovala vplyv staršia generácia autorov. V rokoch 1938–1940 bol profesorom Umeleckopriemyslovej školy v Zlíne a v rokoch 1945–1958 učil architektúru na Vysokom učení technickom v Brne. Práve tu bol v roku 1947 menovaný profesorom.⁵³⁶

Bohuslav Fuchs bol vynikajúci architekt, urbanista, pedagóg a výtvarník. Bol predným predstaviteľom českého funkcionalizmu tzv. brnianskej architektonickej školy. Patril zároveň k najvýkonnejším architektom. Zrealizoval vyše 100 stavieb a mnoho ďalších zostalo iba v nerealizovaných návrhoch. Vyznačoval sa mimoriadnym zmyslom pre súlad funkcionalistických novostavieb s prostredím. Medzi jeho stavby v Brne patrí napríklad: Hotel Avion z rokov 1927–1929, Moravská banka z rokov 1929–1931, mestské kúpele z rokov 1929–1932 a mnoho ďalších. Rovnako výnimočné sú aj jeho návrhy pre Slovensko a pôsobil aj v oblasti urbanizmu. Navrhol viacero územných plánov, medzi nimi aj pre Dolný Kubín, Košice, Komárno a plno ďalších.⁵³⁷

Fuchsova tvorba a jeho činnosť na poli teoretickom bola už za jeho života niekoľkokrát ocenená. V roku 1966 mu bol udelený titul zaslúžilého umelca za celoživotnú činnosť v obore architektúry a v oblasti teórie a pedagogickej práce o dva roky neskôr sa stal národným umelcom. V roku 1969 získal vo Viedni prestížnu medzinárodnú Cenu Gottfrieda von Herdera.⁵³⁸

⁵³⁶ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 468.

⁵³⁷ KUDĚLKA 1966, 40.

⁵³⁸ KUDĚLKA 1966, 40.

Zotavovňa Morava

Lokalizácia: Tatranská Lomnica

Projekt: 1919-1926

Realizácia: 1930-1931

Spolupráca: Karol Ernstberger

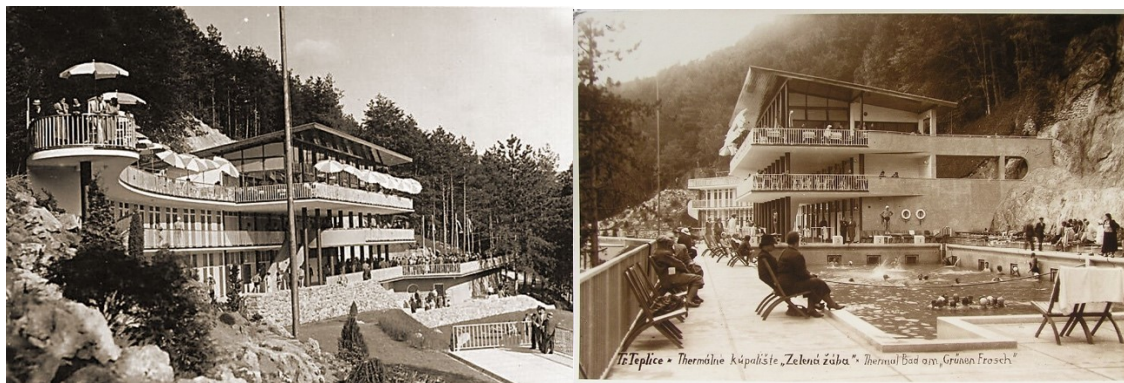
Projekt vznikol za spolupráce skvelého brnianskeho architekta Bohuslava Fuchsa s Karlom Ernstbergerom, ktorý pôvodne vyhral architektonickú súťaž. Fuchs bol jeden z hlavných predstaviteľov českého funkcionalizmu, tzv. brnenskej architektonickej školy. Z ďaleka viditeľná stavba stojí nad Tatranskou Lomnicou na veľkej čistine, ktorá je pred samotným objektom terasovite upravená. Budova má pôdorys písmena T s trojtaktovými dispozíciami a s tromi samostatnými, harmonicky do seba zapadajúcimi časťami. Zotavovňa bola dispozične rozdelená na jednotlivé funkčné časti: časť obytnú v jednom krídle, časť spoločensko–prevádzkovú v priečnom krídle a komunikačnú medzi nimi.⁵³⁹ Dosiahnutú odhmotnosť vonkajšieho obalu vystupňoval posunutím okenných stien do vnútra. Tento vzniknutý bunkovitý raster z lodžii a balkónov uvoľnil protiklad medzi ohraničenou stavbou a nekonečnou prírodou. Stavba mala stupňovitý pôdorys, železobetónový skelet, okenné pásy a medzičlánky širokých chránených terás a to všetko plnilo účel a zodpovedalo charakteru priestorov v spoločenskej časti. Spoločenská časť, ktorá sa na južnej strane otvára do exteriéru stupňovitými slnečnými terasami. Z dvoch kontrapunkticky sa dopĺňajúcich elementov sa utvoril pôsobivý architektonický celok.⁵⁴⁰ Zo severnej strany je hlavný vstup do objektu, krytý sklobetónovou markýzou. Pomerne zložitá hmotová kompozícia je veľmi citlivo

⁵³⁹ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 283.

⁵⁴⁰ DULLA 2014, 154.

včlenená do nádhernej prírodnej scenérie. Vstupná hala je centrálnym priestorom spajajúcim komunikačný trakt s ubytovacou spoločenskou časťou zotavovne. Celý objekt má ploché strechy, ktoré boli v tých časoch a v tomto prostredí považované za odvážne nómum zo stránky funkčnej aj výrazovej. Vzhľadom na dokonalé remeselné vypracovanie, kvalitu použitých materiálov a najmä na dôsledne čistý konštrukčný systém a dispozičné riešenie, zložitá hmotová kompozícia neutrpela vysokohorskými klimatickými podmienkami. Ešte avantgardnejšie ako samotný interiér bol navrhnuté zariadenie a interiér zotavovne. Dominovali tu hladké tlmené lesklé tvrdé plochy zdôrazňujúce geometrizáciu a eleganciu priestoru. V tomto všestranne zvládnutom majstrovskom diele dokázal technickú možnosť použiť veľké presklené plochy do oceľovej konštrukcie vo vysokohorských polohách, ako aj vhodnosť vtedy novodobých materiálov na dosiahnutie náročných emotívnych účinkov funkcionalistickej architektúry.⁵⁴¹

Kúpalisko Zelená žaba

Lokalizácia: Trenčianske Teplice

Projekt: 1935

Realizácia: 1935–1937

Toto dielo sa považuje za skvost európskej architektúry a súčasne zlomové dielo Fuchsovej vývojovej trajektórie. Komplex termálneho kúpaliska je organicky stvárnená zrelá funkcionalistická architektúra s citlivým vzťahom k okolitej prírode. Kúpalisko leží na južnom svahu nad kúpeľným mestečkom, v lese, vysoko nad údolím. Termálna voda sa do kúpaliska prečerpáva z doliny.⁵⁴² Výstavba bola rozdelená do 3 etáp. Objekt I. obsahoval všetky hlavné prevádzkové priestory vrátane bazéna. Bazén je uložený pod skalným stupňom a vedľa neho je hlavná budova s pultovou strechou. Na stĺpoch, ktoré nesú horné poschodie, so zasklenou reštauráciou, sa vznáša kratšie medziposchodie

⁵⁴¹ KUSSY 1971, 76.

⁵⁴² DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 135.

a vytvára tak zvláštnu hru presakovania vonkajšieho priestoru do vnútra. Objekt II. bola kolkáreň a objekt III. tvorilo detské kúpalisko s kruhovým bazénom a múrikmi z hrubo opracovaného kameňa.⁵⁴³ Detský bazén sa nachádzal pod hlavnou budovou, pred ktorou boli terasovo upravené trávnaté plochy s ihriskami. Drobné doplnky ako je špirálové schodisko na konci šatňovej steny, subtílna zábradlia alebo kruhový objekt, dopovedajú túto majstrovskú etudu prostej krásy neskorého funkcionalizmu a precítenia charakteru miesta. Bohatá farebnosť a výber materiálov zdôrazňujú architektonickú bohatosť objektu kúpaliska. Vytvoril komplex jemnej krásy s precíteným umiestnením do terénneho stupňa.⁵⁴⁴ Bohuslav Fuchs pri tomto objekte venoval veľkú pozornosť obohateniu dovtedy strohého sveta funkcionalistických tvarov a podarilo sa mu čistými a výtvarne ušľachtilými prostriedkami vytvoriť dielo prehľadné a pritom organicky tvarované v súlade s okolitou prírodou. Kúpalisko patrí medzi najlepšie diela neskorého funkcionalizmu vo vtedajšom Československu a pre samotného architekta to bolo jedno z dvojice jeho najmilších diel.⁵⁴⁵

Komparácia:

Architekt si sám predsavzal docieľiť súlad medzi funkcionalistickou architektúrou a vysokohorským prostredím. V prípade sanatória dospel k tomu, že kvalitatívny nový vzťah medzi vnútrom a neobmedzeným vonkajším priestorom dosiahne len tak, že stavba sa pôdorysne otvorí. Odpoveď na postavenú otázku sa prejavila v spôsobe uvoľnenia hmotnosti hlavného priečelia. Vo vzťahu k rázu prírody zvažil základný tvar budovy do písmena T a stvárnil ju podľa myšlienky: „Široká línie a plocha v dnešnej architektúre je jediný možný doplnok rozeklané horské siluety.“⁵⁴⁶

Jeho druhá stavba kúpalisko Žaba v Trenčianských Tepliciach taktiež patrí k vysoko hodnoteným stavbám svojej doby, krásne zasadenie objektu do vyššieho prostredia nad mestom, cez použité materiály a organicky tvarovaný tvar budovy, všetko toto spolu krásne hrá v štýle funkcionalistickej architektúry a mimoriadne citlivo zapadá do prostredia.

⁵⁴³ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 391.

⁵⁴⁴ KUSSY 1971, 76.

⁵⁴⁵ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 475.

⁵⁴⁶ KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017, 153

12.3 Ing. arch. Zdeněk Řihák

Narodenie: 10. 8. 1924

Úmrtie: 15. 8. 2006

Narodil sa v Napajedlích, neskôr začal študovať na škole umení v Zlíne pod vedením Vincenta Makovského. Odkiaľ ďalej pokračoval na Fakulte architektúry a pozemného staviteľstva Vysokiej školy technickej v Brne. Prax získal ako asistent u profesora Jaromíra Krejčara a profesora Bedřicha Rozehnal. V roku 1950 sa stal vedúcim projekčnej kancelárie v Štátnom projektovom ústave – Potravinoprojekt, neskôr sa stal vedúcim projekčnej kancelárie Štátneho projektového ústavu obchodu. Úspešne sa zúčastnil desiatok súťaží a získal mnoho ocenení za výtvarné riešenia. Vybrala som si na porovnanie jeho dve veľmi známe a mnoho krát rozoberané stavby.⁵⁴⁷

Hotel Panorama

Lokalizácia: Štrbské Pleso

Projekt: 1965-1967

Realizácia: 1967-1970

Na zďaleka viditeľnej hrane pod Štrbským plesom stojí výrazná figúra hotela Panoráma. Hotel bol vybudovaný v náročnom teréne v nadmorskej výške 1300 m. n. m. Architekt sa snažil voliť umiestnenie hotela tak, aby čo najmenej narušil morénu a vyhol sa nákladným výkopom v skalnom podloží. Konštrukciu tvorí oceľový skelet

⁵⁴⁷ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 475.

vyplnený plynosilikátovými tvárniciami.⁵⁴⁸ Povrchom fasád bolo pôvodne obkladové drevo a špeciálna nástreková omietka. Na spodných častiach sa vo veľkom rozsahu uplatnil pohľadový betón. Hotelová hala, reštaurácia, kaviareň a centrálna kuchyňa, ktoré tvoria náplň horizontálnej podnože celej stavby, ležia z jednej strany na teréne a na druhej ich podopiera pilier stojací na mieste, kade prechádzala bývalá ozubnicová dráha. Ubytovaciu časť tvorí výrazné stupňovaný, z diaľky viditeľný výškový blok, kde jednotlivé poschodia tu tvoria z každého pohľadu inú siluetu. Zatiaľ čo v jednom smere podlažia ustupujú, v druhom je to naopak – vyššie podlažia prekrývajú tie pod nimi. Vznikla tak osobitá figúra, ktorá umožnila odlišiť usporiadanie jednotlivých podlaží hotelových izieb. Súčasne poskytla jedinečné vyhlídkové možnosti zo všetkých štyroch strán a zo všetkých izieb. Terasy, ktoré tak vznikli na severnej a južnej strane sú tak na tatranské prostredie neobvyklé. Vyjadrujú však, tak ako celé tvarové riešenie objektu, odvahu vtedajších architektov, pre ktorú mal menší význam kontext, tradícia horských stavieb a kultivovaná proporčnosť.⁵⁴⁹ Hotel mal kapacitu 160 lôžok a v reštaurácii bolo pôvodne 360 miest. Architekt tu realizoval výraznú figurálnu koncepciu, typickú pre európske architektonické trendy 60. rokov. Hotel patrí k jednému z formovo najexpresívnejších rekreačných stavieb na Slovensku. Konštruktivistický alebo brutalisticky pôsobiaci objekt s ťažkopádnou, ale dynamickou formou výškovej hotelovej časti už v čase vzniku vyvolával protichodné reakcie. Mnohí ho obdivovali a považovali v prostredí plesa za rušivý.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ ŠEVČÍK/BENEŠ 2009, 332.

⁵⁴⁹ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 431.

⁵⁵⁰ DULLA a kol. 2010, 246.

Labská bouda

Lokalizácia: Špindlerov Mlýn

Projekt: 1968-1972

Realizácia: 1972-1975

História Labskej boudy začína v roku 1830, kde v miestach dnešnej stavby podnikavá žena zvaná die Blasse vystavala malú búdku z kamienia a kôry, kde predávala mlieko a koralku. Neskôr majitelia Devatoví a Široví z Rokytnice nad Jizerou rozšírili pôvodnú primitívnu budovu tak, aby slúžil k ubytovaniu návštevníkov. V rokoch 1878-1879 prestaval boudu hrabe Jan Harrach a ďalšími prístavbami ju zväčšoval postupne až do roku 1889. V roku 1904 tu zriadil prvú prírodnú rezerváciu v Krkonoších. Bola to krásna drevená stavba, ktorá žiaľ vyhorela 6. novembra 1965 kvôli neopatrnému zachádzaniu remeselníkov s benzínovou lampou. Dňa 12. 6. 1969 bol položený základný kameň novej, moderne pojatej deväťposchodovej železobetónovej panelovej budovy, ktorá bola slávnostne otvorená dňa 15. novembra roku 1975. Budovu navrhol architekt Zdeněk Řihák.⁵⁵¹ Hotel je osadený do terénu Labského dolu spôsobom, že pri pohľade od Zlatého návrší sa prejavuje ako malá búda so sedlovou strechou meniacou sa v elegantnú krivku zastrešenia zadnej časti objektu, ktorý je deväťpodlažný a klesá smerom do rokliny Labskej rokliny. Unikátna je štruktúrovaná betónová konštrukcia imitujúca skaly Pančavského vodopádu, bočné steny sú zvislo členené širokými pilastrami. Vo vzniknutých kolmých plochách sú osadené okná a čelnú plochu hotela dominantným spôsobom delili priebežné loggie. V dolných dvoch poschodiach objektu bolo umiestnené technické zázemie hotela, smerom nahor sa v piatich poschodiach

⁵⁵¹

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/1122838-pamatkari-chteji-chronit-labskou-boudu>,

vyhľadané 10.4. 2018

nachádzalo 79 izieb s celkovou kapacitou 120 postelí.⁵⁵² Originálne pôvodné riešenie dvojposchodovej reštaurácie a galériou umožňovalo prepojenie jedálne s terasou nad priepasťou Labského dolu celoplošnými presklennými stenami. Pôvodné točité schodisko bolo nahradené rovnoramenným. Celkový dojem z riešenia interiéru umocňovali podlahy z veľkoplošných čedícových dlaždíc a travertínových parapiet.

Labská bouda je príkladom najlepších architektonických tendencií tej doby. Jedná sa o architektúru ovplyvnenú myšlienkami neskorej moderny a brutalizmu. Originálne je osadenie objektu do konfigurácie Krkonoš.⁵⁵³

Komparácia:

Dielo architekta Zdeňka Riháka ukazuje súdobý záujem o tvorbu originálne hmotovo a tvarovo výrazných konceptov, ktoré často krát zatienili funkčné, kontextuálne či proporčné stránky architektúry. Obe jeho vybrané diela možno hodnotiť za veľmi zaujímavé. Hotel Panorama je nezapomenutelný objekt v horskom panoramate Vysokých Tatier a aj napriek svojej inakosti, našiel si cestu k horám a vžil sa s nimi. Jeho stavby sa ale nevčleňujú do daného prírodného urbanistického prostredia, ale vytvárajú nové sebavedomé dominanty. Druhá Labská Bouda v Krkonošiach je svojou veľkosťou a dominantnosťou neprehliadnuteľná. Stavba vyvoláva diskusie o tom, či ju zbúrať alebo nie. V roku 2011 sa dokonca dostala na čelo zoznamu desiatich najnenávidenejších stavieb Čech. Podľa môjho názoru, táto stavba nezapadá do kontextu krajiny a nemá s ňou nič spoločné, naopak hotel Panorama je spojený s prostredím v ktorom vznikol.

⁵⁵²<http://www.pamatkovykatalog.cz/?element=12257521&sequence=3&mode=fulltext®ion%5B0%5D=Královéhradecký+kraj&county%5B0%5D=Trutnov&municipality%5B0%5D=Špindlerův+Mlýn&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhladané 12. 4. 2018

⁵⁵³ ŠEVČÍK/BENEŠ 2009, 340.

12.4 Richard Pastor

Narodenie: 27. 1. 1925

Úmrtie: -

K tomuto architektovi sa mi podarilo nájsť veľmi málo informácií. Narodil sa v Poltári v okrese Lučenec. Okrem stavby Helios na Štrbskom Plese a nemocnice s poliklinikou Ladislava Derera, postavil Nemocnicu v Nových Zámkoch v roku 1982, Pavilón chirurgických disciplín v Lučenci v roku 1994 a iné.⁵⁵⁴

Sanatórium Helios

Lokalizácia: Štrbské Pleso

Projekt: 1966-1968

Realizácia: 1968-1977

Nad osadou Štrbské Pleso smerom na chrbát Drigantu nájdete dnes už len ruiny jedného z výnimočných architektonických objektov svojich čias. Bol to astmatický ústav a niesol názov Helios.⁵⁵⁵ V celoštátnej súťaži na jeho architektonické riešenie zvíťazil v roku 1964 architekt Richard Pastor. Návrhom esovite zahnutého horizontálne rozloženého pásu obišiel akékoľvek romantické predstavy o tradičných horských objektoch a dokázal vytvoriť architektonické dielo, za ktoré získal v roku 1977 najvyššie domáce architektonické ocenenie - Cenu Dušana Jurkoviča. Astmatický liečebný ústav Helios, v ktorom bola v časoch jeho najväčšej slávy Národné klimatické centrum na liečbu respiračných ochorení, mal veľmi zložitú a náročnú prevádzku, znásobenú ešte delením na dospelých s 200 lôžkami a deti s 150 lôžkami. V spodných podlažiach dospelých boli ošetrovne, laboratória, rehabilitácia, spoločenské priestory a širokouhlé kino.⁵⁵⁶ Izby mali hotelový charakter najvyššieho štandardu. Časť pre dospelých sa

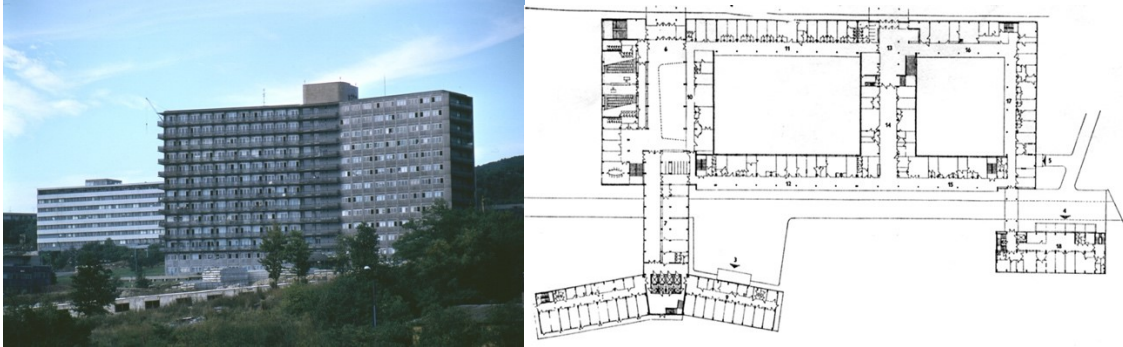
⁵⁵⁴ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 474.

⁵⁵⁵ BOHUŠ 1982, 241.

⁵⁵⁶ DULLA A KOL. 2010, 248.

stretávala s detskou časťou v charakteristickom oblúku, kde boli na prvom a druhom poschodí detské solária. Pri objekte boli športové ihriská a úpravy vykonali s veľkým rešpektom k vysokohorskej prírode národného parku.⁵⁵⁷

Nemocnica s poliklinikou Ladislava Déreera

Lokalizácia: Bratislava

Projekt: 1958-1961

Realizácia: 1961-1967

Spolupráca: Oldrich Černý, Štefan Imrich, Jaroslav Rajchl, Milan Šavlík

Zložité fungovanie nemocnice je jasne členené v urbanistickom koncepte, ktorý pravdivým spôsobom zvýrazňuje funkčné vzťahy základných prevádzok v bohatom výškovom členení budov do plastického terénu. Dominantou nemocnice je štrnásťposchodový, trojkrídlový monoblok v pôdorysnom tvare otvoreného písmena Y. Operačné sály sú orientované na sever, nemocničné izby na juh. K budove sa z južnej strany spojovacím krčkom pripája sedem podlažná budova detského oddelenia.⁵⁵⁸ Na budovu je napojená päť podlažná budova polikliniky s dvoma parkovo upravenými átriami. Južné pozdĺžne krídlo polikliniky je v prízemí odpilierované, takže obe átria sú na juh otvorené a účinné prevetrané. Konštrukčne je monoblok železobetónový skelet s rovnými doskovými stropmi založený na module 3,30 x 6,00 m, poliklinika o statné objekty majú modul 6,60 x 6,00 m. Dispozičné riešenie je jednoduché a umožnilo diferenciaciu rôznych prevádzok a dobrý prevádzkový vzťah polikliniky a lôžkovej časti.⁵⁵⁹

Komparácia:

Oba objekty boli postavené k zdravotníckym účelom, aj keď architektonicky na prvý pohľad nemajú nič spoločné. Sanatórium Helios bolo postavené v horizontálnej polohe

⁵⁵⁷ DULLA A KOL. 2010, 249.

⁵⁵⁸ KUSÝ 1976, 190.

⁵⁵⁹ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 512.

so začlenením do vysokohorskej krajiny. Nemocnica Ladislava Derera v Bratislave je postavená práve naopak - vertikálne a je vidieť z diaľky, ale vôbec nenarúša krajinný výraz. Oba objekty boli postavené veľmi citovo zo zaradením do krajiny.⁵⁶⁰

⁵⁶⁰ DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002, 512.

13 Záver: Vysoké Tatry v slovenskej a českej architektúre 20. storočia

V diplomovej práci je spracovaný ucelený pohľad na vývoj architektúry vo Vysokých Tatrách. V prvej časti práce sú vysvetlené okolnosti, za akých vývoj prebiehal. Najskôr je predstretý kontext vnímania hôr v európskej kultúre. Ďalej sú vysvetlené prírodné podmienky vládnuce v horách a ich vplyv na vývoj hospodárskeho využitia od základných foriem, ako vypas dobytka, cez balneológiu a rekreáciu až po turizmus. Následne sa text sústreďuje na samotné Vysoké Tatry. S cieľom poskytnúť ucelený obraz vývoja architektúry rozoberá práca osídlenie od minulosti až po majstrovstvá sveta v roku 1970. Z pohľadu kultúry a umenia prešli Vysoké Tatry dlhou cestou od prvých opatrných vyobrazení až po uznávaný národný symbol. Naše hory sa frekventovane objavujú aj v prácach českých autorov.

V tomto kontexte bola vykonaná podrobná štúdia architektonického vývoja Tatier. Jej rozsah je ohraničený založením prvých zdokumentovaných chát a osady Starý Smokovec a vyvrcholením tvorby v príprave na MS sveta. Výstavba z architektonického hľadiska prebiehala v 3 hlavných vlnách:

1. vlna – obdobie pred 1. sv. vojnou

V prvej vlne tvorba prebiehala najmä v réžii maďarských architektov. Slovenskí a českí autori dostávali na poli architektúry minimum priestoru.

2. vlna – medzivojnové obdobie

Po vzniku ČSR sa situácia zmenila. Maďarskí autori boli vytlačení a tvorbu v našich horách prevzali autori českí. Slovenskí architekti mali v tomto období priestor budovať iba menej významné stavby, ktoré však kvalitou nezaostávali za tými od českých autorov.

3. vlna – Obdobie po 2. sv. vojne

Po 2. sv. vojne je viditeľný prechod, ktorý úzko súvisí s vykázáním českých architektov zo Slovenského územia. Významné stavby boli v rukách Slovákov a český autori zase realizovali tie menej dôležité.

Zistenia z jednotlivých vln ilustrujeme a potvrdzujeme pri porovnávej analýze. Vybrané stavby nás prevádzajú prechodom od dominantných stavieb českých autorov doplnených menšími, ale zato rovnako kvalitnými slovenskými dielami k obrátenej situácii po 2. sv. vojne.

V poslednej časti je dokázané, že autori tvoriaci vo Vysokých Tatrách, tvorili kvalitné diela ako na vlastnom území, tak aj mimo neho. V Tatrách ich dokázali prispôsobiť prostrediu, čo z nich tvorí diela skutočne unikátne.

Mojím cieľom bolo poukázať práve na túto unikátnosť a tým upozorniť, že je nesmierne dôležité vážiť a chrániť ich. Moderná architektúra, z opisovaného obdobia vo Vysokých Tatrách, dotvára krásu prírody a podľa môjho názoru by sme jej mali venovať viac starostlivosti.

Bola by som veľmi rada, keby moja práca prispela k zachovaniu čo možno najlepšieho obrazu o architektúre Tatier tohto obdobia. Toto želanie je jedným z dôvodov rozsahu mojej práce. Mojm hlavným cieľom bolo podať komplexný obraz, ktorý doteraz v literatúre neexistuje, a zároveň ho podať vo forme vhodnej aj pre bežného čitateľa.

14 Zoznam použitých prameňov a literatúry

- ARGALÁCS A KOL. 2015 — Mikuláš ARGALÁCS a kol: Česká stopa v Tatrách. Poprad 2015
- ARGALÁCS 2012 — Mikuláš ARGALÁCS: Električka do tatranského nebička. Poprad 2012
- ARGALÁCS 2007 — Mikuláš ARGALÁCS: Tatranské cesty k samostatnosti. Vysoké Tatry 2007
- ARGALÁCS 2007 — Mikuláš ARGALÁCS: Kamienky zo storočnej mozaiky. Vysoké Tatry 2007
- ARGALÁCS/MICHALÍK 2007 — Mikuláš ARGALÁCS/Dominik MICHALÍK: Symbolický cintorín. Poprad 2007
- BEDNAŘÍKOVÁ 2007 — Jarmila BEDNAŘÍKOVÁ: Stěhovaní národu. Praha 2007
- BOHUŠ 1962 — Ivan BOHUŠ: Potulky po Tatrách. Bratislava 1962.
- BOHUŠ 1969 — Ivan BOHUŠ: Krásy Tatier. Praha 1969
- BOHUŠ 1977— Ivan BOHUŠ: Tatranský kaleidoskop. Martin 1977
- BOHUŠ 1982 — Ivan BOHUŠ: Osudy Tatranských osád. Martin 1982
- BOHUŠ 1996 — Ivan BOHUŠ: Od A po Z o názvoch Vysokých Tatier. Tatranská Lomnica 1996
- BOHUŠ 2004 — Ivan BOHUŠ st.: Od ohnisk a kolíb po tatranské osady. Tatranská Lomnica 2004
- BOHUŠ ml. 2007 — Ivan BOHUŠ ml.: Vysoké Tatry na starých pohľadniciach. Bratislava 2007
- BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2007— Ivan BOHUŠ/Ivan BOHUŠ ml.: Tatranské chaty – Majáky v mori skál a snehu. Tatranská Lomnica 2007

- BOHUŠ/BOHUŠ ml. 2008— Ivan BOHUŠ/Ivan BOHUŠ ml.: Premeny Tatranských osád. Tatranská Lomnica 2008
- BOHUŠ ml. 2009 — Ivan BOHUŠ ml.: Príroda Tatier na starých pohľadniciach. Tatranská Lomnica 2009
- BOHUŠ 2010 — Ivan BOHUŠ: Tatranské štíty a ľudia. Tatranská Lomnica 2010
- BOHUŠ ml. 2012 — Ivan BOHUŠ ml.: J. G. Rainer a Vysoké Tatry. Tatranská Lomnica 2012
- BOHUŠ 2014 — Ivan BOHUŠ: Szontaghovci a Vysoké Tatry. Tatranská Lomnica 2014
- BOHUŠ 2014 — Ivan BOHUŠ ml.: Pozdrav z Tatier. Tatranská Lomnica 2014
- BOHUŠ 2014 — Ivan BOHUŠ: Dr. Téry a Vysoké Tatry. Tatranská Lomnica 2014
- BOHUŠ 2014 — Ivan BOHUŠ: Tatranské chaty/ Tatra chalets. Tatranská Lomnica 2014
- BOHUŠ ml. 2015 — Ivan BOHUŠ ml.: Tatranské doliny. Tatranská Lomnica 2015
- BOHUŠ ml. 2016 — Ivan BOHUŠ ml.: Tatranské doliny v zrkadlení času. Tatranská Lomnica 2016
- BOHUŠ ml./HURAJTOVÁ 2014 — Ivan BOHUŠ ml./Anna HURAJTOVÁ: Štrbské Pleso a Štrba na starých pohľadniciach. Bratislava 2014
- BOŘUTOVÁ 2010 — Dana BOŘUTOVÁ: Architekt Dušan Samuel Jurkovič. Bratislava 2010
- CRHONEK 1995 — Iloš CRHONEK: Bohuslav Fuchs. Brno 1995
- CVENGROSCH 2014 — Oskár CVENGROSCH: Tajné dejiny Slovenska, Slovenov a Sloveniek. Bratislava 2014

- DAVIES 2000 — Norman DAVIES: Evropa: Dějiny jednoho kontinentu. Praha 2000
- DEMJANOVÁ 2009 — Zuzana DEMJANOVÁ: Tatry v čase monarchie. Bratislava 2009
- DOMIN 1926 — Karel DOMIN: Tatranské obrazy. Praha 1926
- DOMIN 1931 — Karel DOMIN: Naše Tatry. Praha 1931
- DROŽ 1906 — Karel DROŽ: Život v Tatrách. Vlastným nákladem, Rokycany 1906
- DVORSKÝ 1908 — Viktor DVORSKÝ: Hospodářske využití vysokých hor. Praha 1908
- DULLA 2007 — Matúš DULLA: Slovenská architektúra od Jurkoviča po dnešok. Bratislava 2007
- DULLA A KOL. 2010 — Matúš DULLA a kolektív: Slávne vily Slovenska. Praha 2010
- DULLA 2014 — Matúš DULLA (ed.): Slávne kúpele Slovenska. Bratislava 2014
- DULLA/MORAVČÍKOVÁ 2002 — Matúš DULLA/Henrieta MORAVČÍKOVÁ: Architektúra Slovenska v 20. storočí. Bratislava 2002
- ELIÁŠOVÁ 2009 — Darina ELIÁŠOVÁ: Slovenské kúpeľníctvo v 20. storočí. Bratislava 2009
- FOLTYN 1993 — Ladislav FOLTYN: Slovenská architektúra a česká avantgarda 1918-1939. Bratislava 1993
- FRAMPTON 2004 — Kenneth FRAMPTON. Moderní architektúra: Kritické dějiny. Praha 2004.
- GAŠPAR 2002 – Ján GAŠPAR: Tatry – staré pohľadnice rozprávajú. Poprad 2002

- GÖSSEL/LEUTHÄUSEROVÁ 2006 — Peter GÖSSEL/Gabriele LEUTHÄUSEROVÁ: Architektura 20. století. Praha 2006
- HARRIES 2011 — Karsten HARRIES: Etická funkce architektury. Praha 2011
- HENNEL 1977— Roman HENNEL: Tatrami urzeczeni. Warszawa 1977
- HNÍDKOVÁ 2013 — Vendula HNÍDKOVÁ: Národní styl. Kultura a politika. Praha 2013
- HOCHBERGER/KÁLLAY 2003 — Ernst HOCHBERGER/ Karol KÁLLAY: Skvosty Slovenska. Bratislava 2003
- HONZÍK 1957— Karel HONZÍK: Determinanty architektonické tvorby. Praha 1957
- HONZÍK 1960 — Karel HONZÍK: Cestou k socialistické architektúre. Praha 1960
- HOUDEK/BOHUŠ ml. 1976 — Ivan BOHUŠ / Ivan HOUDEK ml.: Osudy Tatier. Bratislava 1976
- HUBER 2010 — Jozef HUBER: Vyšné Hágy (Vysoké Tatry) na dobových pohľadniciach a fotografiách. Kežmarok 2010
- CHOVANCOVÁ/KOUTNÁ/ŠMATLÁK 2010 — Barbara CHOVANCOVÁ/Alena KOUTNÁ/Josef ŠMATLÁK a kol: Tatry a príroda. Praha 2010
- CHYTIL 1933 — Alois CHYTIL: Štrbské Pleso. Praha 1933
- JANDOVÁ 2008 — Dobroslava JANDOVÁ: Balneologie. Praha 2008
- KOLLÁROVÁ 2015 — Zuzana KOLLÁROVÁ: Dr. Michal Guhr - Lekár srdca a duše. Tatranská Lomnica 2015
- KOLLÁROVÁ/JANIGOVÁ A KOL. 2017 — Zuzana KOLLÁROVÁ/Ingrid JANIGOVÁ a kolektív: Mesto Vysoké Tatry: včera a dnes. Mesto Vysoké Tatry 2017

- KONČEK 1991 — Ferdinand KONČEK (ed.): Architektonické dielo Eugena Kramára. Bratislava 1991
- KRESÁNEK 2009 — Petr KRESÁNEK: Slovensko - ilustrovaná kniha pamiatok. Bratislava 2009
- KUBOVÁ 2010 — Zuzana KUBOVÁ: Tatry a ich tajomstvá. Senica 2010
- KUDĚLKA 1966 — Zdeněk KUDĚLKA: Bohuslav Fuchs. Praha 1966
- KUKAČKA 1974 — Miroslav KUKAČKA: Vysoké Tatry. Martin 1974
- KUKUČÍK/SZOJKA/PADLHAUSER 1987 — Rudolf KUKUČÍK, Ladislav SZOJKA, Dušan PADLHAUSER: Cesta k lanovke. Bratislava 1987
- KRÁL 1941— Jiří KRÁL: Díl první: Člověk a zemepisné prostředí. Praha 1941
- KRÁL 1941 — Jiří KRÁL: Díl druhý: Člověk jako zemepisný činitel. Praha 1941
- KUSÝ 1971 — Martin KUSÝ: Architektúra na Slovensku 1918-1945. Bratislava 1971
- KUSÝ 1976 — Martin KUSÝ: Architektúra na Slovensku 1945-1975. Bratislava 1971
- KUSÝ 1995 — Martin KUSÝ: Architektúra na Slovensku 1848-1918. Bratislava 1995
- KYSELKA 2007 — Igor KYSELKA: Architektúra krajiny a rekreace: architektúra a urbanizmus krajiny a zelene. Ostrava 2007
- LABUDA 2008 — Vladimír LABUDA: Dejiny veľkej Lomnice. Veľká Lomnica 2008
- LACIKA 2003 — Ján LACIKA: Tatry a okolie. Bratislava 2003
- LACIKA 2011 — Ján LACIKA: Divy Tatier. Bratislava 2011
- LACIKA 2015 — Ján LACIKA: Tatry. Bratislava 2015

- LIBROVÁ 2008 — Eva LIBROVÁ: Architekt F. A. Libra. Hrst vzpomínek na otce. Praha 2008
- LUČANSKÝ 2000 — Martin LUČANSKÝ: Tatranský národný park. Poprad 2000
- LUTONSKÝ 1948 — Alojz LUTONSKÝ: Symbolický cintorín vo Vysokých Tatrách (obete Vysokých Tatier). Lipt. sv. Mikuláš 1948
- MACKOVÁ 1973 — Anna MACKOVÁ: Les a rekreácia. Zvolen 1973
- MAUR 2006 — Eduard MAUR: Paměť hor: Šumava - Říp - Blaník - Hostýn – Radhošť. Praha 2006
- MENCL 1980 — Václav MENCL: Lidová architektúra v Československu. Praha 1980
- MORAVČÍKOVÁ 2006 — Henrieta Moravčíkova: Architektúra na Slovensku – stručné dejiny. Bratislava 2006
- MULÍK 1981 — Ján MULÍK: Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku. Martin 1981
- NORBERG-SCHULZ 2016 — Christian NORBERG-SCHULZ: Principy moderní architektury. Praha 2016
- NOVÝ 1998 — Otakar NOVÝ: Česká architektonická avantgarda. Praha 1998
- OPPLOVÁ/HRÚZA 1996 — Marta OPPLOVÁ/ Jiri HRÚZA: Lidská sídla v podmínkách trvalo udržitelného rozvoje. Ostrava 1996
- PECHAR 1979 — Josef PECHAR: Československá architektúra 1945–1977. Praha 1979
- PLESNÍK 1971 — Pavol PLESNÍK: Horná hranica lesa: vo Vysokých a Belianských Tatrách. Bratislava 1971
- POHANIČOVÁ/DULLA — Jana POHANIČOVÁ/Matúš DULLA: Michal Milan Harminc: Architekt dvoch storočí (1869-1964). Bratislava 2014

- PRIATKOVÁ/PÁSZTOR 2012 — Adriana PRIATKOVÁ/Peter PÁSZTOR: Architekt Oechsläger- Ôry. Bratislava 2012
- RUSNÁK/KHANDL/POTOČNÁ 2014 — Ernest RUSNÁK/Ladislav KHANDL/Eva POTOČNÁ: Ako vznikali turistické chaty a útulne na Slovensku. Poprad 2014
- SEMANČÍK 2009a — Maroš SEMANČÍK: Nostalgické Tatry. Matiašovce 2009
- SEMANČÍK 2009b — Maroš SEMANČÍK: Architekt Guido Hoepfner 1868-1945. Matiašovce 2009
- SCHAMA 2007 — Simon SCHAMA: Krajina a pamäť. Praha 2007
- SRNKOVÁ 2015 — Monika SRNKOVÁ: Naše Slovensko. Nesvady 2015
- ŠEVČÍK/ BENEŠ 2009 — Oldřich ŠEVČÍK/Ondřej BENEŠ: Architektura 60. let: „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století. Praha 2009
- ŠTEPÁN 2006 — Petr ŠTEPÁN: Hory, skály, kameny - Mountains, cliffs, rocks. Praha. 2006
- ŠVÁCHA 2012 — Rostislav ŠVÁCHA (ed.): Naprej! Česká sportovní architektura 1567–2012. Praha 2012.
- TEREZČÁK 1997 — Ján TEREZČÁK: Dejiny lyžovania na Slovensku 1860 – 1944. Poprad 1997
- URBAN 1930 — Klement URBAN: Naše hory: Krásy přírodní, obyvatelstvo v horách a jeho život, turistika , horské sporty. Praha 1930
- VEBR/NOVÝ 1980 — Jaroslav VEBR/Otakar NOVÝ: Soudobá architektura ČSSR. Praha 1980
- VOTRUBEC 1980 — Ctibor VOTRUBEC: Lidská sídla – jejich typy a rozmístění ve světě. Praha 1980
- ZEMAN/ZATLOUKAL 2014 — Lubomír ZEMAN/Pavel ZATLOUKAL: Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska. Praha 2014

Elektronické zdroje

- http://www.historickedictvi.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/Hory%20a%20ruiny_text%20proESF_s%20OBR.pdf, vyhledané 20.1. 2018
- <http://tetryblog.sk/geleon-majunke/>, vyhledané 22. 2. 2018
- <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/stary-smokovec/97-scepusia.html>, vyhledané 25.2. 2018
- <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/stary-smokovec/91-najstarsie-budovy-a.html>, vyhledané 25.2. 2018
- <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/strbske-pleso/111-najstarsie-budovy.html>, vyhledané 30. 2. 2018
- <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/tatranska-lomnica/128-historia-tatranskej-lomnice.html>, vyhledané 27.2.2018
- <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/stary-smokovec/91-najstarsie-budovy-a.html>, vyhledané 28.2.2018
- <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/novy-smokovec/204-kaviaren-a-restauracia-a.html>, vyhledané 1. 3. 2018
- <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/tatranske-matliare/124-najstarsie-budovy.html>, vyhledané 1. 3. 2018
- <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/vysnehagy.html>, vyhledané 7.3.2018
- <http://tetryblog.sk/2006/02/zmiznute-stavby-slovensky-dom/>, vyhledané 8. 3. 2018
- <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/tatranska-lomnica/130-najstarsie-budovy.html>, vyhledané 13. 3. 2018
- <http://www.nostalgicketatry.sk/historia/javorina.html>, vyhledané 14.3. 2018
- <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/1122838-pamatkari-chteji-chranit-labskou-boudu>, vyhledané 10.4. 2018

- <http://www.pamatkovykatolog.cz/?element=12257521&sequence=3&mode=fulltext®ion%5B0%5D=Královéhradecký+kraj&county%5B0%5D=Trutnov&municipality%5B0%5D=Špindlerův+Mlýn&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults>, vyhledané 12. 4. 2018

Zoznam použitých skratiek

ČSR - Československá republika

ČSSR - Československá socialistická republika

FIS - Federation internationale de ski

KSTL - Klub slovenských turistov a lyžiarov

MS 1970 – Majstrovstva sveta 1970

ROH – Revolučné odborové hnutie

SAV - Slovenská akadémia vied

TANAP - Tatranský národný park